

MITOHONDRIJSKA EVA

MIHAELA GAŠPAR ĐUKIĆ

SADRŽAJ

1.	3
2.	8
3.	10
4.	11
5.	13
6.	17
7.	19
8.	22
9.	24
10.	28
11.	30
12.	33
13.	35
14.	37
15.	39
16.	43
17.	45
18.	48
19.	50

20.	51
21.	57
22.	59
23.	60
24.	62
25.	66
26.	68
27.	70
28.	72
29.	75
30.	77
31.	79
32.	84
33.	86
34.	88
35.	92
36.	97
37.	101
38.	106
39.	107
40.	109

O autorici	112
Impresum	113

Barbari – svojoj mitohondrijskoj Evi

Ja sam Eva, i strasti su moje plamene:

Sav je moj život strast, kuraž!

Oči su moje žerave ražarene,

A vlasi su zrela raž,

Iz žita se k njima razlićak penje.

Zagonetan je uzrast naš.

Marina Cvetajeva, Vještica

1.

Poznajem tako mnogo ljudi. Različitih ljudi. Ti si slična svim tim ljudima, pripadnicima vrste, ali posve si jedinstvena na čitavom svijetu. Tvoj je fenotip poseban. Čini te posebnom i drugačijom od svih koje poznajem, onih koje ću upoznati i onih za koje nikada neću ni čuti. Čudesno jedinstvena! Jedinstven odraz genotipa uz blag utjecaj faktora okoliša. Mogla si se s tim istim genima, primjerice, roditi u Skandinaviji i tvoja bi koža bila svjetlija nego što je sada ili što bi bila da te grije sunce Bliskog istoka. Faktor okoliša.

Genotip je skupina svih gena koje nosimo u svojim stanicama. Sposobnost je to živog organizma da stvori točno određeni fenotip: izgled, pojavnost, a možda i sudbinu. Vjerujem u to, iako možda trenuci odluke i nemaju pretjerane veze s našom sudbinom, možda je ona zapisana u nama.

U tom slučaju postoji mogućnost da naš karakter nije u vezi sa sudbinom.

U tom slučaju našom sudbinom ne upravlja puki slučaj.

Vidiš li kako su nam vezane ruke?

Šifrirane poruke, geni, dijelovi su najveće molekule ljudskog organizma, DNK-a. Smiješno je kad kažemo najveće, a okom je ne možeš vidjeti i možda nikada nećeš biti u prilici vidjeti taj sićušni, ali najvažniji dio sebe.

DNK je molekula sastavljena od dvije zavojnice koje su međusobno povezane. U kombinaciji s bjelančevinama DNK izgrađuje kromosome.

Od majke dobivamo 23 kromosoma, od oca isto 23, ali s drugom genskom šifrom. Stanična jezgra nositeljica je formule života, u njoj je 46 kromosoma izgrađenih od kilometara i kilometara DNK-a, od stotine tisuća šifri-gena.

Oni određuju da su tvoje oči plave kao akvarelni potok. Bez te odredbe nema života ni upravljanja životom. Ništa ne postoji do tog trenutka. Vidiš, životima ipak upravlja netko nevidljiv, ali to nije Bog. Ili upravo tako izgleda Bog. U svakom slučaju, Bog ostaje nevidljiv.

U nadmetanju šifri za boju očiju jednom će pobijediti majčina plava, a jednom očeva smeđa, jer neki su geni dominantni, a neki su recesivni, „slabiji“. Na ta 23 kromosoma nalaze se svi

potrebni geni u jednostrukom lancu DNK-a, majke ili oca, u ovom trenutku nevažno, a u isti mah potrebno. Ali da bi došlo do rekombinacije gena i da bi oni postali aktivni, potreban im je drugi lanac DNK-a s kojim će se spojiti i onda stvoriti gen koji će upravljati nekom osobinom budućeg živog bića.

Krenuli smo od tvojih plavih očiju; gen za plavu boju očiju je recesivan, slabiji, recimo tako. Da bi dijete imalo plave oči, na oba lanca DNK-a, i onog majke i oca, mora pisati uputa za plavu boju, poput upute za kolač, dok je gen za smeđu boju očiju dominantan i njemu je dovoljno da samo na jednom roditeljskom lancu DNK-a piše uputa za smeđe, i tad na drugom, od drugog roditelja, može pisati i uputa za plavo, ali takvo će dijete imati smeđe oči. Eto, tvoje plave oči ne govore samo o tvojim genima, već i o genima tvojih roditelja, tvoji su geni povijesni trag tvojih roditelja. Tvoja majka ima plave oči, ona na oba lanca svog DNK-a nosi uputu za plavo i kad se njezini lanci razdvoje da bi napravili spolnu stanicu, kad se njezinih 46 kromosoma podijeli na dva dijela, 23 kromosoma s njezinom uputom za buduće dijete – tebe koju nitko ne može ni naslutiti u ovom obliku – ona će i u jednoj i u drugoj spolnoj stanici na svojim kromosomima poslati uputu za plavo. Tvoj otac ima smeđe oči, to može značiti da ima uputu na oba lanca DNK-a za smeđe i da će njegovih dva puta 23 nositi uputu za smeđe, ali da je tako, njegovo dijete ne bi moglo imati plave oči, jer uputa za smeđe je dominantna i „pobjeđuje“ uputu za plavo. To znači da on u svom izvornom genotipu ima i uputu za plavo koja je kod njega osobno pobijeđena od upute za smeđe, ali ne znači da je nema. Razumiješ li kakva je to borba? Ali u toj borbi savršen je red, nema kaosa, časno se odstupa i prepušta teritorij osvajaču. Kad se 46 kromosoma tvoga oca podijeli u dva puta 23, jedna spolna stanica nosi uputu za smeđe, a jedna uputu za plavo. Kada su se njegove upute spojile s uputama majke, koje su obje za plavo, u jednoj kombinaciji plavo-plavo dijete je imalo plave oči, a to si ti, u drugoj kombinaciji igrom slučaja, stjecajem okolnosti, nečim, njegova 23 donijela bi uputu za smeđe, a majčini za plavo, smeđe je dominantno i tada bi, da kojim slučajem imaš sestru, ona imala smeđe oči. Sve je jasno kad postoje točne upute i pravila, a opet je sve igra slučajnosti. Tvoji su roditelji mogli imati desetero djece s plavim očima ili desetero sa smeđim ili petero s plavim i petero sa smeđim ili 3 – 7, 6 – 4 i tko zna koliko kombinacija. Tvoje plave oči samo su dokaz da je tvoj smeđooki otac imao negdje pretka s plavim očima koji mu je ostavio uputu za plavo koju je on u kombinaciji s tvojom majkom i igrom slučaja prenio tebi. O tome, najvjerojatnije, nema pojma, iako misli da posve jasno poznaje sebe.

Posebno je čudo da ta najvažnija molekula koja sve određuje ima poprilično jednostavnu građu. Građena je od fosforne kiseline, vrste šećera koji se zove deoksiriboza i četiri dušične

baze, dvije purinske, adenina i guanina, i dvije pirimidinske, timina i citozina.

Za kemiju naša nositeljica životne poruke nije ništa spektakularno i osobito, ali bez nje mi smo ništavilo.

Kiselina i šećer napraviti će čvrsto uporište budućoj molekuli. Bez obzira na njezinu duljinu, „pucanja“ su skoro nemoguća. Zamisli, kao flaks, najlonska struna koju ribič namata na štap kad počne sezona štuka na Kupi. Dva će čvrsta ribarska flaksa povezati četiri baze, one se na jednom lancu vežu određenim redom, a da bi se spojile s drugim lancem i napravile molekulu DNK-a, na drugom lancu mora biti točno određena baza za spajanje, jer adenin se veže isključivo s timinom, kao i timin s njim, dok se citozin veže isključivo s guaninom, kao i guanin s njim.

Zamisli tu ribarsku strunu na koju sitne ručice moraju nanizati gotovo nevidljive perlice! Neka je adenin narančasta perlica, ona će se kao magnet spojiti na plavu perlu timina na drugoj niti strune, ako je s druge strane crvena perla citozina, narančasta perla za nju nema magnetnu privlačnost i s njom se nikada neće spojiti, crvenoj perlici citozina treba s druge strane zelena perlica guanina za spoj koji će u konačnici povezati dvije niti u čvrstu vezu. Kao komplementarne boje koje se nadopunjuju, njihovim se miješanjem ne dobiva ništa, ali spojene jedna uz drugu čine savršen par kakav ne mogu činiti ni s jednom drugom bojom.

Redoslijed baza čini gensku šifru, uputu po kojoj geni reguliraju sintezu ostalih tvari u organizmu, prvenstveno bjelančevina. Jedna šifrirana riječ sastoji se od „tripleta“ baza, odnosno tri uzastopne baze čine jednu riječ genske upute. Redoslijed šifriranih riječi u nekom genu određuje slijed aminokiselina u molekuli bjelančevine čijom sintezom upravlja taj gen.

Recimo, genska šifra glasi GGC (guanin, guanin, citozin), AGA (adenin, guanin, adenin), CTT (citozin, timin, timin), to znači da na drugoj strani molekule DNK-a, da bi poruka bila potpuna, da bi prenosila uputu za sintezu, recimo, hormona štitnjače ili oblika tvog lica dok se smiješ, baze moraju stajati točno ovim redoslijedom: CCT (citozin, citozin, timin), TCT (timin, citozin, timin), GAA (guanin, adenin, adenin).

Tako je jednostavno, greške se ne bi smjele događati, ali ipak se događaju, no u zanemarivom broju, pa čitav proces možemo nazvati nepogrešivim. Ili zamalo savršenim.

Možda je jedan triplet baza, zamisli to kao malu kutijicu šibica u kojoj su se skrile tri perlice, malu, malu, minijaturnu, u koju su neke nevidljive ruke stavile dvije narančaste perlice

adenina i jednu zelenu guanina i tako napisale riječ AAG na tvojoj molekuli DNK-a, možda je ta jedna riječ, ta minijaturna kutijica šibica s tri perlice u sebi odgovorna što si ono jutro nakon što si mi dotaknula ruku u bakrenoj zdjeli predavajući kartu i uzimajući novčanicu pomislila da bi me mogla voljeti.

Možda je ta riječ, ta mala kutijica šibica, oduvijek bila ispisana u tvojim genima, a možda je bila slučajna pogreška u sinoćnjoj diobi tvog DNK-a. U toj igri pravila i slučajnosti malo je sigurnosti. Ako je greška u sinoćnjoj diobi – DNK ne voli greške, kao što ni život ne voli greške – svojim skrivenim mehanizmima on će pokušati grešku ispraviti i u tu kutiju šibica ugurati one perlice koje tamo pripadaju i ti više nećeš na tom mjestu imati riječ AAG! Znači li to da ćeš me tad prestati voljeti? Je li naša ljubav zapravo započela kao mutacija i je li sve ovo greška? Možda ćeš reći: A što ako nije greška, ako je ta kutijica šibica tamo oduvijek, a ja ću reći da sigurnosti nema, greške se ne smiju događati! Ali događaju se, u jednom trenutku tvoja kutijica šibica, koja je tu oduvijek u grešci nevidljivih prstića, mogla bi dobiti umjesto narančaste plavu perlicu i naša rođenjem zapisana ljubav mogla bi nestati u novoj mutaciji.

Vratimo se sada genima. Geni se nalaze u jezgri stanice, a „proizvodnja“ svih tvari odvija se u staničnim organelama koje se nalaze u citoplazmi. Istovremeno malena molekula DNK-a prevelika je da bi lako izašla iz jezgre u citoplazmu i prenijela svoju poruku na mjesto na kojem se odvija proizvodnja bjelančevina, stoga postoje manje molekule koje služe kao prepisivači i prijenosnici šifre na mjesto proizvodnje. To su molekule RNK-a.

U jezgri, u trenutku potrebe za prijenosom genske šifre kako bi započeo neki proces u kojem ćemo dobiti neko fenotipsko obilježje, molekula DNK-a se rastvori i na svakom njezinu lancu počne proizvodnja RNK-a, molekule koja joj je jako slična, ali je jednostruka i kraća jer prepisuje samo određenu šifru, a ne cijeli genski kôd. Na takav način sintetizira se glasnički RNK, molekula koja prenosi točno određenu šifru, koja je manja i koja nesmetano prelazi iz jezgre u citoplazmu i odlazi na mjesto proizvodnje bjelančevina – na ribosome.

Ribosome izgrađuju bjelančevine i ribosomski RNK, koji je zadužen za translaciju, prijevod šifre koju nosi glasnički RNK. Glasnički RNK putuje kroz ribosom, a ribosomski RNK prevodi njegovu šifru, automatski prijenosni RNK po prevedenoj šifri prenosi točno određene aminokiseline koje se međusobno povezuju i stvaraju buduću bjelančevinu koja će, recimo, izgraditi našu ušnu školjku tako da će je cijela rodbina prepoznati kao djedovu. Imaš uši na djeda, reći će, ali gotovo nitko neće pomisliti kako je čitava stvar savršeno složena.

Glasnički RNK donese prijepis originalne šifre s gena, ribosomski je preveđe na jezik bjelančevina, a prijenosni donese aminokiselinu koja odgovara prijevodu šifre, za GGC prolin, za AGA serin, za CTT glutaminsku kiselinu.

Te jednostavne upute, puno jednostavnije od šifriranih poruka Indijanaca Navaho u Drugom svjetskom ratu, zapisuju sve što naš organizam treba da bi ostvario svoj fenotip, svoju pojavnu bit, da bi obrazi bili debeli ili upali, usne mesnate ili tanke, da bi srce radilo, da bi se kisik mogao iskoristiti u plućima i da bi život postojao kao fakt i na neki način bio predodređen, imao svoju sudbinu.

Čitava naša pojava, naš rast, figura, karakter, naši izbori, kompliciran proces disanja, probave, govora, memorije, naš sluh, vid i njuh, sve je to zapisano u bezbrojnim kombinacijama samo 4 slova – ATGC. Svaka mala greška u prepisivanju, prijevodu ili transportu aminokiselina može nas učiniti drugačijima. Ružnijima, ljepšima, bolesnima.

Sretnijima.

2.

Ponekad zaspim na posao.

Ponekad znači do tri puta tjedno.

Činim to namjerno kako bih se podsjetila da je prevelika odgovornost teret svakom čovjeku. Loše spavam. Čitavu noć iščekujem zvuk budilice. I da ne postoji budilica, svejedno bih loše spavala jer bih opet iščekivala sat u kojem moram ustati iz kreveta. Zbog pretjerane svjesnosti o ustajanju ne mogu zapasti u dubok san, već noć provodim u drijemežu. Kad konačno svane i kad budilica limeno zariče pet sati, utisnem kažiprst između dva limena brijega i zaustavim nos budilice koji o njih nabija. Tek tada mogu zaspati jer je vrijeme ustajanja upravo prošlo i više ga ne moram iščekivati. Ne podnosim sate. Ne mogu reći da osjećam mržnju prema samim aparatima i njihovim mehaničkim sklopovima, ne osjećam je ni prema digitalnim crvenim brojkama čije se sekunde mijenjaju u dva treptaja oka, ni prema ručnim satovima s kožnim remenjem ili pak metalnim narukvicama, prezirem sate koje aparati otkucavaju – samu mjernu jedinicu vremena. Moja se mržnja prema jedinici vremena mijenja iz sata u sat, paralelno s njezinim protokom. U ponoć ću manje mrziti brojku 12 od brojke 1 do koje se mala i velika kazaljka sata moraju uspentirati, a nakon što je konačno dosegnu, 1 će mi biti manje odbojan od 2 koji tek slijedi.

Nikad ne razmišljam dvije mjerne jedinice unaprijed, sposobna sam prezirati samo onu iduću. Krevet u kojem bdijem dok se ne oglasi budilica strašno je mučilište. Danju izgleda primamljivo, njegovo drveno uzglavlje s ornamentom grožđa dovodi čovjeka u zabludu da se radi o skupocjenom i starinskom ležaju, iako je to zapravo krevet koji smo zatekli kao jedini komad namještaja kad smo se uselili u kuću čija je bivša vlasnica rekla da su grozdovi nastali u vrijeme kad je njezin, sad već pokojni muž slomio nogu i rezbarenjem uzglavlja kratio dane.

Grozd iznad moje glave ima 32 bobbe. Ponekad u mraku napipam 30 ili 33, ali najviše sam puta dosad napipala 32, pa vjerujem kako je ta brojka istinita. Poznajem taj krevet bolje i od same kuće, čitavu noć istražujem gdje su mu slabe točke. Znam da podnica zaškripi ako se okrenem na lijevi bok. Znam da jastučnica ima sedam dugmadi i da joj nedostaje predzadnje, navlaka za perinu ima svih 18 dugmadi, madrac je debeo oko 8 ženskih prstiju, od uzdaha do izdaha mog muža obično prođu 4 sekunde, a s lampe na mom noćnom ormariću visi 30

staklenih suza. Sve čemu noću određujem broj nijemo je i nepomično. Pomična su svjetla farova, ali ona su rijetka. Pomična je i kiša, ali ona je, nažalost, nebrojiva.

Kiša je dobra za određivanje ritma koji se razlikuje ovisno o godišnjem dobu.

Proljeće je posve bez ritma.

Snijeg je bežuman i nebrojiv, beskoristan za moje prebrojavanje.

Do 3 sata u noći sve stvari su iznova prebrojene i tada krećem ponavljati raspored: dolazak iz Sunje u 5 sati i 6 minuta, zatim u 5 sati i 42 minute, idući iz Novske u 6 sati i 12 minuta, iz Zagreba prvi jutarnji u 6 sati i 51 minutu... najveća pauza je sat vremena i 37 minuta, a onda opet dolazak iz Zagreba u 14 sati i 55 minuta, pa opet u 15 sati i 53 minute i u 16 sati i 53 minute, a onda opet, s najmanjim razmakom, odmah nakon tri minute dolazak iz Sunje u 16 sati i 56 minuta. Time kvalitetno skratim vrijeme. Ne želim misliti ni o čemu što ne mogu staviti pod skup brojeva.

Ako mi se i potkrade kakva misao, odmah je krenem spuštati niz padeže ili je rimujem.

Rima je dobra za pripitomljivanje opasnih misli, pomoću rime sve opasne misli preoblikujem u bezopasne životinjice dugačkih repova: institut – krut, prut, trut, kut.

3.

I jutros sam namjerno zaspala na posao. To je treći put ovaj tjedan i znam da se do nedjelje više ni jednom ne smije ponoviti. Obično radni tjedan raspodijelim na tri dijela, tako da je moje kašnjenje razrijeđeno. Pažljivo isplanirano i podijeljeno manje je uočljivo od kašnjenja tri dana uzastopno. Zbog ta tri uzastopna dana početkom idućeg tjedna neću moći kasniti. Namjerno zaspati jutros bila je ludost.

Marina je već podigla staklo, u prolazu mi je rekao Crvenkapica i odjurio vukući željeznu šipku. Zovemo ga tako jer je crvena kapa dio njegove uniforme. Ne čini to samo u holu jer tamo njegova željezna šipka ostavlja šare na keramičkim pločicama. Po šarama u holu lako mu je ući u trag. Svi znademo da onaj drugi Crvenkapica ne nosi šipku sa sobom, ona stoji odložena u stalku za kišobrane na peronu. Stalak za kišobrane odavno nije stalak za kišobrane, već pepeljara. Stvari ponekad jednostavno promijene svojstva neovisno o potrebama ljudi. Ljudi ponekad promijene svojstva neovisno o potrebama drugih ljudi. Ni jednima ni drugima ne zna se točno vrijeme promjene svojstva, bilježi se ugrubo. Po zvuku šipke uvijek znam odakle dolazi ili u kojem smjeru ide Crvenkapica. Djelovao je zabrinuto što je staklo već podignuto. Ujutro najviše volim sresti Crvenkapicu koji vuče šipku. Ima tako lijepu i sjajnu kožu da ga ponekad poželim polizati po obrazu. Ispod raskopčane uniforme ima i lijepu flanelsku košulju u koju poželim zarinuti nos i ugrijati dah. Zimi pak često želim pod njegovim pazuhom ugrijati ruke. Ništa od toga ne činim. S njim je ista stvar kao i s mojim ocem: Marina je već podigla staklo - majka je već servirala ručak. Kako god uzmemo, ja sam uvijek u zaostatku za nekim ili nečim. Iako Crvenkapica kaže da je Marina podigla staklo, riječ je o mliječnom komadiću plastike, o stvari koja je promijenila svojstvo.

Marina Jankovich radi na šalteru do mojeg. Njezini su dugi narančasti nokti već zauzeti prebrojavanjem papirnatih novčanica. Gdje god da se sretmem sa stoticom, odmah pomislim na Marinine narančaste nokte koji vješto razdvajaju slijepljene novčanice i na okato prstenje koje krase njezine pjegave prste. Nove cipele stoje tri pokreta Marinina nokta, za ratu struje potrebno ih je čak šest, a ako odlučim kupiti novi servis prije Božića, to će me stajati dvanaest vještih noktata. Ponekad moram čvrsto stisnuti kapke da se u njih ne ulije sivilo perona. Tad mislim na Marinine narančaste nokte i na uskrsna jaja. Nikad ne mislim na Marinin pogled. Njime se ništa ne može brojiti, od njega čovjek zaboravi na udisaj. O mom kašnjenju Marina ne misli ništa. Ni njezini nokti ne misle ništa, oni jednakom brzinom prebrojavaju kao da me nema i podižu staklo prije nego što sjednem za svoj šalter.

4.

Prvi sam put putovala vlakom kao malena djevojčica, u dobi od šest godina. Mogu točno izračunati da sam tada imala šest godina i četiri mjeseca jer te sam jeseni krenula u školu u istoj odjeći koja je kupljena za moje prvo putovanje. Plava haljinica s čipkanim porubom i bijelom pregačom, toliko bijelom da je u kupeu s prljavim radničkim rukama i znojnim vratovima izgledala nestvarno. Ne pamtim prvi školski dan, ali pamtim tu bjelinu oprečnu svemu u vlaku: musavim prozorima kroz koje su se vrtoglavo smjenjivale slike, kokoši u pletenoj torbi zarobljenoj između nogu seljanke koja je neprestano podmuklo kvocala i čije su me žive oči promatrale kao da će me čitavu i bijelu progutati, nagorenim licima radnika oko čijih su očiju bili kolobari slični kredom nacrtanim naočalama – oprečnu dlanovima moje majke koja ju je svako malo poravnavala zapinjući suhom kožom o čipkani porub. Ta me bijela pregača prvi put izvrgnula nečem sramotnom, njezinoj bjelini nije bilo mjesta u kupeu, ona je pripadala nekom drugom djetetu, u nekom drugom gradu.

Moja je majka tog lipanjskog dana svezala oko mog struka svečanost koja se rugala svim prisutnima i svojim je pokretima ruke njome trljala musave nosove putnika. Po tome pamtim svoju prvu vožnju vlakom.

Marina Jankovich nikada nikamo ne putuje vlakom. Ona čak i ne živi u Capragu gdje živimo Crvenkapica koji vuče šipku i ja. Često govori da joj je otac Židov i pritom otresa ruku kako bismo svi čuli zveket narukvica. Njezin je zveket narukvica u malenom sobičku koji koristimo za stanku poput desetaka zvona katedrala koja neuglazbljena najavljuju blagdan. Biti Židov u Sisku pravi je raritet, Marina Jankovich želi biti raritet i tu je kraj čitave priče o njezinom ocu, lažnom Židovu. Često govori riječi poput *industrijalac*, *bankar* i *trgovac*, čini to na jednak način kao kad gladan izgovara riječi *kotlet*, *kobasica* i *pire*. Čovjek bi mogao biti Liliputanac, svjetski prvak u šahu, kanibal, ali ništa i nitko ne vrijedi koliko vrijedi jedan mrtav Židov u Sisku, jer Marinin otac, lažni Židov, odavno je mrtav zajedno s njezinom majkom i ne postoji nitko na ovome svijetu tko bi mogao posvjedočiti da je on uistinu Židov. Biti Židov znači imati mršave prste kroz čiju se kožu naziru bijele židovske kosti, otmjenost kaputa obješenog na vješalici u ormaru, ušne školjke obrasle u svijetlo paperje i nadljudsku snagu koja danas više nikom nije potrebna. Ponekad se trudim ne prisjećati se Marininih margarinskih butina zalijepljenih za vjetrobransko staklo nepoznatog muškarca jedne rujanske večeri kad smo Crvenkapica, koji vuče šipku, i ja pješačili do Capraga. Crvenkapica koji vuče šipku stisnuo je svom snagom moje zapešće, a obrve su mu se pretvorile u

polomljene vrbove šibe. Ne smije nitko znati, ugrizi se za jezik, naredio je. I ugrizla sam se za svoj vlastiti jezik. Zatim je tražio da isplazim jezik i naredio da to iznova učinim. Tek iz četvrtog pokušaja na rubnom dijelu jezika potekla je krv. Stari ljudi vjeruju da sve tajne moramo pečatiti krvlju. Marina Jankovich vjerojatno nikada nije zapečatila preljub krvlju. Možda mu je nedostajalo važnosti ili je bila premlada.

Soba u kojoj sjedim velika je toliko da u nju stane jedan stol, stolica na kotačiće i limeni ormarić koji ne služi ničem, već je postolje za biljku. Stvari koje promijene svojstvo nikada se više ne vrate na staro. Neobično je sa stvarima upravo to što čovjek ipak zna da je izmijenjeno svojstvo stvari manje korisno i u vezi s tim pitanjem ne čini ništa. Ispod stola je kovčeg u kojem je harmonika. Harmonika pripada drugom Crvenkapici i ja sam mu dopustila da je drži pod mojim stolom jer Marina Jankovich, oboje smo bili sigurni, nikada ne bi dopustila držati harmoniku pod svojim stolom. Židovi jednostavno ne drže harmoniku pod nogama.

Drugi Crvenkapica, obično petkom i subotom nakon smjene, odlazi svirati na vjenčanja i tad je odnosi sa sobom, vraća je uvijek ponedjeljkom jer katkad svira u tjednu i na nekim drugim zabavama. Čudno, ali ne mogu ga zamisliti kako svira na zabavama jer drugi Crvenkapica ima lice koje ne trpi osmijeh i tijelo koje ne podnosi plesne korake. Kad se Crvenkapici koji vuče šipku rodila unuka, drugi je Crvenkapica zasvirao nekoliko pjesama na toj harmonici. Izvadio ju je iz kutije, pričvrstio druckerima remenje, rastegnuo naborani mijeh i ne pomičući tijelo zasvirao. Usne su mu bile blijede i stisnute kao da u rukama drži ogroman teret. Zbog njegove skutrene prilike i zgrčena lica nitko od nas nije se usudio zanjihati bokovima, stajali smo jednako ukipljeni kao u zajedničkoj jezi ispred njega i svako od nas je želio da što prije okonča svoju svirku, da ispusti teret iz ruku, udahne zrak i opusti čvrsto stisnute vilice. Ali on je svirao i svirao opuštajući svoje usne tek na pola minute, u predahu između pjesama, i drobio svojim teškim teretom i mukom svaku notu koja je iscurila iz instrumenta prije nego što bi nam uplivala u slušne kanale.

Preko tjedna često masiram stopala na gruboj koži kutije od harmonike. Ona nikada neće promijeniti svojstvo, s nekim stvarima to jednostavno nije moguće. Moj sobičak od onog u kojem sjedi Marina Jankovich dijeli tanak pano u visini naših glava i ja neprestano čujem zveket Marininih narukvica. Ponekad, kad podigne kosu, vidim i njezine vlasi, a najčešće vidim dim Marinine cigarete. Ponekad je dim toliko zavijen da izgleda kao da ga istiskuje iz tube s onu stranu panoa.

5.

U 6.12 dolazi vlak iz Novske. Andreju nisam pripremila gaćice i čarape za školu. Nisam mu pripremila ni sendvič, ali Ivan će mu putem kupiti krafnu pa se o tome ne moram brinuti. Brinuti se moram samo zbog veša koji će tražiti u košarama izgužvanog rublja. Ivan više ne prigovara što ne slažem veš u ormare. Ne mogu se natjerati da podijelim naš veš po policama, umotam čarape u loptice, objesim košulje na vješalice, razdijelim stolnjake za svaki dan od onih za Uskrs i Božić. U prvo je vrijeme privremeno odgađanje tog posla završilo tako da su uskoro svi ormari bili prazni, veš složen u hrpama i odložen u plastične košare koje neprestano kupujem, a zatim je i takvo slaganje u hrpe postalo prevelik teret, iscrpljujući posao pa sam uskoro odustala, a naš se veš pretvorio u samljevene kupove isprepletenih boja, pamučne rigotine, kaotičan nered kojem šaljiv ton pridodaje kakva dječja aplikacija na Andrejevim majicama.

Ponekad, dok izvlačim čist grudnjak iz nogavice Ivanovih traperica, pomislim kako se dodirujemo još jedino tu – u košarama našeg veša, ludo zapleteni u nemoguće poze, priljubljeni zbog statičkog elektriciteta mojih najlonskih čara pa i njegovog balonera, povezani koncem rasparanih šavova koji se namotao oko puceta na njegovoj košulji, još samo tu živimo zajedno, u plastičnim košarama, izgubljeni u kuhinjskim krpama, beskičmenih pamučnih tijela, svezani u čvrste čvorove, udavljeni elastikom iz donjeg dijela pidžame, namirisani omekšivačima, izbijeljeni varikinom zbog Andrejeve zalutale crvene čarapice, u pamučnoj kaši koja je poprimila oblik košare i iz koje su jutros izvađene Andrejeve čarapice, vjerojatno u očaju, jer i sama znam koliko je teško pronaći par čarapa s krokodilom. Ipak, nikad više ne namjeravam slagati naš veš u ormare. Ormarima prijeti opasnost od promjene svojstva.

Vlak iz Novske stiže točno na vrijeme. Kolodvor kao da oživi na pet minuta, koliko je potrebno da se ukrcaju novi putnici i iskrcaju oni kojima je Caprag odredište. Sve se odvija brzo i s jasnim rasporedom, tek tu i tamo pokoji će zalutali putnik ispasti iz tog gibanja. Izgubljenim pogledom i nesigurnim korakom kratko će dvojiti gdje poći, a zatim će se uliti u žurno gibanje.

Marinina glava proviruje iznad panoa. Želi se uvjeriti da sam sjela i da sam spremna započeti posao. Njezina glava ujedno je i pozdrav. Željezna zmija ispred mog prozorčića napunjena je ljudima. Kad je prazna, jasno se vidi da je riječ o zmiji, kad su ljudi u njezinom

tijelu, tada izgledaju kao obični natiskani ljudi u bezveznoj formaciji iz koje iskače tek tu i tamo pokoja drečava boja nečije jakne. Po zmijinim okomitim rebrima najčešće se penju djeca, a na njezinoj najvišoj prečki sjede zaljubljeni parovi nogu ukliještenih u rebra za slučaj da izgube ravnotežu u ljubavičkom zadirkivanju. Crvenkapica koji vuče šipku katkad udara bez posebnog razloga po njezinim rebrima tvoreći metalne tonove koji se rasipaju praznim holom kolodvora. Za Božić metalnu zmiju prekrijemo svježom crnogoricom i okitimo mašnjama, a na proljeće je jedan od Crvenkapica oboji u plavo. Svake godine govori kako će je one iduće obojiti u žuto.

Izdajem karte i tek ponekad provjeravam jesam li čula točno vrijeme povratka. Ne podižem glavu, ali po glasu mogu zaključiti čija ruka poseže u bakrenu zdjelicu za tiketom. Petkom su glasovi najumorniji, pretrpani radničkim uzdasima kao teretni brodovi, subotom cincavo izletnički s vedrim notama, gotovo akvarelni, u nedjelju uvečer ozbiljni i zgusnuti poput kaše od brašna, ponedjeljkom je većina glasova sama čežnja, rupa u koju propadnu i provedu čitav tjedan do ponovnog povratka petkom. Tu je i nekolicina poznatih glasova, o njima ništa ne pretpostavljam, već odvrćam pozdrav jednako automatski kao i mali stroj iz čije utrobe naviru beskrajne role karata.

Ponekad, iz nekog neobjašnjivog razloga, zapne. Zbog toga se naočigled ništa ne događa, vlakovi i dalje pristižu i odlaze, ali kad maleni stroj proguta vrpču, moji se dlanovi znoje i vrućina mi oblijeva obraze. Zmija postaje nervozna i uskomešana, Marina proviruje iznad panoa sa strahom na licu, čak se i dim njezine cigarete ne uvija onako fino, već postaje oštra cik-cak linija, svijet zastane u krugu od deset metara kao da se upravo nad tim njegovim malim djelićem nadvila grozna pogibelj, kao da smo Marina, zmija i ja zatvorene pod staklenom kupolom u kojoj nestaje zraka; svijet se jednako giba ne mijenjajući ritam, a mi kopnimo zatvorene u svoje kućište, preplašene mukom stroja, jedino su stisnute šake u džepovima žive, grče se i znoje kao da će nokti zariveni u meso dlana pokrenuti vrpču. Kad stroj podrigne vrpču, sve potajno izdišemo muku koja se u to malo vremena nakupila u prsima, zmija olabavi, Marinin dim u zraku nastavlja crtati mekane ornamente.

Opet smo dio gipkog svijeta.

Stroj pravilno škrguće. Šreeek-šreeek, Sisak – Zagreb – Sisak, šreeek – šreeek, Sisak – Caprag – Sunja, šreeek – šreeek, povratak iz Zagreba u 23.57. Uskoro zmije nestaje, raspršena je po peronima, neponovljiva u istom sastavu, nesvjesna kratkog trenutka zajedništva ispred mliječnog stakla. S odlaskom vlaka peroni iznenada opuste, utihnu vodokotlići u WC-ima, umire se drvena, mimokretna vrata, o ljudima koji odlaze u utrobi

vlaka svjedoče samo cigarete koje se poluugašene dime s podova.

Marina kašlje s onu stranu panoa. Crvenkapica koji vuče šipku kuca na vrata moje sobice, a zatim i njezine. Izlazimo obje u isti mah. Susrećemo se na vratima, ramena nam se blago dodirnu. Na stolu male čajne kuhinje puše se tri šalice crne kave. Crvenkapica i ja sjedamo na dva stolca bez naslona. Marina sjeda na onaj s naslonom i prekriži noge. Glasovi su nam jutarnje promukli. Marinin je gotovo muški, ispresijecan čestim naletima kašlja.

Gorka je, kaže Crvenkapica pušuci u pjenasti vijenac kave pri rubu svoje šalice.

Neobična magla za lipanj, kaže Marina gledajući za savitljivom niti dima cigarete koja se uzdiže prema stropu.

Čitavo jutro u glavi mi svira melodija neke ljetne pjesmice. Čudno je to s ljetnim pjesmicama, kao da ožive pred ljeto, a zatim s jeseni nestaju, kaže Crvenkapica.

Možda spavaju zimski san, podrugljivo se nasmije Marina kroz novi nalet kašlja.

Možda, Crvenkapica mirno odgovara i dodaje još jednu žlicu šećera u šalicu.

Propitujemo se međusobno i bez istinskog zanimanja kako smo proveli jučerašnje popodne. Razgovor je to pomoću kojeg se svakoga jutro iznova upoznajemo.

Petak je, dolaze mi moji, kaže Crvenkapica.

Njegova dva unuka dolaze petkom i ostaju do nedjelje. U ponedjeljak će doći na posao pun priča o njima, mahat će rukama, upirati ih u koljena i sagibati se poput mangupa ne bi li nam što bolje prepričao zgode s to dvoje djece.

Najdraži dan mi je petak, kaže.

Svjesna sam da je petak i dok otpijam prve gutljaje kave, mirim svoju odjednom probuđenu utrobu. Već četiri mjeseca petak je početak moje trodnevne muke iz koje jedva izvlačim živu glavu od ludila koje me obuzima. Ponekad pomislim kako će trajati dovijeka, kako nikada više neću biti oslobođena grča koji počinje s petkom, a završava kasno u nedjelju. Marina mirno prekriženih nogu dodaje žlicu šećera u svoju šalicu kao da je se Crvenkapičin upravo izgovoreni *petak* ne dotiče.

Saberi se, Julijana, budi mirna, proći će, govorila je Marina Jankovich s naporom me pokušavajući dići s poda jedan petak. Ne pamtim njezino lice, jedino kosu koja se od napora

raspala iz složene frizure i njezin vruć dah iz kojeg su navirale utjehe jedna za drugom, beskonačne poput role karata. Pamtim i njezine dlanove koji su mi milovali lice i kosu koja se zapletala u okato prstenje te lažne Židovke. Mirno pijuckajući svoju šalicu kave, izgleda poput nekoga tko nikada nije prao moju od plača slijepljenu kosu nad malim umivaonikom te je potom još mokru slagao u frizuru. Dok tako zamišljena prstom crta oblike u prosutim zrnima šećera na stolu, na njezinom se licu ne može pročitati da me jednom čitav dan brižno ljuljala u krilu na podu male čajne kuhinje.

Ide se dalje, nitko neće propasti, izgovorila je bezbroj puta toga dana, kao trener koji ohrabruje posrnulog olimpijca, ulijeva mu nadu za iduće natjecanje. Poželjela sam se spustiti na koljena i odgmizati u njezino krilo, zamoliti je da se prisjeti, da olabavi svoju betonsku krutost, položi svoju ruku na moje lice i bude nježna kao i tog petka, da zaustavi moju drhtavicu svojom vestom koja miriše na iris, da mi dopusti da zavučem nos u pregib njezina vrata.

6.

Moje je propadanje započelo u trenutku kad se u bakrenoj zdjelici moga šaltera pojavila mirisna ruka s madežom na pregibu. Stroj je radio besprijekorno, štektao i podrigivao karte bez zastoja. Lice vlasnika ruke ostalo je nejasno u prljavom i oštećenom staklu. Neobično je što buduću tragediju najvažnijih trenutaka u životu ne možemo ni pretpostaviti zbog *običnosti* trenutka u kojem se događa. Ništa ne govori i ne upućuje na to da se odvija nešto na što bismo trebali obratiti pažnju, sve se odvija u redu ustajalih i po tisuću puta ponovljenih radnji. Tako je bilo i s dodirom jagodica u bakrenoj zdjelici toga dana. U slučajnom doticanju jagodica nije postojao ni najmanji nagovještaj propasti koja je krenula na svoj put, sve više se primičući meni.

Svatko ima svoju polaznu točku propasti, ona nam pripada, ukomponirana je u naše gene, naslijeđena, modificirana i prerađena nama po mjeri, tako je mjesec dana nakon dodira rekao vlasnik ruke s madežom koja je dotad već sigurno putovala mojim međunožjem. I ja sam mu vjerovala. Od svih slučajnih dodira u bakrenoj zdjelici samo je jedan bio osuđen na budućnost.

Život je slijed aminokiselina. Alanin, valin, lucin, lizin, tirozin; plave oči, smeđa kosa, okrugli nokti, tanak struk, srčane bolesti, dijabetes, težak karakter. Čovjek nije ništa drugo nego vreća bjelančevina. Koja će bjelančevina izgraditi debljinu obraza ili duljinu trepavica, ovisi o zapisu slijeda aminokiselina u našim genima. Sljedovi aminokiselina pune našu vreću bjelančevinama. Sljedovi se prepisuju s gena na slijed koji postaje bjelančevina – mi sami, tankih vratova, visokih obrva, rupičastih brada. Izgrađeni smo od velikih knjižnica i nastanjeni bezbrojnim pisarima koji ponekad pogriješe u prepisivanju. Što je dovoljno malo da je oku nevidljivo ili što je pak dovoljno veliko, a ostaje nevidljivo našem oku? Možda je pisaru koji prepisuje s gena na slijed zadrhtala ruka pa je pogrešno zapisao i pokrenuo propast? Nema razlike između oblika moje ušne školjke i dubine moje patnje, i ona ima svoj zapis i gen, inače se ne bi dogodila. Nitko se ne može boriti protiv gena, ti su zapisi neizbrisivi. Jednako je sa sudbinom. Za razliku od stvari čovjek ne može promijeniti svojstvo samome sebi. Negdje u prašnjavoj knjižnici mog života, na nekoj od polica neki je pisar potpuno pogrešno prepisao s originala, pomiješao lizine i tirozine, i nitko više nikada neće pronaći gdje se dogodila greška. Grešku će bezbroj pisara ponavljati unedogled. Ja sam posve nemoćna, a njihovo je da nijemo prepisuju.

Bojan je bio zapisan u mojim kodovima. Možda čak pod točnim datumom i vremenom u kojem su se sudarili naši prsti. Vjerujem svemu što je rekao, sve da mi i nikada nije ispričao misterij gena. Njegov zapis u mojim kodovima ima svoj početak i kraj. Nakon što je svaki zapis o njemu prestao, on je posve promijenio svojstvo; muškarac od 92 kilograma čiji je broj stopala 43, a opseg struka nemjerljiv mojim zagrljajem, koji ima glas kojim se poželiš ogrnuti kao drugom kožom, svijetlim dlačicama obrasle ušne resice i Adamovu jabučicu koja poskakuje u smijehu koji često prekriva dlanom, čiji je pupak sličan obrnutoj udici, promijenio je svojstvo u mojim kodovima i postao je bol čiju težinu ne mjeri kućna vaga i čija se stopala ne mogu utaknuti plastičnim nazuvkom pomoću kojeg kupujemo cipele kada nismo sigurni u vlastiti osjećaj za tijesno. Nevidljivi pisari ponavljaju zapise izostavljajući Bojana iz mojih kodova, ostavljaju prazne prorede na mjestima gdje je postojao Bojan.

Jednom sam udarila koljenom o rub kreveta i opsovala Boga.

Nema Boga, spontana reakcija razlog je svega što postoji, rekao je otirući svojom čarapom krv s mog koljena.

Stvarno to misliš? upitala sam ga.

Nitko nije lijep kao ti, prečuo je pitanje, a ja sam se osjećala poput svog oca za kojeg riječ „ljepota“ ne može opisati ništa što je s ovoga svijeta.

7.

U citoplazmi stanice nalaze se razne organele koje stanici služe da izvrši svoj zadatak u ljudskom tijelu. Svaka stanica ima zadaću, životni zadatak, svoj cilj kojem je posvema posvećena. Ni jedna jedina stanica ljudskog tijela ne postoji bez cilja i razloga, ni jedna nije stvorena uzalud.

Da bi stanica mogla obavljati svoj zadatak, potrebna joj je hrana. Ta bezuba stanica treba nešto puno sitnije, pa tako od sve hrane i pića organizam stvori, opet u za to specijaliziranim stanicama, glukozu. Od te glukoze male organele u citoplazmi, ime im je mitohondriji, stvore molekule ATP-a, adenozintrifosfata, koje imaju tako komplicirano ime i konkretnu kemijsku strukturu, ali su u svojoj biti čista energija koju stanice koriste u kemijskim reakcijama dok proizvode hormone, slinu, suze ili misli.

Mitohondriji su male stanične tvornice zadužene za stvaranje jedine energije koju poznaje ljudsko tijelo, za stvaranje nečega što je nafta ili drveni ugljen za naše tijelo, iz tog razloga oni imaju toliko posla da se ne mogu osloniti na stanicu, već moraju sami imati cijelu aparaturu, vjeruju samo sebi. Postoji čak teorija da su u nekoj praevoluciji mitohondriji bili odvojeni od stanica, a one su koristile energiju koju su oni stvarali. Evolucija je praktična pa je iz tog razloga došlo do njihovog simbiotskog spajanja.

Otkriveno je da se mitohondriji dijele sami za sebe, a ne zajedno sa stanicom. Znanstvenici su teško prihvatili tu činjenicu.

Dioba je proces kojim upravlja DNK, proces u kojem iz jedne stanice nastaju dvije. Prije nego se to dogodi, DNK se mora udvostručiti, nakon toga diobeno vreteno podijeli stanicu na dvije potpuno iste stanice, i od majke-stanice nastanu dvije kćeri-stanice, nove, a identične majci-stanici.

Budući da diobom upravlja DNK, postalo je jasno da mitohondriji moraju, budući da se dijele sami za sebe, imati svoj osobni DNK. Nakon ciljane potrage, doista je pronađen DNK koji nije staničan, onaj iz jezgre, onaj koji nosi naš genotip, već mitohondrijski koji koriste samo mitohondriji.

Prilikom stapanja spermija i jajne stanice spermij u jajnu stanicu ubacuje svoj DNK, koji je nositelj nasljednih informacija oca. Jedan lanac DNK-a oca i jedan lanac majke spajaju se i

stvoren je novi DNK koji je spoj nasljednih svojstava majke i oca te nastaje nova stanica iz koje će izrasti novo biće koje ima pola majčinih, a pola očevih gena, jer ima pola majčinog i pola očevog DNK-a.

Ostatak tijela spermija, tj. njegova citoplazma, zajedno s njegovim mitohondrijima koji mu daju energiju za utrku s drugim spermijima, ostaje nakon spajanja s jajnom stanicom izvan nje.

U jajnu stanicu ulazi samo jezgra spermija koju čini spermijev, očev DNK, a njegovi mitohondriji propadaju u bespućima majčinog lijevog ili desnog jajovoda.

Jezgra spermija s očevim DNK-om ulazi u jajnu stanicu koja u procesu oplodnje zadržava i svoju citoplazmu i njoj pripadajuće mitohondrije, jer mitohondriji i energija koju oni proizvode potrebni su da bi se zametak dijelio, rastao i stvorio to novo biće kojemu je čitav proces u službi.

Tako se s koljena na koljeno prenose samo mitohondriji jajnih stanica – odnosno majki. Sve nas to vrlo lako navodi na zaključak da su majke gospodarice života, jer sve je tu pola-pola, ali tu malu prevagu na majčinu stranu nosi upravo ta jedna molekula DNK-a iz mitohondrija koju nikako ne možemo naslijediti od oca, ona je isključivo nasljedstvo majke. Ona ne utječe na naš fenotip, na naš izgled ni na naš karakter, ali bez nje, bez te jedne jedine molekule fenotip i genotip su ništa, ne postoje jer ih nema što stvoriti.

Žene su tako prenosioci posebnog koda života preko svojih kćeri gotovo od Eve do danas, jer i sinovi će imati majčin DNK iz mitohondrija, ali on će propasti prilikom oplodnje, a njihova će djeca nositi mitohondrijski DNK isključivo svoje majke-nositeljice ploda.

Ako se rodi kći, ona će tako jednom majčin i svoj mitohondrijski DNK prenijeti na svoju kćer. I tako u beskonačnost.

Praćenjem vrsta DNK-a iz mitohondrija možemo zaključiti da ako smo doista nastali od Eve, od jedne i prve žene, ili smo klonirani od jedne stanice donesene iz svemira, ta prva žena stvorena od Boga ili izvanzemaljaca trebala je roditi 7 kćeri koje su preko svojih kćeri prenosile mitohondrijski DNK i nastanile čitav ovaj svijet.

Na Evinu trbuhu leži svijet, a jedini znanstveni dokaz koji može potvrditi hipotezu da smo nastali od jedne žene upravo je ta mala molekula mitohondrijskog DNK-a, i ako stvar pogledamo šire, svi smo doista braća i sestre. Geni su se mijenjali, rekombinirali u

milijardama oplodnji, onaj veliki, jezgrin DNK se mijenja, ali ovaj mali ostao je kao dokaz da majke prenose život za jednu malu molekulu više nego očevi.

Tvoj sin ima tvoj mitohondrijski DNK koji je jednak mitohondrijskom DNK-u tvoje majke i tvoje bake po majci i mitohondrijskom DNK-u svih bakinih sestara i nećakinja tvoje majke koje su rodile tvoje tetke. Tvoj sin ima mitohondrijski DNK jedne od sedam Evinih kćeri. On se, dakako, mijenjao, ali ipak je pratio žensku liniju, sve do tvoje mitohondrijske tvorevine. On neće prenijeti tvoj mitohondrijski DNK svojoj djeci, ali on će ostati u svim ženama iz tvog „plemena“ i bit će dokaz tvog postojanja duboko u prošlost i još dublje u budućnost. To je tvoja trajna ostavština svijetu. Tvoj će mitohondrijski DNK zauvijek ostati dokaz jedne linije života, iako ga tvoje muško dijete neće nikada moći prenijeti.

Ja ću, kao i on, zauvijek ostati pripadnik plemena, ne svoga oca, već svoje majke, i nikada neću moći stvoriti novog pripadnika tog plemena, moći ću samo pomoći da neko drugo pleme, možda upravo tvoje, dobije novu nositeljicu tvoga mitohondrijskog DNK-a koji će nastaviti prijenos u beskraj.

Možda zvuči kao znanstveni temelj nekog novog ili starog matrijarhata, ali jedina potpuna linija nasljedstva je s majke na kćer, jer jedino što se u evoluciji može pratiti unazad i unaprijed jest ono što se prenosi s majke na kćer. Genetski se materijal muškaraca u evoluciji ne gubi, ali se mijenja do neprepoznatljivosti. Ženski se jednako tako mijenjaju u tisućama rekombinacija s genima očeva njihove djece, ali majke i kćeri u sebi nose dokaz da je njihovo nasljeđe jedino potpuno, a to je taj majčinski, mitohondrijski DNK.

Ti si zato kći mitohondrijske Eve.

Ti sama si mitohondrijska Eva.

8.

O ljubavi ne treba puno misliti, govorila je moja majka. Ona nikada ni o čemu nije mislila dulje od nekoliko minuta. Pa ni kao starica. Tome je važno dodati i nezemaljski lijepa starica. Kao žena u najboljim godinama bila je ružna i često sam se pitala što naočit muškarac poput mog oca na njoj može voljeti. Ja sam je, dakako, voljela, kao što dijete voli svoju majku, ali i moja dječja ljubav bila je svjesna njezinih dežmekastih obraza, debelog gušćjeg vrata opasanog masnim vlasima pepeljaste kose bez sjaja koje su kao trome gliste miljele po njemu neprestano navirući iz malene punde. Na njezinoj blijedoj glavi samo su uši bile purpurne boje. Ljeti zbog vrućine, zimi zbog studeni. U svom odrastanju strahovala sam hoću li i sama nalikovati na nju i svaku sam večer promatrala svoje lice u ogledalu, zahvalna ocu što su njegove oči i obrazi čvrsto nalijepljeni na moje lice, a moj nos neka ljepša i manja inačica njegovog. Strah od majčine ružnoće pratio me do dvadesete godine.

Pitala sam je često na koga sam nalik i bilo me strah njezinog odgovora, da će reći da sam najviše nalik na nju, da imamo iste crte lica i da se smijemo na jednak način. Ponekad mi se činilo da majka zna o čemu mislim.

Na neku lijepu djevojčicu, odgovarala je. Bilo mi je žao majke pa bih rekla: Da barem sličim tebi. Istog sam trena pomislila kako će me Bog upravo zbog te laži kazniti majčinim licem kad odrastem.

Većinu svog života na sebi je nosila pregaču na čijoj je prednjici, u visini pupka, bio ušiven džep. Pregače su se mijenjale, ali sadržaj džepa ostajao je isti: vadičep, maramica i nekoliko gumica. Ponekad se igrala s tim gumicama navlačeći ih na prst, rastežući ih dlanovima ili bi ih jednostavno stavila na zapešće, a zatim prstom razvlačila i puštala da je pecnu po koži. A onda, na pragu pedesete, odjednom se počela mijenjati. Njezin preobražaj dogodio se brzo, u samo jednom godišnjem dobu. Koža na licu odjednom se napela, oči zasjale, iz tanke beskrvne crte razvile su se mesnate i rumene usne, kosa je posijedjela i odlijepila se od masnog tjemena, pretvorila se u bujnu bijelu grivu. Iz ušiju je nestalo crvenila, koje se ulilo u obraze. I sama zatečena iznenadnom ljepotom koja nije zadesila samo njezino lice, već i ostatak tijela, počela se kretati gipkije, ne zapinjući nekad mrtvim bokovima o stol i štednjak, a nokti na njezinim rukama sličili su bijelim oljuštenim bademima.

O njezinoj iznenadnoj ljepoti nitko nije govorio. Možda je bilo vulgarno zamijetiti je u

pedesetoj ili je odjednom ljepota njezinog lica u tim godinama djelovala nakaradno.

Mama, lijepa si, rekla sam jednom.

Kao mačka ispod repa, odgovorila je uz nelagodan smijeh.

Otac je naćulio uši poput psa koji pokušava razlučiti novi zvuk od onih uobičajenih kojima je okružen, a zatim dometnuo: Izgleda kao i uvijek.

Ti nisi primijetio da drugačije izgleda? Pogledaj te nokte. I oni su drugačiji!

Otac je skupio oči i duboko se zagledao u majčino čelo, a zatim uzeo njezinu ruku i još neko vrijeme gledao u nokte. Majka se smijala kao da je riječ o igri. Uskoro je odustao i vratio se čitanju novina, a majka sjeckanju glavica luka. Još je nekoliko puta zastala, blago nakrivila glavu, podigla obrve i kratko se promotrila u prozorskom staklu. Izgledala je kao da je čitav život čekala na taj trenutak.

Ipak, i u svojoj iznenadnoj i neobjašnjivoj ljepoti o ljubavi nikada nije zaustila ni riječi.

9.

U našoj obitelji teško je bilo govoriti o bilo čemu osim o željezu. Možda je iz tog razloga bilo gotovo neprimjereno zamijetiti ljepotu. Željezo kao da nam je svima bilo suđeno, umetnuto u naše gene, u naše vrtove, odjeću, ljetne sadnice, blagdanske kolače, nedjeljne propovijedi, školske zadaće, čak i u mekano perje jastučnica. Željezo je s nama odlazilo u sve vrste posjeta: dočke novih godina, rođendane, godišnjice, posjete babinjačama, bdijenje uz pokojnika, nedjeljni obilazak rodbine. Riječi željezo i željezara bile su usađene u pozdrave, razgovore, susjedska ogovaranja, zborove radnika, crkvene zborove, štrajkove, ljubavna pisma, prepirke i ozbiljne svađe. Željezne cijevi mogle su se pronaći u svakom dvorištu, iako bez prave funkcije, ležale bi obrasle travom kao dio okućnice jednako kao i stabla šljive. Naslagane u vodoravne piramide, staništa bjelouški i kukaca, potporanj za mahune u vrtovima, od njih su se pravile ružne ograde, varili bračni kreveti, ogradice za cvijeće. Ništa na svijetu nije s takvom lakoćom moglo promijeniti svojstvo kao što su to mogle željezne cijevi. Hrđavi željezni vijci, predmeti koji su se najčešće nalazili u dječjim džepovima i od kojih bi ruke postajale žute i smrdljive. Uspravni vijci u dječjim su rukama bili pješadijska vojska, pognuti vijci – topništvo. Vojska se razlikovala po glavama vijaka. Među djecom na cijeni su bili naročito debeli vijci s maticama. Takve su mijenjali međusobno za slatkiše ili sok. Ako vijak nije bio nagrizen hrđom, vrijedio je više od bilo kakvog slatkiša. Vijak veličine šake s debelim navrtanjem bio je primjeren rođendanski poklon. Posebni vijci, ukradeni iz proizvodnih serija za inozemstvo, razgledavali su se u kutovima školskog hodnika kao pravo blago, odvagivala se u dječjim dlanovima njihova težina, spretni su prsti za tren maticu navrnuli do same glave vijka, a ako ona nije zapinjala, vijak je bio predmet ljubomore.

Na zemljopisnoj karti uz ime moga grada stajala je malena oznaka tvornice s tri dimnjaka poredana po veličini, a nešto veća bila je postavljena odmah iznad table uz cestu na samom ulazu u mjesto. Za svakog tko bi se nekim poslom zaputio u naš grad, on je mogao biti i bezimen, označen tek crnim znakom tvornice željeza s dimnjacima.

Kao dijete imala sam strah od riječi *željezara* gotovo jednako kao i od same tvornice koja se prostirala uz prugu na golom polju. Rijetko sam tamo odlazila. Ako bih se i odvažila, prilazila sam samo do ruba polja gdje je prestajala rasti trava. Barem ona zelena, jer polje oko tvornice bilo je prekriveno sivim beživotnim vlatima obloženim prašinom. Zbog zelenila izvan kruga željezare izgledalo je kao da je netko na tom mjestu oštrim nožem naznačio pravokutnik, a zatim u tom obliku ogulio prvi sloj trave i zelenila kao koru od naranče. Samu

je tvornicu činila glavna betonska zgrada s mnoštvom staklenih prozora zastrtih debelim talogom prašine i drvenih kućica što su mi, s onu stranu ograde, izgledale gotovo dobroćudno i domaćinski, kao da će se svaki čas na njihovom pragu pojaviti mila starica opasana pregačom u čijim su džepovima svježe ispečeni keksi za unučad. Ipak, nikada nitko nije ulazio ni izlazio iz tih manjih kućica, iako se zimi iz dimnjaka pušilo. Doduše, taj je dim bio jedva vidljiv zbog velikih tvorničkih dimnjaka koji su poput topova uperenih u nebo rigali gust smog. Bojala sam se da će jednom svojim crnilom zasititi boju neba i dok odrastem, da nebo uopće neće postojati. Taj je strah bio jednako velik kao i onaj od majčine ružnoće. Ponekad bi se ta dva straha sudarila i pomislila bih kako bi bilo lijepo nestati prije nego što se obistine. Već kao dijete znala sam reducirati sebe iz svijeta, iz našeg grada, iz svoje obitelji. Takve misli, da me nema, da ne postojim, da se sve odvija bez mene, donosile su mi kratkotrajno olakšanje, predah od strahovanja.

Ti su tvornički dimnjaci ujedno bili i nešto najviše što sam ikada vidjela, dosezali su do samog ruba svoda. Iza te granice bio je hladan i čist svemir.

U hladnoći postoji neka neobjašnjiva čistoća.

Sve osim malih drvenih kućica izgledalo je zastrašujuće. Naročito debeli kotlovi nalik na divovske baterije, bez vidljivih vrata i prozora. Svaki od tri kotla imao je ljestve koje su vodile na njihov vrh. Jednako kao i s drvenim kućicama, njima se nitko nikada nije penjao. Puno sam puta pokušavala prebrojiti prečke na ljestvama, no negdje oko polovice pogubila bih se u prebrojavanju. Divovske sam kotlove noću punila svim svojim strahovima. U istoj se smjesi našla moja baka kojoj su netom prije smrti umjesto suza potekla dva potoka crne krvi, susjedino novorođenče čiji je trbuh bio proziran i bujao od majčina mlijeka kao da će se raspuknuti i koje je doista umrlo prije nego što su mu nadjenuli ime, raspadajući leš psa kojeg sam vraćajući se iz škole pronašla pregaženog uz cestu, oko malenog Srđana koje je od pogotka praćkom iscurilo iz duplje poput jajeta. I još štošta.

Moj je otac svako jutro nestajao u utrobi betonske zgrade zajedno sa stotinu drugih očeva i majki, a izlazio popodne s nekoliko novih vijaka u džepu.

U moje strahove ubrajali su se i zvukovi koji su se razlijevali iz utrobe tvornice i zbog kojih sam zamišljala da moj otac svakodnevno odlazi u pakao: crven, žareći, prepun dima i preprženih tjelesa, upravo onakav pakao kakav zamišlja većina djece. Zbog toga sam ga voljela više nego majku koja je ostajala kod kuće, daleko od mučilišta u koje je on odlazio, uz toplu peć i velike zdjele koje je bezbrižno premetala zavirujući s vremena na vrijeme u

njihov sadržaj. Željezara je bila živa zvijer koja je hroptala i stenjala i u svojoj utrobi gnječila mog oca. Stojeći u redu ispred ulaza u tvornicu, izgledao je sićušan poput mrava, dok je u našoj kući njegova glava dosezala gotovo do stropa.

Kad sam porasla, nisam se više bojala željezare, ali i nadalje sam noću odlagala sve svoje strahove u velike baterijske spremnike.

Iako je moj strah s odrastanjem sve više jenjavao, ostao je miris željeza. Njega se nismo mogli riješiti. On nam je bio prišiven za kožu i njime je bila obložena naša unutrašnjost. Tjemena i nokti mirisali su nam oporo, a ponekad mi se činilo da i naši izdisaji mirišu na željezo. Ujutro, kad bih se probudila, moji dlanovi i pazuh mirisali su na koroziju. Nisam voljela očeve poljupce. I oni su bili gorki poput metala. Sve je u našoj kući i u našem gradu bilo natopljeno tim mirisom. Nakon kiše isparavao bi iz razmekšane zemlje i upijao se u naše postelje, u čohano perje i frotirske plahte na čijim je krajevima moja majka mjesecima vezla glasnike proljeća koje bi zatim podvinula pod madrac, tamo gdje ih nitko ne vidi.

Željezara je imala odmaralište na moru kamo smo išli svake druge godine. U tim je malim bungalovima sve bilo mirisno, čak i prilično skućena, neuredna kupaonica čiji se zahod svako malo štopao, bila je očišćena od mirisa našeg doma. Sve dok nismo otvorili putne torbe i izvadili svoje stvari. Iz putnih je torbi potekao miris i razlio se odmaralištem. Čovjek više nije mogao namirisati more, spaljenu borovinu i kreme za sunčanje. Od svega toga miris je željeza bio uporniji. Moja je majka otvaranje torbi odgađala za drugi ili treći dan našeg dolaska na more. Tjerala je oca da dane provodi u kupaćim gaćicama, a sebe zamatala u plahtu s kreveta.

Neka ti koža diše, ne oblači još robu, na moru smo, pobogu, ljudi šeću goli, biti gol na moru posve je normalno, govorila je ocu koji se stidio svoje golotinje i omatao se u ručnike za plažu. Čak se i sunčao pokriven izvezenim ananasima i zalaskom sunca.

I naša su jela bila puna metalnih okusa. Naročito mladi krumpir. Još vrućeg bismo ga mljeli u ustima pokušavajući razdvojiti njegov slad od čeličnog okusa.

Ako je moja majka i mislila o ljubavi, nikada to nije izrekla naglas. Ljubav prema ocu izražavala je višesatno čisteći noktima sitnu željeznu špenu iz njegovih radnih odijela. Taj je posao obavljala svake večeri. Položila bi hlače na stol ispod žarulje i dlanovima prolazila po njima. Budući da se špena zadjenula u tkanje, bilo ju je teško pronaći. Sitne, okom jedva vidljive komadiće lijepila je na selotejp. Gledajući je kako strpljivo izvlači oštre komadiće iz

očeva radnog odijela, nikada nisam pomislila da ću i sama provoditi večeri u potrazi za špenom. Za razliku od moje majke ja sam u tkanju Ivanova radnog odijela tražila ljubav.

Nalazila sam samo špene.

10.

U noći dok uz pratnju sata nabrajam šezdeset sekundi koje čine minutu, moram šest puta kažiprstom dodirnuti svaku jagodicu prsta. Ponekad je minuta toliko duga da se u vremenu od dodira prve jagodice pa do šezdesete niz prozorsku dasku u moju sobu ulije čitavo svitanje. Ponekad je pak toliko kratka da za njezina trajanja nabrojim svega petnaest Ivanovih izdisaja s mirisom korozije. Ako kasni vlak, minuta je duga. Duga je i ako moram ugurati stopalo kroz usko grlo čizme ili udjenuti konac kroz ušicu igle. Ako ne stižem prekipjeti i ohladiti mlijeko prije nego što Andrej zaspi, minuta je kratka.

Čovjeku koji kopa po novčaniku u potrazi za kovanicom koja mu nedostaje da kupi kartu pred sam zvižduk vlaka minuta je kratka. Često putuje. Najmanje jednom tjedno. Uvjeravam ga da će mi idući put dati kovanicu više i pružam mu kartu. Osjeća nelagodu i njegovo tijelo žurno kreće, no pogled mu je još uvijek zalijepljen za moj mutni lik. Rasplinuta i bez obrisa tek se nazirem kroz staklo, kao da su me isprale kiše. Ispraćam ga sfumato osmijehom koji nije stigao vidjeti.

Sad je 9 sati i 17 minuta. U 9 sati i 40 minuta dolazi vlak iz Sunje. U to vrijeme uvijek pristiže najstariji vlak zelene boje s drvenim vratima i prozorskim okvirima. Na njegova tri vagona netko je crnim sprejem napisao: JE ŽUĆO MRTAV. Taj natpis stoji na vlaku već dvije godine. Isprva je pisalo „ŽUĆO JE MRTAV“, ali zbog zamjene kompozicije u zadnje vrijeme piše naopako. Kako god pisalo, Žućo je mrtav već dvije godine. Bojan i ja često smo razmišljali tko bi mogao biti Žućo. Možda je kakvo dijete koje je imalo psa odlučilo obavijestiti svijet o njegovoj tragičnoj pogibiji. Ili se pak radi o čovjeku čiji je nadimak Žućo. Možda zbog boje kose, ili boje zuba, ili je posve neopravdano nosio nadimak Žućo. Možda je sa Žućom, ipak, sve u redu pa je natpis na vagonima posve osobne prirode, Žućo je mrtav samo za osobu koja je to napisala. Ili je to bila prijetnja upućena samom Žući. Ako je prijetnja, možda je Žućo već doista mrtav. Jednom je Bojan rekao da postoji mogućnost da je isprva na vagonima pisalo MRTAV JE ŽUĆO i da su ih zatim ispremiješali. U tom slučaju Žućo je mrtav i ne postoji nikakva šansa da je ipak negdje živ. Nisam voljela misliti da se radi o čovjeku. Bojan se šalio na moj račun, govorio je da je ipak najsigurnije tumačenje da se radi o psu nekog djeteta.

I nas dvoje planirali smo imati psa. Nazvali bismo ga Žućo. Nikada nismo razgovarali kakav bi to pas trebao biti, hoćemo li ga držati u kući ili dvorištu, samo o njegovu imenu. Jednako

smo činili i s ostalim planovima, ostavljali ih nedovršene, razbacane u neodredivoj budućnosti, nejasnih kontura, tek naznačene skice, bez jasnih kota i mjerila.

Jednom ćemo živjeti zajedno, rekao bi.

U kući, dodala bih.

U kući, potvrdio je.

Imat ćemo psa.

Da, psa.

Žučo, tako će se zvati.

Žučo.

I vrt.

I cvjetnjak.

Blizu dućana.

I šume.

I jezera.

I planine.

I mora.

Svi naši planovi završavali su nasukani na oštre hridi nemogućnosti kojima su bili okruženi naši dotadašnji životi. Dovlačili bismo ih i namjerno razbijali o stijenje naših svakodnevnica do sitnih, neprepoznatljivih komadića. Sve iverje naših planova zabolo se u moje tijelo i pretvorilo ga u gnojnu ranu.

11.

Sada je 8 sati i 23 minute i Bojan pakira putnu torbu u Ljubljani. U nju će složiti prljave čarape i gaće, majice kratkih rukava koje nosi namjesto potkošulja, pamučne hlače koje nosi kad je kod kuće, barem tri košulje, bočicu mirisa i poklon za majku.

Znam kako izgleda unutrašnjost Bojanova kofera. Podstavljen je svilom boje leda na kojoj su izvezene male grančice masline. Bočni džepovi kofera nalik su na one na cigovanoj suknjici za lutku i u njima je paket kondoma. Kliknuo bi prstom zub zlatne kopče i kofer bi jedva primjetno poskočio, kao da mu je na sekundu udahnuo život, a zatim pažljivo, da ne podiže njegovu prednjicu, rovario rukom po džepovima u potrazi za kondomima, skrivajući od mog pogleda bombonijeru i kavu za majku. Ne znam zašto se stidio toga, nikad ga nisam pitala, ali pri zatvaranju kofera bilo ga je manje stid nego pri otvaranju. Možda je taj stid pri zatvaranju zamijenio stidom zbog naše golotinje, nagnječenih bokova, izlizanih međunožja i skorene sline na našim pregibima.

Svaki je petak dolazio vlakom iz Ljubljane. Tamo radi na Institutu *Jožef Stefan*, na odjelu molekularnih i biokemijskih znanosti. Trebalo mi je gotovo mjesec dana da te riječi uspješno i na pravi način posložim. Često bih se, perući suđe ili igrajući se s Andrejem, zatekla kako se pokušavam prisjetiti njihovog pravilnog poretka: biomolekularne kemijske znanosti ili znanosti kemijskih molekula, ili možda molekularna biologija i kemijske znanosti, kako god da sam ih redala, činilo mi se da je sve prihvatljivo i moguće, a zatim sam ih prepolovila i dodijelila im asocijativna svojstva:

Mole – M kao majka, Kularnih – K kao kolodvor, Bio – B kao basna, Kemijskih – K kao kuća, Znanosti – Z kao zmija. Bilo je potrebno upamtiti ih ovim redom: MAJKA – KOLODVOR – BASNA – KUĆA – ZMIJA.

Izlazio je iz vlaka u 5 sati i 20 minuta donoseći na šiji miris MAJKA – KOLODVOR – BASNA – KUĆA – ZMIJA, sakriveni darak za svoju majku u koferu s izvezenim maslinama i moj vlastiti smisao u svojim porama koji sam nešto kasnije isisavala jezikom iz njegove kože u Crvenkapičinoj sobici za noćnu smjenu.

Grozna je ova soba, rekao je prilikom prvog susreta stojeći raskopčane košulje u prostoriji bez prozora i s koferom kao vjernim psom pored svojih nogu. Viseća žarulja sa stropa ugnijezdila se poput staklenog ptića u uvojke kose na vrhu njegove glave. Bila je to više

konstatacija nego iskreno razočaranje. Ružnoća sa zidova sobe lijepila se i na moje polugolo tijelo, ostavljajući Bojana nedodirnutog. Na malom rešou pristavila sam vodu za čaj. Dok je voda zakipjela, bila sam posve zaražena ružnoćom sobice u koju sam ga dovela kroz stražnji ulaz s dječjeg igrališta. I moje ruke kojima sam mrvila stvrdnuti šećer izgledale su ružno, kao dvije sive peraje u kojima se izgubila mala staklena posuda. Bojan je sjeo na rub kreveta i poput djeteta koje se dosađuje ispružio noge s uspravljenim stopalima. Još uvijek je pogledom pretraživao centimetar po centimetar sobička, a lice mu je bilo nešto vedrije. Možda zato što sam ja do tog trenutka upila svu bijedu sobička.

Kolodvori su neobična mjesta, rekao je. Imaju nešto zajedničko s hotelima i ljetovalištima. Sigurno je požalio zbog svoje primjedbe o sobici, pomislila sam.

Ne putujem često.

Nema u putovanjima ništa lijepo. Kad malo razmisliš, sva ljepota putovanja je u planiranju putovanja. Kamo god da putuješ, uvijek u glavi imaš misao o povratku. Dosađuje ti pa ne možeš uživati kako bi trebala. Dosadna je kao uš, pije ti krv kad god počneš uživati u svom putovanju.

Svejedno, rado bih putovala. Bilo kamo.

Možemo se pretvarati.

Nije to isto, smijala sam se smetena prijedlogom.

Isto je. Možda čak i bolje! Ako putuješ, moraš neprestano misliti o povratku, ovako misliš o putovanju i možeš neometano uživati u svemu što zamisliš – smijao se kao blesav.

Kako ću putovati u Irsku kad tamo nikada nisam bila. Premalo znam o Irskoj da bih si vjerovala.

To ti je tek prednost! Možeš izmisliti savršenu destinaciju bez sirotinjskih četvrti, političkih nemira, štrajka nezaposlenih, skupih suvenira i lopova koji vrebaju tvoju putovnicu na svakom ćošku. Bio je sve više oduševljen svojom idejom.

Srkali smo vrući čaj sjedeći na krevetu i izmjenjujući pokoji poljubac. Mislim da nam je oboma u tom trenutku bilo žao što smo se nepoznati i polugoli našli u dva kvadratna metra bez prozora, s alatom u sva četiri kuta i jednim pisaćim strojem koji se pod svjetlom žarulje caklio od ulja kojim su ga premazali. Odjednom nije preostalo drugo nego da obavimo to do

kraja i dokažemo jedno drugom kako nismo glupi što smo se doveli u ovakav idiotski položaj na koji su nas podsjećale sve te lopate, kose, drvene kutije s alatom i jedan ogroman zupčanik. Uzdišući pod njegovim tijelom, mislila sam na Marinine nokte.

Ljudi koji su na putovanjima daleko od svojih domova često misle na poznanike i mirise njihovih kuća. To im pomaže da se prisjete sebe, rekao je kasnije.

Možda bih mogla zauvijek otputovati nekamo u svojoj glavi i nikada se ne vratiti, pomislila sam.

12.

Te sam večeri prvi put zakasnila s posla. Ivan je sjedio za stolom i čitao novine od prošloga tjedna, a Andrej je dječjim škaricama izrezivao sireve s promotivnog letka robne kuće. Taman kad sam mislila zaustiti laž o tome zašto kasnim, Andrej se plastičnim držačima na škaricama uštipnuo za srednji prst i zaplakao. Čvrsto sam ga obgrlila oko struka i izljubila mu bolni prst. Svakim poljupcem zahvaljivala sam mu na njegovom urnebesnom plaču koji je svojom reskošću posve prekrrio spikera na televiziji i Ivanove zabrinute rečenice. Kasnije te večeri okupala sam ga, dala mu večeru i odnijela ga u njegov krevet. Dok sam čekala da dijete usne, učinilo mi se da sam greškom zalutala u tuđu kuću, k tuđem mužu i da uspavljujem tuđe dijete. Sve oko mene bilo mi je poznato, ali nije mi pripadalo. Kao emisija koja je prikazivala što se događa u stanci snimanja popularne serije; presjek kuće od tankih panel-ploča. Presjek filmske obitelji. Takve emisije ne bi trebale postojati. Gledatelji se zbog njih mogu osjećati prevarenima kad im pokažu da se majkaglumica za vrijeme stanke snimanja uopće ne brine o svojoj glumačkoj kćerkici, već to rade njezini pravi roditelji, dok majka-glumica s ujakom-glumcem puši u ostavi gdje ih zatječe kamera zajedno sa šminkericom koja ujaku-glumcu lijepi desni brk. Za vrijeme pauze publika mrzovoljno proteže noge razgledajući lažni dnevni boravak u kojem ih neka žena opominje da se ne pokušavaju uspentirati kartonskim stubama. Čim snimanje otpočne, publika se vraća na svoja sjedala i proizvodi grlen smijeh na znak visoko podignute zastavice.

Te večeri nitko nije podigao zastavicu u našoj kući.

Andrejev plač spriječio je moju na jeziku već pripremljenu laž toga dana, ali ni za idućih izostanaka nisam se trebala posebno truditi oko izgovora. Kratko bih objavila: Sutra ću kasno doći kući. Jednakim tonom kao i kad govorim: Sutra će padati kiša. Ivan bi odvratio: Ponesi kišobran. U oba slučaja. Ako se nešto u njemu i bunilo protiv toga da petkom nosim kišobran, nikada to nije pokazao. Skutrio bi se u toplinu našeg doma, ugostio Andreja u našem krevetu i mirno čekao da se vratim, glasa promuklog od stenjanja i mokrog međunožja, koje sam po povratku nevoljko ispirala, a zatim i gaćice preprala sapunom i objesila na toplu cijev bojlera da se posuše do jutra, ostavljajući pritom vrata kupaoice otvorenima.

Svaki petak, dok se grad još kupao u crnilu noći koja se naoko nije razlikovala od one koja je kuljala iz visokih dimnjaka željezare, prala sam kosu, oblačila novi veš, čitave najlonke,

svilenu bluzu s malom sedefastom dugmadi i stavljala zlatnu narukvicu – poklon Ivanove majke za Andrejevo rođenje. Za razliku od ostalih dana u tjednu petkom mi se činilo da moj život ima smisla.

Moje spremanje započelo je odmah po sudaru jagodica u bakrenoj posudi. Podizala sam kosu u visoki rep i pitala se nose li takve visoke repove i Bojanove kolegice u MAJKA – KOLODVOR – BASNA – KUĆA – ZMIJA. Ili ipak izgledam smiješno.

Idući sam ga petak čekala u gostionici na uglu kolodvora s visoko podignutim repom i ključem od sobice u džepu.

Čitav sam tjedan potajice nosila sitnice koje sam odlagala u sobici kako bih zamaskirala njezinu ružnoću i promijenila joj svojstvo: od noćnog ležaja željezničara do ljubavnog gnijezda. Preko alata u kutovima prebacila sam stare dekor-zavjese s uzorcima južnog voća, a na goli vrat žarulje nataknila sjenilo stare lampe. Osim dvije čiste plahte i dva mala ukrasna jastučića donijela sam dvije vrste čaja i dvije lijepe šalice, a u robnoj sam kući na rasprodaji kupila mali stakleni šah. Postavila sam ga na stolicu i rasporedila figure, a zatim mi se to učinilo glupim ukrasom pa sam ih opet pospremila i gurnula u kutiju s alatom, srameći se svoje gluposti čitava dva iduća dana. Čim bih se sjetila staklenog šaha, sram bi se iz palčeva na nogama počeo uspinjati čitavim tijelom, klopoćući u trbuhu poput vodenog vala, a zatim se penjao prema glavi i ulijevao u moje obraze.

13.

Od srama će ti izrasti velika stopala, govorila mi je majka kad bih se zastidjela pred ispruženom rukom odraslih. Najviše bih se sramila čestitati blagdane. Još nekako ako je netko meni pružio ruku, ali ako bih ja morala pružiti ruku i pritom izgovoriti čestitku, spopao bi me ogroman sram i zašio mi usta. Moj otac jedan me Božić odlučio izliječiti od srama. Odluku je donio iznenada i bez najave. Postavio me pred ujaka kojeg sam dotad viđala samo na uvećanim fotografijama na zidu majčine sobe. Majka se ponosila bratom, on nije mirisao na željezo, već na gradske parkove, tramvaje i restorane. Rijetko je dolazio k nama, jednom godišnje, obično na Božić, i otprilike svake dvije godine u pratnji druge žene. Oboje, i ujaka i njegovu pratilju, doživljavali smo poput luksuznog ukrasa u našoj kući i željela sam da svaka od tih žena zauvijek ostane živjeti s nama. S dolaskom ujaka u našu kuću otac je bio raspoloženiji nego inače, majka pričljivija, posuđe ljepše, kuća prostranija. S ujakovim britvicama na polici i naša je kupaonica bila u svečarskom ruhu, a od njegovih je žena blistala čitava majčina kuhinja. Možda i nisu bile toliko lijepe kao stvari koje su ih dopunjavale. Jedna je imala tanak zlatni remen sa zmijskom glavom, druga pak ogromnu pamučastu grivu koja je pod sobnim svjetlom svjetlucala, a treća je imala pune zglobove nakita koji je ludo zveckao i na najmanji pokret. Tog me Božića otac primio za ramena i postavio pred ujaka, bodreći me kao da moram preskočiti provaliju.

Reci mu, protresao bi blago moja ramena i zaglavio opet u mojoj šutnji.

Hajde, ujak čeka, izvlačio se već nesigurnim glasom iz smolaste šutnje koja mu je čvrsto zarobila tijelo, tako da me uskoro nije mogao ni protresti.

Sam ujak nije previše mario za moju neizrečenu čestitku. Već je po stoti put grlio majku u kuhinji i cupkao pored nove družice gorljivo nabrajajući njezine kvalitete, kad me otac između njihovih zapletenih tijela i ruku u prijateljskom dodirivanju iznova postavio pred njega.

Jezik me nije slušao, a očeve su ruke srasle za moja ramena i odjednom smo se svi našli u jezivoj tišini kroz koju se nitko više nije mogao probiti. Iz kuhinje je dopirao samo zvuk igličastih potpetica ujakove djevojke. Jezik se grčio u mucu da ispusti tako željenu čestitku, ali sram je bio jači. Zatvorila sam oči da ne vidim tu strašnu tišinu iz koje me konačno izvukao udarac očeva dlana s mirisom korozije po mojem obrazu. Zbog udarca iz mojih je

nožnih prstiju odmah proključao novi sram.

U petak, dvadesetak minuta prije nego što je vlak stigao, odjurila sam u sobicu i iznova izvadila šah. Na pola puta do gostionice gdje sam ga čekala požalila sam zbog toga, a nožni su me prsti nepodnošljivo svrbjeli.

14.

Kroz velika vrata kolodvora ulazi dječji žamor. Predvodi ga strog glas učiteljice koja ih pokušava utišati, ali dječji glasovi neobično su gipki i začas su se razlili kolodvorskim holom kao deseci brzaca od čijeg brzog i pjenušavog toka čovjek bude mokar do kože. Djeca vole jeku, poput šećerne je vune, ne možeš je se nasititi. Poskakuje preko stropnih štukatura, koprca se u kutovima i njiše debele krpe prašine. Učiteljica otvara usta poput nijeme pastrve.

Crvenkapica koji vuče šipku ubrzanim korakom prilazi djeci i pastrva se sklanja iza njega kao iza bijelog riječnog kamena, gdje će se odmoriti prije novog uzvodnog plivanja. Popravlja svoju željezničarsku kapu i osovi se na šipku kao na gospodski štap. Dječji žamor postupno popušta i uskoro posve utihne. Krpe prašine još uvijek lelujaju u kutovima, ali sada se čuje samo Crvenkapičin glas. Šipkom pokazuje veliki kolodvorski sat. U smjeru sata osim dječjih pogleda zalutalo je i nekoliko pogleda putnika.

Prilikom svakog posjeta đaka kolodvoru Crvenkapica započinje njegovo razgledavanje kolodvorskim satom. Počet ćemo sa satom jer vrijeme je važno i za putnike i za vlakove, dirigira jednima i drugima, kaže. Na satu su rimske brojke i neko dijete upita kakav je to sat. Učiteljica već zausti objašnjenje, no prije nego što jeka dohvati njezin glas i ulije ga u dječje uši, Crvenkapica je pretekne. Ne čini to namjerno, priča kojom popraćuje razgledavanje kolodvora uvijek je ista, ne razlikuje se nimalo od one koju je ispričao školskoj skupini prošli tjedan. Kakav je to štap, prekine ga isti dječji glas. Katkad, kao danas, neko mu dijete poremeti raspored rečenica pa se tako priča o metalnom štapu zna zateći u sredini umjesto na početku, ili parne lokomotive završe na samom kraju razgledavanja, iako Crvenkapica želi da priča o današnjim modernim vlakovima započinje s ložacima kotla i grotlom kipuće vode. Tu će priču završiti onom o svom djedu koji je zadobio strašne opekline po licu od vodene pare. Usne su mu se od vrućine rastalile i svatko je do kraja njegova života mogao vidjeti kako mu izgleda čeljust, kaže Crvenkapica koji je taj dio pričao s posebnom živopisnošću te razvlačio i sam prstima usne pred raskolačenim dječjim očima i učiteljicama koje od te male strave nisu imale snage prekinuti ga na vrijeme, već su ga puštale da pokazuje svoje zubno meso unoseći se tu i tamo kojem djetetu u lice. Na kraju bi jednostavno izvadio prste iz usta, obrisao ih o uniformu i razvukao djedovski osmijeh. Zatim bi poveo đачku družinu pred kartu na kojoj su ucrtane sve željezničke trase diljem zemlje i prstom prelazio po njima, ponosan kao da ih je sâm polagao. Djeca iza njegovih leđa nekada

ne mogu odoljeti da sami ne utrpaju prste u usta. Ponekad je i učiteljica izgledala kao da će to učiniti. Možda i jest, kod kuće pred ogledalom, ne treba odolijevati takvim bezazlenim napastima.

Zbog poremećenog rasporeda, nakon što djeca odu, Crvenkapica će se čitav dan pitati je li što zaboravio ispričati.

Jesi li sigurna da sam rekao ono o ložaćima, pita me katkad, a zatim vukući svoju šipku po praznom holu barem tri kruga, prilazi Marini i ponovo postavlja isto pitanje.

15.

Mislim na Andreja. Sinoć mi se učinilo da mu curi nos. Znam da bi Ivan javio ako bi dobio temperaturu, ali ipak se pitam boli li ga grlo i hoće li mu se začepljen nos razviti u prehladu. Već sad razmišljam hoću li morati čitavu noć probdjeti. Iako ne spavam, ne volim prekidati svoje misli neprestanim ustajanjem. Moja briga oko Andreja ionako je poput robije na koju sam odvedena zabunom i pod krivom optužbom. Nedokazivost mog nedjela nevažna je, ne postoji nitko koga bi zanimala moja nevinost. Na prisilnom radu obavljam sve svoje dužnosti i potajice se odmaram. Moj mozak isključen je iz života djeteta. U djetetov život uključene su moje ruke, noge i moje usne koje ljube pod prisilnim radom. Moje su misli izvan bodljikavih ograda opasanih dječjim plačem i tepanjem.

Andrej se rodio točno u ponoć. Trudničke grčeve imala sam čitavih 48 sati. Ta je dva dana kiša padala bez prestanka i u istom ritmu, a ja sam ih prosjedila na kuhinjskom prozoru gledajući u jumbo-plakat nasuprot naše kuće kraj autobusnog stajališta. Do plakata je rastao grm divljeg šipka. Znam da nekad nije bilo stajališta, ni prometnog znaka, ni reklamnog panoa, ali grma se sjećam oduvijek. Sve ostalo niknulo je odjednom i postalo dio slike u mom prozoru. S reklamnog panoa smiješio mi se bradati drvosječa. Kad bi minuo trudnički grč u mom trbuhu, i ja bih se osmjehnula njemu. U trapericama, žutoj vesti i glomaznim cipelama podignuo je jednu nogu na panj. Nigdje nije pisalo da je drvosječa, ali njegova moderna pila jasno je govorila da je bradati s panoa drvosječa koji debla kolje pilom, uz osmijeh i bez kapi znoja. Njegova je odjeća čista i nova, bez iverja i šumskog blata. Nakon samo jednog dana drvosječa i ja postali smo intimni u mojim mislima. On me bodrio pri svakom novom grču, a ja sam brisala rukavom spavaćice prozor zamagljen od mojih mučeničkih uzdaha. Poželjela sam se uvući u njegov zagrljaj, ugmizati pod njegov pazuh i tamo izdisati bolove dok mi on svojom rukom strpljivo masira leđa. Zamišljala sam kako dijete koje sam rađala pripada drvosječi, kako ga je on napravio, kako 23 kromosoma pripadaju njemu, a ne Ivanu. Zamišljala sam noć u kojoj je začeto naše dijete i budućnost koja je pred nama.

Moraš disati, govorio je Ivan svako malo navirujući se kroz vrata kuhinje. Kad bi njegova glava nestala, bila sam mu beskrajno zahvalna što mene i drvosječu ostavlja na miru da šćemo ulicama vodeći naše dijete pod ruku, da jedemo kolače i pijemo vruć čaj.

Drvosječa našem djetetu rashlađuje čaj, iz naših usta miriše kamilica, a jezici su nam opečeni od nestrpljivog srkanja. Dijete se hihoće jer drvosječi na bradi ostaje komadić

kreme od šaumrole koju ja otirem prstima, a zatim ih ližem. Ljubim ga u usne, ono mi uzvraća poljubac. Slastičar misli kako smo sretna obitelj i ispraća nas osmijehom.

Netko mi je mahao s autobusne stanice kroz gustu zavjesu kiše. Zrak koji je vonjao na željezo bio je pretežak da bih ga udahnula.

Moraš u bolnicu, rekao je Ivan i hladnim me dlanovima primio za ruke i odvojio od drvosječe.

Kad sam se probudila, kiša je i dalje bijesno udarala o prozore bolničke sobe. U trbuhu više nisam imala dijete, ono je iz mene preseljeno na mali željezni krevetac.

Slični tvom ocu, rekla je majka nadsvođena nad djetetom. Bila je u novoj haljini i bez svoje pregače. Otac je nespretno i s nelagodom provirivao iza njezinih leđa u želji da provjeri majčinu tvrdnju. U rukama je imao kutijicu s orhidejom. Jednaku kutijicu imao je i Ivan, svježe ošišan i s ranicom od brijanja na bradi. Majka, otac, Ivan, dijete i ja koja kao da sam tog trenutka izišla iz vlaka u nepoznati grad, sa šavovima na međici i bolnom maternicom, okružena ljudima iz čijih obraza pri poljupcu isparava miris željeza.

Po povratku kući majka je uselila k nama i preuzela kućanske poslove. Andrej je većinu dana spavao, a ona je ribala pećnicu, preslagivala ormare i prala prozore. Na Ivanove košulje prišla je svu dugmad koja je nedostajala, ulaštila obuću i razdvojila zimsku od ljetne, a na radijatore postavila kriške limuna i tanjuriće s vodom.

Prirodna dezinfekcija, ubija bakterije, ponavljala je svako malo.

Koru limuna ugurala je u krajeve perine i pod krevet. Trećeg joj je dana ponestalo ideja kamo da zadjene još jednu krišku limuna, pa je njima svako malo trljala ruke.

Jesi li ti mene odmah zavoljela, pitala sam je.

Ništa se ne zavoli odmah, rekla je trljajući podlaktice limunom i ne dižući pogled. Hoćeš da upalim radio?

Dijete je spavalo na boku poduprto kilom brašna.

Da mu glava bude ljepšeg oblika, rekla je moja majka, kraljica citrusa, i pokušala pronaći stanicu s glazbom na radiju iz kojeg je krčalo kao da ga ožimlje.

Zidni je sat glasno otkucavao sekunde. Pokušavala sam misliti na drvosječu s plakata, na

njegovu ostru bradu i meku flanelsku košulju kroz koju osjećam njegovo čvrsto tijelo, ali nisam mogla. Dovukla bih ga s plakata u misli, ali on je ostajao papirnat i zaleđen, s raspadnutim dijelovima od kiše i rose, i s debelim šarama od flomastera koje su nacrtala djeca čekajući školski autobus.

Možda je majka moje misli o njemu zatrla kilama limuna.

Sedmog je dana otac došao po nju i odveo je kući. Na vratima se još jednom okrenula i pogledom prešla preko očišćenog namještaja, namještenog djetetova popluna, oribanog sudopera. U rukama je imala smeće koje će iznijeti pri izlasku i umjesto pozdrava kratko rekla: „To je to“.

To je to rečenica je koju je majka često ponavljala. To je to, nakon što su grobari lopatama poravnali rahlu zemlju na grobu bake koja je umrla u snu. To je to, nakon što je izašla iz ispovjedaonice uoči Uskrsa riješena tereta grijeha. To je to, patka je pečena i poslužena uz prilog od mladog krumpira u tanjurima koje koristimo nedjeljom. To je to, držeći u jednoj ruci četkicu, a na drugom otvorenom dlanu još krvav kutnjak koji je ispao zbog paradentoze. To je to, kad bismo ubrali zadnju jabuku i ubacili je u drvenu bačvu u kojoj su već kipjele napola fermentirane i pobrane jabuke iz našeg voćnjaka. To je to, rekla je ugazivši u pseći izmet pri izlasku iz ambulante. To je to, isprativši me na vlak koji me odvezao na studij u grad. To je to, doprativši me po izlasku iz vlaka i čuvši odluku da prekinem studij. To je to, nakon što je ujak pravomoćno osuđen jer je na nogostupu pregazio dječaka. To je to, kada je željezara kupila novi stroj za valjanje bešavnih cijevi i otvorila novi proizvodni pogon. To je to, ako je jutro osvanulo prekriveno snježnim omotačem i, to je to, čim bi se na voćki u proljeće pojavili špičasti pupovi. To je to, ako je nestalo toaletnog papira. To je to, nakon prvih koraka susjedova unuka i, to je to, godinama poslije, pri prvoj vožnji bicikla niz put uz koji je poredano susjedstvo bodrilo dječaka. To je to, ako je nestalo šibica za potpalu. To je to, vežući ocu kravatu u kvrgav i nelijep čvor za praznik rada. To je to, nakon što su kravatu izjeli moljci, a u nerazvezanom čvoru ostavili jajašca iz kojih su se naočigled, između majčinih prstiju, lijegali novi. To je to, nakon što su poharali ostatak zimske odjeće. To je to, nakon što su preselili u vreće s brašnom u ostavi. To je to, nabrusivši krojačke škare o kremen. To je to, nakon što je presušio potok, a strašan smrad pomiješao se s onim željeznim i, to je to, kad bi ubila žabu koja je zbog presahlog potoka zalutala u dvorišno jezerce za guske i tu kreketala u pauzi gušćjeg graktanja. To je to, namela bi žabu na lopaticu i prebacila preko ograde u dnu dvorišta gdje smo istresali pepeo. To je to, ako je otac hrkao u hladovini krošnje, to je to, ako je otac loše spavao, to je to, nakon što bi mu

ugrijala mlijeko s lipovim medom protiv nesanice. To je to, ako otac nije spavao već sedam dana i s natečenim kapcima tražio povod za svađu, to je to, nakon što bi svađa započela. To je to, po njezinom svršetku. To je to, gladila bi suknju na bokovima na probi kod krojačice, to je to, zamatala bi je u bijelu plahtu i odlagala na najvišu policu ormara, to je to, presložila bi usput štirkanе ručnike. To je to, nakon nastupa dječjeg zbora na proljetnom sajmu uz pljesak dlanova i orošene oči, ganuta djetetom koje se splelo u naklonu i palo pred publiku. To je to, rukujući se s Ivanom pri upoznavanju, to je to, odmah nakon što je Ivan otišao kući, to je to, razmatajući darove koje joj je donio i brižno slažući celofan u korice kuharice da se izravna, a potom odlažući žutu mašnu u kristalnu vaz u staklenoj vitrini. To je to, bila je rečenica kojom je moja majka ispraćala žalost, dočekivala radost, započinjala i svršavala poslove.

To je to, rekla je i sjela s ocem u auto, mislima već daleko od mene.

To je to je poput točke na kraju rečenice.

16.

U 10.30 stigao je teretni vlak. Strojovođa teretnog vlaka Crvenkapičin je susjed. Teretni vlakovi rijetko se zaustavljaju na kolodvoru, tek uspore kako bi se drugi strojovođa mogao ukrcati. Ponekad se ne ukrca nitko, ali vlak svejedno uspori kako bi vlakovođa predao paket. Paketi pristižu iz raznih krajeva i na njima nema adrese ni poštanske marke. Paket pošiljalac predaje vlakovođi uz zamolbu da preda paket na kolodvoru u Capragu onome tko paket čeka. Paketi zapravo putuju na crno, bez imena pošiljatelja i bez imena primatelja, i najčešće dođu u prave ruke. Paket koji putuje ima poseban tretman i na njega se pazi tijekom čitave vožnje. Vlakovođa je čovjek od povjerenja za pošiljatelja, primatelj mu je pak beskrajno zahvalan, a sam vlakovođa uživa u iskazanom povjerenju jer se podrazumijeva da je sadržaj paketa beskrajno dragocjen.

Ponekad primatelj ne dođe po paket i on stoji danima u mojoj sobi. Čovjek sam i bez posebnih promišljanja može odrediti vremensku granicu u kojoj neće zavirivati u sadržaj paketa, a zatim će jedan dan shvatiti da je proteklo dovoljno vremena i da primatelj nikada neće doći. Crvenkapica, Marina i ja ponekad pregovaramo oko otvaranja paketa. Pričekat ćemo još jedan tjedan, predlaže Crvenkapica, ako dosad nije došao, i neće, Marina požuruje otvaranje paketa, možda do podneva, priklanam se Marini i danu u kojem smo naumili pogledati sadržaj.

Otvaranje paketa koji nije stigao u ruke primatelja najljepši je dio našeg posla jer će sadržaj paketa u konačnici pripasti nekom od nas poput neočekivanog dara, pa je samo otvaranje paketa nalik na lutriju. Ako je u paketu hrana, paket pripada Crvenkapici. Ukoliko je u paketu odjeća, pripast će Marini, ako je u paketu igračka za nečije dijete ili nekakva stvar namijenjena djeci, paket pripada meni. U trenutku kad sadržaj paketa osvane pred našim očima, više se ne pitamo kome je namijenjen i hoće li itko ikada pitati za njega, paket pripada jednom od nas. Pisma priložena uz paket također pripadnu samo jednom od nas i nikada ne dijelimo njihov sadržaj. Pismo je teret koji moramo nositi na svojoj duši za taj sitni zločin. Jedino što dijelimo bratski, iz paketa po koji nitko nije došao, jest novac. Novac je u paketima prava rijetkost, no ako je tu ipak neka krupnija novčanica, Marina ili ja odmah je razmijenimo i šutke podijelimo s Crvenkapicom.

U samom činu otvaranja paketa ipak postoji neka jeza jer često se zna dogoditi da sadržaj paketa čine lijekovi. Kad u unutrašnjosti paketa pronađemo kutijice lijekova, osjećamo sram

čitav dan.

Nećemo to više raditi, odmah predlaže Crvenkapica kao da će zbog njegove izjave svima biti lakše na srcu. I jest, sve troje odahnemo od te nove odluke. Paket s lijekovima je poput malog mačeta ostavljenog u grmlju koje ne vidimo, a čujemo njegov plač. Dok ne vidimo mače, njegov će jauk biti zvuk iz grmlja. Onog trenutka kad popustimo radoznalosti, krenut ćemo u potragu vođeni mačjim jaukom i ubrzo ćemo se susresti s krmeljavim i plačnim očima. Mačkicu najvjerojatnije nećemo ponijeti kući, ali ponijet ćemo spoznaju da smo ostavili sirotu životinju da krepa od gladi u grmlju. Tako o tome misli Marina.

Čovjek ne bi trebao ići ususret mačjem jauku, mislim ja.

Crvenkapičin susjed kroz okno vlaka maše Crvenkapici koji trčećim korakom preuzima bijelu plastičnu vrećicu koju mu dodaje.

U vrećici su ribe. Crvenkapica vadi debelu ribu, kažiprstom joj podiže škrge, a zatim je prinosi nosu. Po izrazu njegovog lica ne mogu dokučiti je li zadovoljan svježinom ribe. Vraća ribu u vrećicu, a zatim uzima drugu i ponavlja radnju. Njuši je kraće nego prvu, a zatim je vraća, no riba mu klizne iz ruku i odskliže pola metra od njegovih nogu pod klupu. Prstima pokušava dohvatiti mrtvu ribu, a ona se sve više udaljava i uskoro mu je izvan dohvata. Uz psovke se sagiba pod klupu i konačno je dohvati, pridiže se, a zatim prilazi peronu. Ljutito pljune, podiže ruku i uz zamah zavitla ribu preko obje trake tračnica u travu. Vrećicu odnosi u gostionicu na uglu kolodvora gdje će mu je spremi u hladnjak.

Gostionica na uglu ima stolice presvučene u plave navlake s jajastim žutim suncokretima. S ove razdaljine suncokreti izgledaju kao debele krumpirove zlatice izvaljene na leđa na plavom nebu. Lattice suncokreta izdaleka podsjećaju na nožice kukca. Petkom je Bojan znao doći prije svršetka moje smjene. Prošao bi pokraj mog okna pozdravljajući me tek očima, produžio do ugla i sjeo za zadnji stol u plavetnilo neba i zagrljaj krumpirovih zlatica. Prekrižio bi noge, naručio kavu i u krilo uzeo novine. Svoj kovčeg stavio bi pod stol i ponekad dlanom prešao po njemu kao po glavi vjernog psa. Promatrao bi me i po dva sata, a ja sam se trudila iza mliječnog stakla izgledati što ljepše. Ponekad bi moj trud uzrokovao strašnu napetost u glavi zbog mojih neprirodno podignutih obrva i smješka koji sam na silu tjerala u obraze. Nisam voljela Bojanove prijevremene dolaske i čekanja na kraj moje radne smjene, od tog bih se toliko umorila da bih kasnije u mračnom sobičku osjećala bol u čeonoj kosti i obrazima. Boljeli su me čak i zubi.

17.

Ljubav je velik i težak posao za naša uboga tijela. Da bi ljudsko tijelo osjetilo ugodu ljubavi, potrebna je velika količina endorfina u likvoru, tekućini u kojoj pluta mozak.

Endorfini su polipeptidi, jednostavne bjelančevine, endogeni opiodi, morfij koji proizvodimo sami za sebe. Oni usporavaju akcijski potencijal na neuronima, usporavaju i prijenos elektrona, rad kalij-natrij pumpe, usporavaju impulse i misli i na taj način umanjuju bol bilo koje vrste te istodobno povećavaju osjećaj ugone. Osjećaj ugone dobiva veći prostor. Oni su naš unutarnji opijum, a naš mozak – odnosno hipotalamus koji ih proizvodi – naš osobni, unutarnji diler.

Uzmimo da je ljubav ugoda, pa i ako je u pitanju ona nesretna, ona od koje se možemo razboljeti. Razina je endorfina kod zaljubljenih, kemijski dokazivo, vrlo visoka. Naš se mozak u zaljubljenosti „kupa“ u endorfinima i stvara slapove ugone.

Od endorfina je sve sporije i jednostavnije, misli sporo putuju, bol sporo putuje, tijelo se trudi zadržati trenutak u kojem je zaljubljeno i voli, u kojem je opijeno, drogirano i osjeća ugodu.

Ugodu ne treba brkati sa srećom jer sreća ima svoj osobni hormon. Zaljubljenost, recimo, uopće ne diže razinu serotonina, „hormona sreće“.

Može li se uopće zamisliti tolika količina ugone na koju kemija našeg tijela, koja proizvodi sreću, uopće ne bi reagirala? Je li to pravilo ili tek još jedan u nizu kemijskih paradoksa ljudskog tijela?

Serotonin, taj „hormon sreće“, jest neurotransmiter, kemijski spoj koji kroz sinaptičke pukotine, prostore između dva neurona, dva živca, prenosi informaciju sreće do viših centara u mozgu. Ako nema dovoljno serotonina, informacija o osjećaju sreće ne putuje našim sinapsama i ne dolazi do našeg mozga. U nedostatku serotonina nismo sposobni osjetiti sreću, iako postoje objektivni razlozi za nju.

U tom poslu stvaranja osjećaja sreće pomaže mu i noradrenalin, također neurotransmiter i hormon čiji nedostatak u sinaptičkoj pukotini ne dopušta sreći da „putuje“ našim neuronima. O te dvije male molekule, njihovoj količini i receptorima za njihovo vezivanje, ovisi kompletan osjećaj za neki događaj, za pojedine ljude, misli, svijet – u konačnici za čitav život.

Ako naš mozak, njegova epifiza, ne proizvodi dovoljno serotonina, sreća nam je posve nepoznata u bilo kojem obliku. Ne prepoznajemo je. Je li pravedno dati toliku ulogu jednoj ili pak dvjema molekulama?

Bi li bilo bolje da sav taj osjećaj sreće ovisi možda samo o jednom atomu ili o barem sto molekula koje bi onda mogle lakše pokrivati jedna drugu u poslu stvaranja sreće? Jesmo li oštećeni ili smo nagrađeni time što nam osjećaj sreće ovisi samo o količini serotonina u kojem se kupu naš mozak?

Razina serotonina u mozgu autista je u 30-50% slučajeva izrazito povišena. Mozak polovice autista kupu se u serotoninu, sinapse su pune, a receptori zasićeni. Jesu li oni toliko sretni iznutra, duboko u sebi, da im ne treba nikakav vanjski podražaj? Kemija je doista snažna, a mi joj bespotrebno prkosimo pokušavajući doći do nutrine takvih ljudi, razbiti im oklope kako bismo im zavirili u unutrašnjost. Ili je kemija ljudskog tijela jednostavno kemija paradoksa?

Jesmo li sad zbog otkrivanja tih činjenica postali manje romantični? Možda nagrizamo vjeru u ljubav, taj uzvišeni i neopisivi doživljaj, ako je ovako ogolimo i raslojimo. I ljudsko je tijelo do nekog doba bilo misterij, vagano i rastavljano po mračnim podrumima samoukih patologa. Mislimo li svakodnevno kako nam jetra teže oko kilu i pol, a bubreg do 200 grama? Ljubav je sigurna, iako je objašnjiva.

Kemija barata dokazima da je sreća precijenjena jer se može izazvati kemijskim putem, ne ona prava, ali barem osjećaj da nismo nesretni. Konačno, zar nije najvažnije ne biti nesretan? Zar to nije najveći strah? Dovoljno je uzeti lijek koji podiže razinu serotonina i barem će nestati osjećaj nesreće, a onda sreća sama po sebi osvaja taj prostor.

Hoćemo li se jednom tako moći zasititi endorfinskim tabletama i hodati svijetom s osjećajem ugođe koji može izazvati jedino ljubav, a da nemamo objekt na koji ćemo je usmjeriti? Ljubav bez objekta, ljubav isključivo kao osjećaj sam za sebe i sam od sebe.

Ljubav je temeljno anorganska, jednako kao i život, taj kvantni start koji može biti isključivo anorganski. Organsko je uvijek prisutno, ali kao podrška koja nekada stvar može poboljšati, a nekada pogoršati.

Ljubav ne postoji bez organskog kao ni bez anorganskog, ako stvari promatramo na kvantnoj razini. Ne možemo zaboraviti da je sve krenulo od elektrona koji se zaputio duž jednog neurona onog trenutka kad smo nekoga vidjeli ili nešto pomislili.

Ljubav ne postoji bez kvantne fizike i kemije, ali na onoj drugoj razini, koja je iracionalna, ne želimo da naša ljubav bude jednaka tuđoj, posve iracionalno umišljamo da joj mi kao jedinke dajemo jednu posve drugu dimenziju. Čak i ako je tako, ako su ljubavi ekskluzivne, jedinstvene, autentične i svaka svog oblika, vjerojatno je i ta dimenzija kemijska, vjerojatno proizvodimo osobne kemijske procese koji su različiti, modificirani od čovjeka do čovjeka.

18.

Jednom je umjesto u petak izišao iz vlaka u srijedu i zatekao me bez podignutih obrva, s konjskim repom i u majici s reklamnim natpisom proizvođača guma. Taj je put bio bez kofera, samo s omanjom sportskom torbom prebačenom preko ramena.

Mama je u bolnici, rekao je izgubljeno stojeći pred malim otvorom mojeg radnog mjesta. Mislim da sam tada prvi put jasno uvidjela razliku u našim godinama, odjednom je osvanula gola u riječi *mama*. Nakon te rečenice uputio se prema velikim drvenim vratima kolodvora. Izgledao je sićušno pred stoljetnom hrastovinom i velikim mjedenim rukohvatima, kao da će se morati dobrano uzverati na prste da dohvati kvaku i zatim sitnim tijelom pogurati vrata. Jedino je njegov maljav zatiljak podsjećao na muškarca, sve ostalo bilo je dječje. Pomislila sam kako Andrej i mene zove „mama“ i između mog sina koji poseže za šnitom kruha s maslacem na kuhinjskom stolu i mog ljubavnika koji poseže za rukohvatom kolodvorskih vrata gotovo da i nije bilo razlike. Obojica sinova krhki su u brizi za svoje majke, preplašeni zbog spoznaje da im nešto ili netko može oduzeti majku, da miris majke može nestati iz njihove odjeće i da majčin obraz možda nikada više neće dodirnuti njihov u rastanku prije odlaska u vrtić ili na Institut u Ljubljani. Briga i strah od majčina nestanka u dječjem srcu jednako su teški bez obzira na to je li zatiljak djeteta obrastao u gustu crnu dlaku ili je prekriven svilenim dlačicama.

Mama – riječ izgovorena iz Bojanovih usta tako da dva puta spoji usne pri izgovoru glasa M, iz kojeg se pušila vrućina među mojim nogama, i dva puta glas A, izbačen iz grla u kojem se vrtio moj slani jezik. Ta mu je riječ u tom trenutku oduzela spolnost i pretvorila ga u dojenče koje hrli k majci vođeno instinktom sisanja. Njegove usne čeznule su za majčinom bradavicom ili prstom, sasvim svejedno, mali sisavac pred teškim drvenim vratima, jedinom zaprekom iza koje će ga dočekati gladan strah za majčinu sudbinu.

Moje su me misli odvele u muku sličnu želučanim tegobama.

Do kraja dana mučila sam se mislima o čokoladi za majku u njegovom koferu, razlikom u godinama, svojom nevjerom, Bojanovim perspektivnim životom u kojem nečujno rujem kao voluharica koja će se uskoro u dječjim očima iz slatke životinje pretvoriti u ružnog nametnika. Iznova bih si postavljala pitanja nije li moje tijelo previše mekano i primjećuje li moj mlohav trbuh, gade li mu se moji prsti izreckani i tamni od guljenja krumpira za ručak,

može li na mojoj koži namirisati Andreja i izgledam li jadno dok popravljam šminku pri rastanku.

Može li namirisati krumpir na mojim prstima?

19.

O Bojanovoj majci znala sam iz njegovih priča. O njegovom ocu znala sam od svoje majke. Kad je Bojanu bilo šest godina, oca je pregazio radnički autobus. Moja je majka često prepričavala taj slučaj potaknuta koječime. Ako bismo na Svisvete prošli pored groba Bojanova oca, majka bi rekla: Eto, život se potroši brže od metle, za metlu znaš kad joj dolazi kraj, a čovjeka iznenadi. I metla i čovjek stvoreni su samo za rad, i to je to.

Ponekad bi ponukana nekim nerazumljivim strahom ispraćala oca na posao riječima: Nemoj piti, sjeti se samo kako je Kačić završio pod autobusom, glavu su mu tražili u jarku. Često je koristila priliku da spomene kako se glava čovjeka nastradalog pod kotačima autobusa otkotrljala u žabokrečinu jarka među žablja jaja, kao da su žablja jaja nešto najstrašnije što se može dogoditi glavi odvojenoj od tijela. Dok je to izgovarala, činilo se da su žablja jaja stravičnija i gora od same nesreće, jer su se majčine oči na spomen žabljih jaja toliko raskolačile da sam se i sama mogla utopiti u njihovom strahu. Kad god bih prolazila pokraj jarka, obuzimala me jeza zbog žabljih jaja i majčinih očiju. Pitala sam djevojčicu iz susjedstva znade li za glavu u žabljim jajima. Rekla je da Kinezi jedu žablja jaja, a ja sam jedno vrijeme žablja jaja vidjela u svemu što bi majka servirala pred mene: od zelenog graška do mahuna, kukuruzne krupice, riže...

O glavi njegovog oca u jarku nikad ga nisam pitala. Poželjela sam nekoliko puta, ali o ocu je govorio malo, gotovo ništa. Nesreća, tom je riječju objašnjavao sve što se s ocem dogodilo, pa sam o žabljim jajima šutjela.

Bojanova majka taj je put završila u bolnici zbog napada epilepsije. Kasnije su potvrdili da boluje od lupusa.

20.

Pojavio se nakon nekoliko dana pred mliječnim staklom moje blagajne i rekao da će ostati dok majka ne ozdravi. Pokušavao je ispod glasa dogovoriti susret, povremeno ometan zveketom Marininih narukvica. Nekoliko puta zaustio je istu rečenicu. Još uvijek sam pred sobom vidjela dječaka koji se propinje do kvake velikih drvenih vrata, ustrašena zbog majčine bolesti, mada je preda mnom stajao mirisan, svjež obrijan, očiju otečenih od spavanja i pun mirisa nepoznatoga grada, dalek i više nalik na nekog rođaka nego ljubavnika. Na tren mi se učinio i odbojnim. Lagala sam da je Andrej bolestan. Nije pitao što mu je, kimnuo je pomireno glavom, a voluharica u meni osjećala se važno zato što zatrpala rov. Čak mi je i laknulo što nikada više neće vidjeti moje prste tamne od krumpirovih lupina i iste sam ih večeri gurala u usta i kosu svom suprugu. Od njega ih nikada nisam skrivala. Bojan se činio kao glupa i nepromišljena nepodopština zbog koje ću sutradan iskupljenje potražiti u jutarnjem milovanju usnulog muža, izmoždenog od strastvene noći. Činilo se kao da je nestalo infekcije iz mog tijela, kao da sam odjednom ozdravila.

Trajalo je do idućeg dana. Infekcija se vratila do poslijepodneva. Prije nego što sam izašla iz kuće, poljubila sam Ivana nekoliko puta u gola leđa i otišla poljubiti Andreja. U ljubljenju muškarca i djeteta prije odlaska na posao još uvijek sam jasno vidjela našu obitelj. Izlazeći iz kuće, pod kaputom i u dlanovima nosila sam miris našeg doma. Pomirisala sam nekoliko puta i bila sam sigurna da je to moj miris. Izdisala sam ga i iz svojih pluća u prohladno jutro, u obliku toplog magličastog oblaka. Taj sam miris donijela sa sobom na posao, objesila ga zajedno s kaputom na vješalicu, posjela u poznatu stolicu, rasprostrla u maloj čajnoj kuhinji pred Marinom i Crvenkapicom, povješala ga u atomima kisika koje ćemo sve troje udahnuti između rečenica o svojim životima od jučer do danas. Nije postojalo ni jedno zrno Bojana, putnika poput nekoliko desetaka ljudi koji će toga dana proći kolodvorom na putu da se vrate u svoje živote ili privremeno od njih otputuju. Čak sam bila sretna što opet pripadam Marininu glasnom otpuhivanju dima cigarete, zelenoj vesti sa zlatnim brošem, njezinim prekrštenim nogama i Crvenkapičinu cvokotanju između snenih rečenica, kao da mu je komadić oraha zapeo među zubima, majci koja u ovo doba jutra ustaje da očisti ocu cipele prije nego on krene na posao, gradu uz čije je ime na karti crni pravokutnik s tri valjka namjesto tvorničkih dimnjaka i njegovim ćelavim ulicama, čak toliko širokim da se ljeti ni sjena ne usudi njima protegnuti, okatim žabljim jajima, spomeniku partizanu s uzdignutom

šakom iz koje probija hrđa u tankim mlazovima nalik na krvožilni sustav i opleće čitavu desnu polovicu tijela pretvarajući se pri dnu u mrlju u koju je zagazilo njegovo stopalo, golubovima koji u bolnoj gladi brste bobice otrovnog raslinja od kojih im je izmet vodenast i ljubičast, a crijeva nerijetko izlaze na stražnjicu, dvojici pijanaca koji pod trošnom strehom drvarnice dobacuju neumjesne komentare ženama i uče psovkama krezubu djecu sjedeći na velikim kladama koje neće posložiti do početka zime, bešavnim cijevima izvaljanim u velikim kotlovima tvornice, sjajnim šinama i išaranim vagonima koji su na njima pristizali; opet sam bila dio svega, pravedno raspodijeljena i bez stida, sretna što je sve moje i poznato, oslobođena od tereta želja i svih nastojanja, uklopljena u besmislen mehanizam, razumjela sam čak i majku čija je svakodnevna potraga za špenom na očevim hlačama imala važnost jednaku rođenju djeteta.

Uza sve to ipak je nešto pošlo po zlu. Iznenada. Istog sam se dana vraćala kući s mislima o sutrašnjem ručku i o urodu kupusa koji je napala nekakva bolestina i od koje je bio kržljiv, a svi su mu listovi trulili do srčike, o čemu su zadnjih dana pričali gotovo svi ljudi, kao da je bolest kupusa nešto što nije od ovoga svijeta, nešto što nas je zadesilo i čemu je potrebno pronaći uzrok, ali na raskrižju sam popravila konjski rep u izlogu trgovine i promatrajući vrhove svojih cipela, nenadano promijenila smjer hoda. Moje me tijelo nije slušalo, a moja je svijest kasnila za koracima, hroma i spora zaostajala je daleko za stopalima koja su grabila niz ulice i pješačke prijelaze, preko gradskih cvjetnjaka i željezničkih šina.

Kad je Bojan otvorio vrata, bilo je već kasno da se okrenem i pobjegnem. Šutke se odmaknuo i napravio mjesta dovoljno da se provučem. Oko njegovih nogu uvijale su se dvije mačke gotovo identične boje krzna. Pomislila sam kako su i te dvije sirotice ostale same baš kao i Bojan. Mislila sam još i na kupus i na djecu koja su rođena deformirana tijela jednako kao i kupus.

Onda, kako je ona? pitala sam ga brzinski kako bismo preskočili činjenicu da usred bijela dana stojim na pragu njegove kuće, iako ništa manje glupo nije bilo pitati za zdravlje njegove majke.

Ne baš sjajno, pitanje je hoće li se oporaviti. Tako kažu liječnici, a ja ne znam što da mislim. Bila je zdrava. Posve zdrava. I sad odjednom ovo...

Nije pokazao ni najmanji znak veselja što me vidi i na tren mi se učinilo da je požalio što me pustio u kuću. Za nama su škljocnula vrata i ostali smo u zelenoj unutrašnjosti kuće. Kao da nas je progutala zajedno s gipkim mačjim kralježnicama oko njegovih nogu. Na štednjaku u

kuhinji poklopac je plesao nad zakipjelom juhom koja je ludovala u loncu i svako malo izlijetala na plamenik koji je od nje postajao plavičast.

Proces kuhanja juhe je kompliciran, ne mogu pogoditi pravu temperaturu, ulovio je moj pogled.

Čekala sam da me upita za Andreja, ali nije pitao. Andrej je bolje, opravdala sam svoj dolazak i odmah požalila što se tako bezočno koristim vlastitim djetetom.

Sjeo je za stol i nožem pokazao na stolicu. Na drvenoj dasci rezao je mrkvu i celer.

Kasnije ću joj odnijeti juhu, ako uopće uspije. Odmjeravao je nožem gdje će zasjeći mrkvu.

Ustala sam, uzela mu iz ruku nož i u tren nasjekla pred njegovim očima mrkvu na kolutiće, a celer na kvadratiće. Rukom je dodirnuo moj bok.

Glupo je što si došla, netko te mogao vidjeti, znaš kako to ide sa susjedima, Julijana.

Bilo je to prvi put da me je nazvao imenom. Prvi put da me je i prekorio. Ne znam što mi je više od toga godilo. Bilo je, doduše, i prvi put da kuham juhu u kuhinji njegove majke, ali ovo prvo me usrećilo puno više od drugoga koje sam pokušala smetnuti s uma odmah nakon što su mrkva i celer završili u kipućem loncu.

Znaš li da kupus ove godine boluje od nekakve bolesti i da ni jedna glavica ne može dozreti, a da ne sagnjili i ne pocrni?

Jučer sam pomislio kako više ne želiš da se viđamo.

Navodno je od tvornice, nekakva kiselina ili nešto.

Neobično je što si ovdje.

Lani je bilo slično i s rajčicama, narasle su do veličine šake i tada otpale sa stabljika.

Istog sam se trena osjetila glupom, iako je već toplim prstima dodirivao moj vrat, a odmah zatim jezikom rub kose. Nimalo nije sličio dječaku od jučer. Dječak je u trenutku promijenio svojstvo i prometnuo se iz sina u ljubavnika, nad loncem juhe s kolutima mrkve koju sam izrezala i koja sad ispušta svoja vitaminska svojstva što će ih u sebe unijeti majka, vlasnica djeteta, mačaka i kuće u kojoj na vezenom i štirkanom pokrivaču ječim pod prstima njezina sina i težinom njegova tijela. Mačke su se uskomešale. Jedna oštri nokte na samtenoj fotelji,

druga pospano tu i tamo izvija glavu u našem smjeru i kad je već blizu repa, jezikom usputno gladi dlaku. Prašina koju su podigla naša tijela svjetlucala je u zraku na danjem svjetlu i padala po našoj koži. Moji prsti mirisali su na celer.

Jesam li ja jedina gola žena u ovoj kući ikada, a da nije tvoja majka? postavljam strahovito glupo pitanje. Gluplje i od kupusa.

Bojan se smije i njegov smijeh bubnja o zelene zidove kuće, a tamna i dlakava prsa poskakuju od grčevitog trzanja. Oboje se smijemo, moje grudi se tresu kao puding pa hitro navlačim prekrivač preko njih da ih zaštitim od dnevnog svjetla i njegovog pogleda. Prekrivač lijepo miriše, u tom mirisu mogu naslutiti i dio Bojanova mirisa, vlasnicu prekrivača ne osjećam, ali o njoj govore sve stvari oko nas. Mali kaktus posađen u šalici za kavu, toliko malen da se čovjek mora zapitati o njegovoj svrsishodnosti. Jednakih malenih kaktusa pune su prozorske daske, starinska komoda u čijoj unutrašnjosti blista jednak jedaći pribor kakav posjeduje i moja majka, svijećnjak koji svojim leđima podupire maleni keramički kerubin na čijem se licu ne vidi teret voštane svijeće i koji se nagnute glave blaženo smiješi, iako mu je jedan obraz prekriven voskom. Tu je i stolac za ljuljanje kakav se može vidjeti u američkim vesternima na čijem je sjedalu jastuk s izvezenim gladiolama, isti onakav kakav krasi kutnu garnituru moje majke. Pod nogama drvenog stola mačje su posudice i sitne pileće kosti. Pitam se jesu li pileće kosti razbacane kraj zdjelica nemar vlasnice ili njezina sina. Zidovi su puni kalendara starih gotovo desetljeće i slika svetaca. Onaj iznad kreveta na kojem smo ležali Bojan i ja drži na prsima uzdignute ruke ispruženih i razmaknutih dlanova kao da pokazuje veličinu nečega ili kao da mu je iz dlanova ispio neki predmet. Ništa na slici ne govori da se radi o svecu, ali naslućuje se upravo zbog dlanova i halje koja zapravo nalikuje na smeđu mrlju bez nabora i ukrasa, iako bi to mogao biti bilo tko, ja ipak znam da je lik na zidnoj slici svetac. Sveci očito nikada ne mogu promijeniti svojstvo. Možda je i to jedan od razloga njihove svetosti.

Bojan nemirno tare nogama o prečku kreveta. Pravim se da ne vidim najezdu nemira u njegovim nogama. Gornji dio tijela posve je miran i oči zagledane u moj dlan koji drži u svom. Juha na štednjaku miruje. Miruju i mačke na tepihu pod krevetom. Mirna je i ulica pod prozorom. Mirne su i moje misli, sve je u Bojanovim nogama: moj muž i moje dijete, to što kasnim kući i što vani pada mrak, što nisam skuhala ručak, pa čak ni od nevaljalog kupusa, i što ležim gola s ljepljivim trbuhom u krevetu starice koja možda ovoga trena umire u bolnici i u kući mrtvog vlasnika čija je glava plutala u grabi punoj žabljih jaja.

Oko ponoći Bojan je ustao i otvorio prozore da uđe svjež zrak. Sa svježinom su ušle sve

spoznaje i u tren smo se rastrčali kućom u potrazi za donjim rubljem, cipelama, gumicom za kosu. Svake sekunde navirala je jedna nova spoznaja i sjedala nam za vrat poput vrućeg voska, od čega je naše spremanje postajalo sve žustrije i nervoznije. Pretrčala sam čitavu Bojanovu ulicu u nekoliko minuta želeći se što prije dokopati autobusnog stajališta. Srce mi se od trčanja popelo u uši i tamo bubnjalo kao ludo, a sa svakim sam udarcem postajala svjesnija doba noći u kojem se vraćam kući. Ulovio me paničan strah kako će se od udaraca mojih potpetica razbuditi ulica, popaliti svjetla u stanovima i kućama i da će snene glave potražiti razlog svojeg rasanjivanja pogledom kroz prozor i da će moći vidjeti kako se iz moje kože puše ljubavnički poljupci, a iz uzlova moje kose ispadaju ljuskice kože. S čela se slijevao hladan znoj, iako je pod kožom kuljala krv i stupale kolone nervoznih mravaca, a miris željeza bio toliko težak za moje tijelo u bijegu da je zaostajao u grlu i nosnicama.

Govno! viknuo je neki čovjek kroz noć drugom s one strane ulice. Drugi se škiljeći kroz tminu njihao poput zipke i nešto mumljao.

Prvi je još jednom viknuo „go-vno“ i činilo se kao da će ta riječ udariti u prsa drugog i konačno ga oboriti na pod.

Govno.

Govno.

Govno.

Govno.

Govno, odbrojavala sam u sebi svoje trčeće korake namjesto brojeva.

Go-vno iznosi jedan korak.

Ivan i Andrej su spavali u klupku u dnevnom boravku pred upaljenim televizorom. Ivan je nakratko podigao glavu i otvorio oči, a zatim zarinuo glavu sebi u prsa, ostavljajući me tišini i spikerici koja je nijemo otvarala usta, a iza čijih se leđa upravo rušio veliki toranj i nestajao u oblaku prašine i dima.

Govno.

Govno.

Govno.

Govno, brojala sam poteze četkicom po svojim zubima. Uvijek ribam zube do 50 govana.

Riječi mogu promijeniti svojstvo lakše nego što biste pomislili.

21.

U 11.45 stigao je vlak iz Siska. Crvenkapica potrči pomoći starici da izađe iz vlaka. Dohvaća njezine dvije torbe i pruža joj ruku. Starica nesigurno nogom opipava stepenicu, a drugom rukom hvata zrak pred sobom.

Past će, govori Marina, ne znam što je s tim starim ljudima da se usude ovako putovati. To je tako rizično. Tko im uopće dopušta putovanje vlakom? Ne mogu zamisliti da moja majka putuje vlakom sama samcata, zveckale su uzrujano narukvice. Pogledaj je, kao slijepi miš.

Starica nije izgledala poput slijepog miša, više kao osušena ptičica s nosom savijenim kao kljun i suhim ustima jedva vidljivim na naboranoj koži lica. Zijevala je čas desno, čas lijevo kao da je ispala iz gnijezda i očekuje majku koja će je zaštititi te ponovo položiti u sigurno gnijezdo i ubaciti joj cvrčka u kljun.

Koga čekate? pitao ju je Crvenkapica i sam nekako ganut njezinom sićušnom prilikom.

Nijemo je zatrepkala suhonjavim kapcima, zatim razvukla suhe usne u poluosmijeh i obrisala dlanove o suknju.

Boga, ali On je na mene zaboravio, odgovorila mu je hihotom. Dobar si ti dečko, nisu svi muškarci krmci, kimala je glavom i tapšala ga po ruci kao da nekoga želi uvjeriti u to, iako je Crvenkapica bio odveć daleko od dečka. Još dalje od krmka, ali kako bi to nepoznata starica mogla znati.

Sjela je na sjedalo u hodniku, a on joj je pod noge položio prtljagu. Spustila je glavu i izgledalo je kao da je odjednom zadrijemala. Tu i tamo bi se prenula na zvuk i pogledala uokolo, a zatim opet spustila glavu kao da je iz nje upravo istekao život koji bi se potom, za nekoliko minuta, opet vraćao i na jednak način otjecao iz tog suharka sijede kose, izgužvanog i pregaženog, pomalo nalik na dijete koje se tek rodilo. Nekoliko puta žmirnula je u mom smjeru i kimala glavom kao da me pozdravlja.

Netko će valjda doći, ne može ovdje sjediti do navečer, kaže Crvenkapica.

Možda je pogrešno izišla, nagađala je Marina iza panoa, pitaj je opet. Uostalom, gdje bi išla. Ovdje se ne dolazi u posjet, već se odlazi, a i prestara je za posjete. Ne mogu zamisliti svoju majku da putuje u posjete dalje od susjedstva.

Bako, koga čekate? odvaži se Crvenkapica.

Dobar si ti dečko, znaš, odvrati s osmijehom i zakima kljunom i opet iz nje nestane života na nekoliko trenutaka.

Nevjerojatno, zatrepere narukvice s onu stranu panoa i uskovitla se nervozno ispuhan dim cigarete.

22.

Star je čovjek spomenik životu, govorila je moja majka čiji je otac doživio 103 godine. Doživio 103 godine! Čini se kao da je uspješno istrčao maraton, pa i ako poživi idućih 6 mjeseci, to i nije toliko važno jer već je doživio čak 103 godine, otprilike tako zvučala je majka. Tajtua, kako smo zvali majčina oca, iako mu je ime bilo Franc, i ne mogu zamisliti kao čovjeka na dvije noge jer otkad pamtim on je u ležećem položaju, srastao za krevet, s rukama uz tijelo i malo povišenom glavom na jastuku, koji je trebalo neprestano popravljati jer bi glava, od težine lubanje, spuznula s njega i ostala visjeti postrance. Tajtu je bio prelijep muškarac, govorila je mama, visok, crne kose, košćatih obraza, visokog čela i debelih obrva sličnih stonogama. Natenane bi opisivala oca kako bi opravdala njegovu sasušenu priliku koja je godinama polumrta ležala u krevetu i ispuštala piskutav zvuk, kao da je netko iglom probušio mjehur, a zatim rukama istiskivao zrak iz njega. Jedino što je odgovaralo majčinu opisu bile su stonoge namjesto obrva koje su se tu i tamo micale i treperile kao da će nekamo pobjeći s njegova lica. Kao dijete mislila sam da će Tajtu živjeti vječno, zauvijek u svom krevetu, s otvorenim očima, koje je rijetko sklapao čak i kad je spavao. Svi moji planovi uključivali su i Tajtua; kad bih mislila o danu svog vjenčanja, planirala sam i novo odijelo koje ćemo navući na Tajtua jer nije u redu da na takav dan bude u pidžami. Tajtu uopće nije imao odjeću, majka ju je pobacala ili prenamijenila u krpe za pod. Nije imao ni cipela, sve je njegove cipele poklonila nekakvom siromahu. Dakle, Tajtu nije imao ništa od osobnih stvari jer mu ništa nije bilo potrebno osim kreveta i posteljine. Ali imao je sablju zakucanu na zid iznad glave. Tajtuova sablja, njegovo oružje iz austrougarskog rata. Nisam mogla dovesti u vezu konjanika Tajtua koji maše sabljom i iz sedla odsijeca glave s bezubim lešom čiju glavu treba namještati i nekoliko puta na dan. Da je mogao okrenuti glavu prema visećoj sablji, možda ni sam sebe ne bi mogao dovesti u vezu.

23.

Imaš isti nos i narav kao Tajtu, znali bi mi reći i ja sam se nadala da pritom misle na Tajtua-konjanika, uniforme pošpricane arterijskom krvlju, hrabrog i neustrašivog jahača. Kad bih upitala majku da mi ispriča kakvu priču s njegova ratnog pohoda, kratko bi rekla: To te ne treba zanimati, nisu to priče za djevojčicu. Tako da ja ustvari nisam ni mogla naslutiti kakva je moja narav, a jedino s čim bih je mogla usporediti bilo je plastično tijelo koje tvrdoglavo izbacuje kašu iz usta koju je majka kupila žlicom s krpe pod podbratkom i još je tvrdoglavije ponovo uguravala u usta. Na kraju hranjenja majka je uvijek pobijedila pa sam mislila da se kod mene i Tajtua zapravo radi o nedostatku hrabrosti i slaboj borbenosti. Ponekad bi i mene dopalo da ga nahranim. Držao je čvrsto stisnute usne pa bismo on i ja, ljudi iste naravi i identičnog nosa, jednostavno promatrali jedno drugoga i ne pokušavajući stupiti u borbu oko hranjenja. Tajtu je uskoro počeo i smrdjeti, i to toliko jako da se taj smrad provlačio čitavom kućom, od podruma do tavana. Budući da smo već imali jedan miris koji nas je sve bespoštedno davio, miris željeza, ovaj je dodatno pogoršao stvari. Nije postojao način da se starac okupa, činilo se kao da će mu se sve kosti raspasti i sasuti na hrpu ako bismo ga samo pridigli, a kamoli pokušali podići, majka ga je brisala dvaput dnevno vodom i limunom. Jednom, negdje oko Badnjaka, ušla sam u sobu i vidjela njegovo golo tijelo, kožu zalijepljenu za kosti i spletove plavičastih krvnih žila koje su mjestimično bile povezane debelim čvorovima. Tajtu je izgledao kao da ga je netko ubacio u veliku mrežicu kakvu je majka imala za trgovinu. Hajde, pomози mi, rekla je majka i prekinula moju zgroženost, to je starost, tako ćemo i nas dvije, govorila je kao da je krajnje vrijeme da se pripremim na vlastitu starost. Podizala sam lake kosti s kreveta i brisala ih spužvicom, plavičasta koža s bedara mogla se navući skoro do koljena, pod njom sam pipala glatke i tanke kosti. Jedino su Tajtuova stopala sadržavala nešto više mesa i u odnosu na mršavo tijelo izgledala su poput velikih pjegavih čamaca zakucanih u potkoljenice i bila tek nešto toplija od ostatka tijela. Sav se starčev život slio u ta dva stopala.

Od kupanja nije ništa bolje mirisao. Navukle smo mu čistu pidžamu u čije je džepove majka nagurala sušene kore limuna. Kasnije je otac u Tajtuovu sobu donio veliku jelku koju smo okitili božićnim nakitom i korama limuna nanizanima na konac. Tajtu nije ni trepnuo kad smo svi troje zapljaskali i na taj način zaključili kićenje jelke. Kasnije smo pod nju stavili poklone, izostavljajući Tajtua jer on nije imao svojih stvari pa je bilo glupo i nerazumno trošiti na njega. Jednako glupo i nerazumno bilo je čestitati mu Božić jer on je još jedino

pamtio disanje koje ga je držalo na životu, sve ostalo je, vjerujem, zaboravio da postoji. Kasnije smo zatvorili vrata njegove sobe i večerali u blagovaonici, ja bih samo koji put otišla prisjetiti se ljepote naše jelke koja je privremeno svojim mirisom rastjerala dva smrada koja su se do te mjere nastanila u našem nosu da je trebalo snažno udisati kako bi se išta drugo osjetilo. Jelka je ostala u sobi do veljače kada ju je otac, već gotovo ćelavu, otpalih iglica i dvaput manju, iznio iz sobe i bacio. Nedugo nakon jelke na jednak je način i zamalo bez napora iznio i mrtvog Tajtua te ga položio na bračni krevet gdje ga je majka obukla, ovaj put bez kupanja, u očevo odijelo u kojem će ga ukopati nakon što je kroz njihovu sobu prodefilirao čitav grad da oda posljednju počast Tajtuu, kojeg su još jučer smatrali spomenikom života s njegove 103 godine, a danas izražavali žaljenje mojoj majci što je starca morala imati na brizi. Tajtu nije izgledao mrtvo, izgledao je uobičajeno, samo su rekli da je mrtav.

Nakon ukopa majka se primila za glavu i zaprepašteno ciknula gledajući u sablju na zidu: Zaboravili smo s njim ukopati sablju!

Još je neko vrijeme stajala na zidu, a onda je jednoga proljeća promijenila svojstvo i poslužila kao potporanj za paradajz u majčinu vrtu. Ponekad bi sjedila na klupi u povrtnjaku i rekla bez prevelike tuge u glasu: Da smo barem pokopali tu glupu sablju s Francom. Prije nego što je tupa sablja počela loviti hrđu u gredicama paradajza, majka se svojski trudila pronaći nekoga tko bi je želio.

24.

Crvenkapica je starici donio čašu vode iz kolodvorskog bifea. Popila je gutljaj-dva iz čaše u njegovoj ruci, a Marina je rekla da će joj srce prepući. Zamišljam kako u Marininim grudima tuče lakirano crveno licitarsko srce s napuklinom. Ostalo je još nekoliko sati do vlaka iz Ljubljane. Za moje srce ne postoji opasnost od napuknuća. Previše je rahlo, pretvorit će se u hrpicu praha.

Mislim na Ivanov rođendan. Pada zadnji četvrtak u mjesecu. Još prošli tjedan kupila sam mu privjesak s četverolisnom djetelinom i papuče. Papuče su mu ionako potrebne, dok je privjesak zasad posve nepotreban. Planiramo kupiti auto do kraja godine, plavu *ford fiestu*, onda će mu privjesak dobro doći. Čovjek koji prodaje rabljene automobile pristao je na plaćanje u 12 obroka, ali Ivan želi imati sakupljen novac za barem 3 rate. Ako koji mjesec zaškripi s plaćanjem, veli. Prije pet dana uzela sam nešto novaca s te hrpe i to zatajila Ivanu. Tim sam novcem kupila skupocjen žuti kombine s čipkom na porubima. Kombine je u ormariću u mojoj sobici, umotan u neobično suškvav papir i zlatnu kutiju. Barem jednom dnevno otvaram kutiju i razmatam papir koji šušti poput tanke poliesterske vrećice. Nemoguće je odmotati kombine bez sitničave buke papira. Prodavačica je rekla da se svaka žena u svili osjeća dvaput više ženom, a ja sam se u trenutku kupnje osjećala ženom tek jednom polovicom. Nakon kupnje kombinea osjećala sam se jednom polovicom žena, a drugom kradljivica jedne rezervne rate za *ford fiestu*.

Ford ima izdržljiv motor, rekao je Ivan prošli mjesec, služit će nas godinama bez prevelikih ulaganja. Ušćuvan je, zdrav lim i nema truleži oko pragova. Ići ćemo na more, Andrej je kliktao i poskakivao na njegovim kvrgavim koljenima. Poskakivanje je izgledalo bolno za djetetovu stražnjicu, no ipak se smijao. S Bojanom skrivenim u unutrašnjosti moje lubanje nije ostalo mjesta za veselje zbog izdržljivosti motora koji će nas služiti godinama. Da ne poznajem Ivanovu praktičnu narav, pomislila bih da je namjerno upotrijebio riječi „izdržljiv motor“ da me podsjeti na zajedničku budućnost koja predstoji vozaču, suvozačici i djetetu na stražnjem sjedalu *forda fieste* s izdržljivim motorom. Iako mu to nije bila namjera, osjetila sam kako me nepodnošljivo peče grlo od iznenadne tjeskobe koju su uzrokovale njegove riječi.

Voljela bih da možemo biti sretni kao kad smo se vozili u bijeloj *asconi*, posve neizdržljivog motora, bolesnog lima i trulih pragova, koju smo naslijedili od mog oca nakon našeg

vjenčanja. Ivan tada još nije bio dobar vozač jer njegov je otac mislio da je auto nepotreban luksuz uz tolike vlakove. Zbog toga ga je moj otac morao nagovarati čitavo jedno poslijepodne da prihvati njegov dar. Svakoga dana, nakon što bi oko 16 sati došli s posla, napravila bih četiri sendviča, sjeli bismo u *asconu* i vozili se okolnim praznim seoskim putovima, poskakujući sa sjedala, zbog rupa na cesti, sve do krova automobila. Mimoilazili bismo se s poljoprivrednim strojevima i traktorima, koscima livada, beračima kukuruza i veselo im trubili, a zatim stali ručati procjenjujući koliko je napredovalo njegovo učenje vožnje. Ozbiljno i s ustima punim kuhane šunke i kukuruznog kruha pričao bi o manevru koji je izveo pred velikom rupom na putu ili o vožnji uz tračnice vlaka koji je paralelno tutnjio i kako je malo nedostajalo da ga pretekne. Ponekad bih i ja sjela za upravljač, ali više sam voljela sjediti do Ivana i drmusati se u iščekivanju kad će automobil naići na veliku rupu koja će me sa sjedala odbaciti do krova. Za vikend bismo pokupili moju majku i oca. Otac bi sjeo na moje mjesto suvozača, a ja otraga s majkom i vozili bismo se istim poljskim rutama promatrajući krajolik. Naše smo vožnje nazivali izletima, iako smo već napamet znali međe zemljišta, novozasađene usjeve, dobro ili pak loše izorana polja koja je moj otac ocjenjivao svojim stručnim okom, potkivajući nas usput poljoprivrednim znanjem, iako mu se zbog toga divila samo moja majka. Rijetko bi uputio kakvu kritiku Ivanovu načinu vožnje i činio bi to nenametljivo i oprezno.

Možda malo prebrzo otpuštaš kvačilo, ili mi se samo čini, rekao bi.

Bili smo očarani *asconom*, u našim je očima bila predivna limuzina, sjajnog laka, mekanih i udobnih sjedala, s brzinom dostojnom formule 1. S izleta smo se kasno vraćali kući, pod žutim farovima koji su s dva debela snopa poput oštarih krojačkih škara rezali mrak i krčili puteljke. Po povratku kući, prije nego što bismo pošli na spavanje, Ivan bi razgrnuo zavjesu i bacio pogled na automobil parkiran u dvorištu, zadovoljan napretkom svog vozačkog umijeća. Nakon šest mjeseci odlučio je okušati se na pravoj prometnici, s ostalim automobilima. Čitav smo tjedan razgovarali koji dan izlazimo na cestu.

Ponedjeljkom je najveća gužva.

Onda srijeda.

Rano je mrak, bolja je subota poslijepodne.

Da, subota je dobar dan za to. Bojiš se?

Ne. To je siguran auto, ništa nam se ne može dogoditi.

U subotu smo rano ustali i pospremili kuću. Ivan je pokosio travnjak iza kuće, provjerio gume, ulje i brisače. Jedan brisač nije radio, ali zaključili smo da neće padati kiša i da nas ne treba brinuti. Oko četiri sata poslijepodne sjeli smo u *asconu* i krenuli prema prometnici. Ivanove ruke položene na volan lagano su podrhtavale, palci su nervozno strugali plastiku i vrtjeli se kao kazaljke na satu. Izgledao je kao da nas vozi ravno u pakao.

Ascona je lagano uklizala na asfalt, mirno kao da nas sama vozi, bez podrhtavanja i skakutanja. Čak se i motor nekako primirio i radio bez brujanja. Iako smo se osjećali kao dva izvanzemaljca na prometnici, nikome od ostalih vozača nismo izgledali sumnjivo ni čudno. Ivanove su ruke popustile stisak volana, jedino mu je još vrat ostao istegnut naprijed kao da ne vidi dobro ispred sebe. Otvorila sam malo prozor kroz koji se odmah ulilo šuštanje ostalih automobila. Oboje smo bili zadovoljni. Razmišljala sam kako nikada neću spomenuti Ivanov strah od vožnje, čak ni djetetu ako ga budemo imali, ostat će to tajna između Ivana, mene i *ascone*.

Odjednom je *ascona* zakašljala kao da nas želi ispljunuti iz svojeg želuca, zatim još jednom, znatno jače nego prvi put. Čvrsto sam se primila za samt sjedala spremna dočekati treći, najgori kašalj koji će nas odlijepiti i izbaciti iz jurećeg automobila, ali uslijedio je mali isprekidani kašalj od kojeg je zastajkiвала i gubila na brzini. Automobilske sirene pristizale su iz svih smjerova i uskoro sam udarala glavom u strop kao da prelazimo najdublje rupe dotad. Od panike i straha zaboravila sam pogledati Ivana, ali činilo se da je podigao obje ruke u zrak kao da se predaje. Nestalo je ceste i jurili smo kroz polje kukuruza koji je bijesno udarao u lim kao da će ga samljeti. Uskoro smo se zaustavili usred kukuružišta. *Ascona* je zadnji put muklo zakašljala i podrignula iz želuca vrući crni dim.

Dobro ste prošli, rekao je otac zureći na koljenima pod jednu stranu ukošene *ascone*.

Ovjes, ne isplati se popravljati, pljesnuo je dlanom o dlan, gotova je.

Ivanova ramena bila su preuska da bih se u njih zavukla.

Svaki put kad bismo došli k mojima, pravili smo se da ne vidimo bijelu *asconu* na čijim su sjedalima kokoši nesle jaja, uskačući kroz poluotvorene prozore zametene bijelo-sivim izmetom. Neka od nesilica popela bi se na volan i kljucala crvene kazaljke na upravljačkoj ploči. Promjena svojstva katkad je uzrokovana višim silama i ne možemo je razumjeti.

Privjesak umotan čeka zadnji četvrtak u mjesecu. Uskoro ćemo ga zakačiti za ključeve automobila izdržljivog motora koji će svojim konjskim snagama povući naš život naprijed,

iščupati nas iz prošlosti i mučnih misli od kojih nam u glavi bruji toliko da ne čujemo vlastite rečenice.

Odlučim danas vratiti žuti kombi u trgovinu i tražiti povrat novca za rezervnu ratu izdržljivog motora.

25.

Treba dodati još šećera, rekla je moja majka ukuhavajući želatinu u veliki lonac s uzavrelim voćem. Otac sjedi u kutu kuhinje i lista novine, ljut zbog voća koje pred njegovim nosom nestaje i mijenja svojstvo u džem. Za rakiju će ostati malo ili ništa, promrmlja. Treba nam džem.

Ne budi takav škrtac. Tvoj unuk obožava džem. Uostalom, ako se rakije dosad nisi nauživao, i nećeš, rekla je strogo i prevrnula kuhačom brdo od šljiva.

Čistim šljive pogledavajući Andreja koji promatra špicu flomastera nadomak odluke da je strpa u usta. Uvijek to čini. Slini flomaster prije crtanja, ne mogu mu tu naviku izbiti iz glave.

Kačićka je na umoru, čujem majku između grgota voća u loncu.

Kako znaš, pitam je kao oparena.

Srela sam joj sina jutros. Kaže, neće dugo.

Hoće li u ovoj kući danas biti ručka, nedjelja je, nervozan je otac.

Što je još rekao?

To. Neće još dugo, još jednim snažnim zamahom prevrne kuhačom grudu voća.

Ne mogu jesti suho nedjeljom.

Tvoj je otac neizdrživ, Julijana, što je stariji, to je gori, govori mi kao da se riječ *otac* tiče samo mene.

Mama, je li još nešto rekao?

Tko?

Pa Bojan.

Andrej žvače ljubičastu špicu.

Ništa nije rekao. Majka mu je na umoru, što bi više rekao?

Zadnji put sam jeo prije četiri sata, bilo bi normalno da je sad vrijeme objeda.

Majka ispuhne kao kit, pomakne lonac s plinskog štednjaka u stranu i odloži kuhaču na jednu njegovu ručku, u dva koraka iščupa ljubičastu špicu između Andrejevih zuba i snažnim pritiskom kažiprsta otare obojenu slinu s njegove brade.

Opet jede boju.

Trznem se u pola riječi *boja* kao da me netko šakom udario u trbuh.

Majka lupa tanjurima i loncima, otac pobjednički mljacka i miluje Andreja po glavi tepajući njegovo ime. Ispod kuhinjskog stola razvlačim nožne prste do bola kao da ću ih iščašiti. Isto činim i s prstima na rukama. Kostu mi kvrcaju od razvlačenja, same bježe iz kuhinje mojih roditelja, meso je čvrsto usidreno na mjestu, zakovano u nedjeljni ručak koji priprema majka. Ostavljajući svoje meso, izlazim s parom džema kroz prozor kuhinje i putujem preko ograđenih pravokutnih dvorišta, psećih kućica, četiri široke ulice, dva semafora, užarenih šina što se ljeskaju na suncu kao koža jegulje, iznad tornja crkve u kojem odzvanja podne i glava vjernika raspršenih u crno-bijelim rojevima nedjeljnih odijela i valjkastih dimnjaka iz kojih vijuga dim tanak poput konca, tek da podsjeti da je tvornica u nedjeljnom drijemežu. Više nisam u kuhinji moje majke, ona više nije moja majka, niti je moj gladni otac moj otac, Andrej je nepoznato dijete koje vreba idući flomaster, njegov je otac u šupi gdje brusi škare majke koja nije moja majka, očekujući poziv na ručak. Ne pripadam nikome od njih, ja sam koncentrat čiste ljubavi koji je napustio kosti i meso tijela.

26.

Te noći nisam spavala. Prebrojila sam na stotine puta 32 bobbe grožđa na drvenom uzglavlju kreveta, sva puceta jastučnice i prekrivača, Ivan je udisao svakih 5 sekundi, a žarulja ulične rasvjete zatreperila svake 2 minute. Ujutro sam ustala na vrijeme, zategnula kosu u konjski rep i otišla na posao. U 8.30 slagala sam Marini da imam groznu trbobolju i uvjerila Crvenkapicu da me ne treba voziti kući i da će mi usprkos trbobolji pješaćenje do kuće dobro doći. U 8.50 stajala sam na Bojanovu kućnom pragu i zajedno s dvije mačke čekala da otvori vrata. Nije ga bilo. Sjela sam na zatvoreni bunar u stražnjem dijelu dvorišta i uzela u krilo jednu mačku. U susjednoj kući netko je strašno kašljao. Mačka u mom krilu svaki se put na jednak način trznula na zvuk kašlja i pogledala u smjeru iz kojeg je dolazio. Druga je mačka spavala bezbrižno pod nogama betonskog vrtnog patuljka. Odnekud iz vrta mirisao je komorač. Miris je dolazio u valovima, iako nije bilo ni daška vjetra. U vrtu Bojanove majke prepoznajem cvijeće. Neke su biljke poduprte drškama starih metli i običnim željeznim šipkama. U dnu vrta odbačena je automobilska guma iznad koje je roj komaraca. Jednak je roj i iznad kante za zalijevanje, zgušnjava se i razilazi kao da ga cijede nevidljive ruke. Jako jutarnje sunce žari moje tjeme i uspavljuje me. Zamišljam Bojanovu majku kako prignuta plijevi gredice povrća, potom zamišljam sebe kako u istom vrtu čupam korov. Misli su mi pomiješane, usitnjene u nepovezane slike, projiciraju se same od sebe na mojim zatvorenim kopcima. Plitko udišem komorač i pazim da udisaj ne bude predubok da s njime ne udahnem miris željeza kojim je zasićen vruć jutarnji zrak. Ljeti je miris željeza živa napast. Lijepi se na znojnu kožu i tjeme, zavlači u pregibe i prste i možeš ga noktima strugati sa sebe. Uvlači se u raspukline suhe zemlje, hrani korijen i utječe u plodove, uvlači se u tamne kutove kuća i vlažne podruma. Miris željeza najviše voli tamu podruma. Pritaji se u trulim kredencima i klupama, šupljim emajliranim loncima, staroj obući i ostalim odbačenim stvarima. Posebno voli gajbe krumpira i mrkve, u njima se još jače zgusne i ojača. Tu ne pomaže ni dugotrajno kuhanje. Najgore je ipak s konzerviranim povrćem, miris željeza posebno se osjeti u ukiseljenim krastavcima. Krastavaca ima svaka kuća, oni najbolje uspijevaju od sveg povrća. Narastu do veličine podlaktice, tvrdi i tamne zelene boje. Ništa na svijetu nije tako tamno zeleno kao što su krastavci u vrtovima moga grada. Nikad ne jedem ukiseljene krastavce, kao da žvačete mekane čavle. Miris željeza i okus krastavaca kao da su stvoreni jedno za drugo, poput djeteta i mlijeka, alge i pastrve, jelke i cimeta, tople kuhinje i hrastova panja koji izgara u žutom plamenu peći, mekog brašna i mjehurića kvasca, vlažne šumske mahovine i gljive koja je pod njom iznikla. Ne radi se tu o ljubavi između mirisa i okusa, jer

ni jedno ni drugo nije nešto što biste trebali pamtit, već o nekakvoj logičnoj kompoziciji, savršeno pogodnom sastavu u kojem jedan drugome ugađa da bude odbojan i neukusan, i posve ga prirodno prihvaćate, iako zbog njih dišete na usta.

27.

Jednom je susjeda rekla majci da je dobro staviti u podrum novinskog papira jer da će on upiti željezo. Ubrzo je naš podrum postao spremište zakrčeno visokim tornjevima novinskog papira. Nabavljali smo ga odasvud, od poznanika iz drugih gradova do obitelji koja bi došla u posjet i uz uobičajeni poklon donijela i svežanj starih novina. Primati stare novine nije bilo ni najmanje čudno, podrazumijevalo se da usput, pod miškom ili u gepeku automobila, dovezete nešto starih novina. Ako je netko od rođaka doputovao vlakom, ispričao bi se zbog male količine novina koju je donio jer ga način putovanja ometa da ponese znatno veću i korisniju količinu. Mali svežanj novina kao znak da je na nas mislio, a idući će put donijeti puno veću hrpu od koje ćemo imati koristi. Otac se ponekad zavlačio u podrum i tamo ostajao polovicu dana. Njemu je najmanje smetao miris, valjda zbog željezare u koju je svakodnevno odlazio raditi. Sjeo bi na staru klupu i iz nekog od tornjeva nasumce izvukao novine, raširio ih u krilu i stao čitati vijesti stare i po nekoliko godina. Čitanje starih novina uskoro je postalo očev svakodnevni ritual. Nakon što bi došao s posla i ručao, malo bi privilegao na klupu u kuhinji, a zatim bi mu majka skuhalo šalicu kave koju je odnosio sa sobom u podrum. Zimi je u podrumu hladno kao u grobu, tada je navlačio dodatnu vestu i vunenu kapu preko ušiju, a na ruke rukavice bez prstiju da može listati žute stranice. Za izuzetno hladnih dana sa sobom je još nosio i staru deku koju bi prebacio preko koljena. Nakon nekoliko sati vraćao se s posve neupotrebljivim informacijama koje bi s majkom do sitna trijebio.

Šezdeset i prve imali smo 4 159 696 stanovnika, rekao bi grijući promrzle ruke na kuhinjskoj peći.

Čak toliko, pitala bi iskreno začuđena majka, iako nisu imali podatak s kojim bi usporedili je li to zapravo pad ili porast stanovništva u odnosu na neku drugu godinu.

Petog travnja 1955. Winston Churchill dao je ostavku, kazao je s 10 godina zakašnjenja s jednako važnim tonom u glasu kao da se radi o nečem aktualnom, a majka je podigla obrvu.

Otac je među hrapama starog novinskog papira natopljenog mirisom željeza provodio toliko vremena da je uskoro postao prava riznica zakašnjelih i neupotrebljivih informacija, što mu je kasnije u životu priskrbilo nadimak „Povjesničar“. Iako otad više nije govorio da odlazi u podrum čitati novine, već proučavati ih, nitko se nije pitao kakvog smisla ima proučavati

stare novine niti je itko, što je daleko važnije, njegov hobi smatrao budalaštinom. S vremenom je nabavio i povećalo. Slova u starim novinama znala su posve izbljediti ili bi se tanki listovi rastopili od vlage, pa je rastopljena i raspadnuta slova lovio povećalom. Kasnije su iz podruma iselili gajbe s povrćem i stare kredence. Oko staklenih tegla zimnice majka i otac nikako se nisu mogli dogovoriti, pa je na kraju dogovoreno da postave staru zavjesu iza koje će majka i dalje moći držati teglice zimnice, od kojih su neke bile stare kao najstarije novine u podrumu. Otac je podrum počeo stidljivo nazivati radnom sobom, u kojoj je ponekad primao susjeda Nikolu s kojim je volio igrati šah, iako su obojica bili poprilično slabi šahisti. Nikola je bio umirovljeni učitelj, čovjek s kojim je moj otac odjednom mogao razgovarati o godinama i događajima pohranjenima u tornjevima novina natopljenih vlagom i mirisom željeza. Očevo i Nikolino prijateljstvo dovedeno je nekoliko puta u pitanje zbog latinskog koji moj otac nije poznao ni u osnovama, a Nikola se pak vrlo često upravo njime razmetao.

Acta est fabula, rekao bi teatralno Nikola u zatrpanom i prohladnom podrumu, važno porušio preostale drvene figure na šahovskoj ploči i tako označio svoju pobjedu. Ocu nikada nije smetala Nikolina pobjeda i vječita blaga premoć u igri, već upravo rečenice koje je izgovarao. Od njih se osjećao kao smiješan čovjek u podrumu zatrpanom novinama, sa zavjesom koja je skrivala majčine ukiseljene krastavce, kompote od dunje i želatinaste pudinge s kožicom od plijesni kao najveću sramotu u kući, i penjao se u kuhinju poguren i neraspoložen. Njegovo se neraspoloženje ponekad zataknulo i u džepove pidžame i od njega nije mogao zaspati. Dizao se rano ujutro šutljiv, navlačio svoju tvorničku uniformu, očišćenu od špena, ali jednako dupkom punih džepova neraspoloženja, pokušavajući se prisjetiti Nikoline rečenice i odgonetnuti njezino značenje na putu do tvornice koja je već zavijala kao vučica što priziva mladunčad.

28.

Ulazna ograda zaječi poput živog stvorenja kojem je nanesen bol, a zatim, nekoliko trenutaka kasnije, iznova uz nešto dublji jecaj. Mačka se u mom krilu uspravi i u hipu skoči pamučasto na travu. I s ove razdaljine mogla sam vidjeti Bojanove tamne podočnjake i blijede obraze na kojima vinova loza, uz koju korača, dubi tamne i oštre sjene prelijevajući se na vrat i bijelu košulju. Dok se približavao, zategnula sam rep i obrisala znoj s čela. Kimne mi glavom, a zatim promijeni smjer prema ulaznim vratima, ostavivši ih širom otvorena namjesto poziva. Tamna, zelena unutrašnjost kuće zijeva poput hladne špilje, ugodne za moje znojno i pregrijano tijelo. Za njim ušetaju obje mačke loveći prednost ispred mojih nogu. Na kuhinjskom sudoperu natočio je čašu vode, otpio dopola, a zatim se prignuo i nad odvrnutom slavinom umivao lice i vrat. Žedna sam, ali ne pomičem se s mjesta. Pamuk košulje žedno upija vodu sa šije. Od pogleda na mokru mrlju koja se širi njegovim leđima jezik mi se od suhoće lijepi za nepce. Prepući će poput suhe grančice, ispljunut ću tri suharka u lokvicu pod njegovim nogama. Trenutak ostaje naslonjen nad sudoperom i izgleda kao da će zaplakati, a zatim prebaci težinu tijela na jednu nogu i gleda me tamnim i mokrim dupljama u kojima se utapam opečenog čela i bolnog jezika.

Bolest je strašna, kaže. Čujem ga mjestimično, uši su mi pune vode. Lovim dah prije nego što ću zaroniti u mrlju vode na njegovoj košulji.

Hoće li umrijeti? progovaram suhih usta iz lokve košulje.

Pravi se da me ne čuje i kažiprstom i palcem stišće kožu čela. Ostaju dva bijela natiska od prstiju koja se odmah potom pune krvlju, mijenjajući boju od blijedoružičaste do crvene. Dobro je što se pravi da me nije čuo jer mene uopće ne zanima hoće li mu majka umrijeti. Imam vremena razmisliti, iako mi je posve svejedno u vezi s tim. Svejedno mi je što svakodnevno umiru ljudi. Voljela bih da ne umre danas, ili bar ne ovoga trena. Osvrćem se po kuhinji u potrazi za telefonom na koji bi mu mogli javiti. Ako upravo umire, javit će mu za najviše pola sata. U kutu kuhinje, na vrhu hladnjaka nalazi se telefon boje kave. Ako upravo umire, onda ću morati kući, ne mogu ostati tu, u njegovoj kući. Zsigurno će željeti otići još jednom u bolnicu da je vidi. Da, posve je glupo i nerazumno da ostajem u njegovoj kući i čekam da se vrati. Što ću reći Ivanu, gdje sam izgubila nekoliko sati od dolaska na posao i povratka kući zbog trbobolje. Mogla bih reći da sam svratila k majci, ali za to bih odmah trebala obavijestiti majku. Ne mogu joj javljati odavde, trebala bih joj sve detaljno

objasniti, a za to svakako nije trenutak. Majka će imati pitanja pa odustajem od te nakane. Reći ću da sam bila kod liječnice. Možda je već umrla dok je bio na putu ovamo. Ako je umrla, onda bi mu dosad već netko trebao javiti. Možda je telefon zvonio dok sam ga čekala. Ako se nitko nije javljao, sad bi trebali pokušati nazvati iznova. Kako će to primiti? Hoće li plakati? Što bih mu trebala reći? Jesu li mu rekli da neće preživjeti noć ili dočekati kraj dana? Može li se to uopće prognozirati sa stopostotnom sigurnošću? U filmovima liječnici uvijek daju točne prognoze. Ostalo vam je još tri tjedna. Imate još pola godine. Pacijent-glumac dostojanstveno prihvati prognozu, ode kući i zatim otputuje umrijeti na mjesto s razglednice kamo je oduvijek želio ići. Trebam li ga upitati? Ne znam ništa o njegovoj majci, moje bi ga pitanje moglo rastužiti. Ipak, glupo je da uopće ne pitam, izgledam kao da mi nije stalo. Iako mi zapravo i nije stalo, trebala bih postaviti pitanje, jer to sasvim sigurno očekuje. Ako ga upitam, vjerojatno će se rastužiti, izgleda kao da je na korak do puknuća, ali onda ću ga teško utješiti. Ništa o njoj ne znam, ne mogu ništa smisleno reći u takvoj situaciji. Ako ne umre danas, sutra ću se drugačije organizirati. Doći ću ovamo nakon posla i reći Ivanu da moram svratiti k mojima, a mojima ću reći da moram obaviti kupnju za Andreja. To dolazi u obzir samo ako umre sutra. Ako ne umre u naredna dva dana, nikako neću moći doći ovamo. Andrej mora primiti cjepivo. Ivan nikako ne može odvesti Andreja na cijepljenje, Andrej je nemiran i vrišti, stoga liječnica odustane i pošalje nas kući da se dijete smiri i da porazgovaramo s njim. Možda Andreja mogu cijepiti idući tjedan i izostati s posla dva dana za slučaj da dobije temperaturu od cjepiva. Hoće li Andreju nešto biti ako ga ne cijepim u zadanom terminu? Trebam li riskirati? Možda je najbolje da umre noću. Ali ako umre noću, neću uopće znati da je umrla sve dok ne navratim ovamo. Može se lako dogoditi da Bojana nema jer sređuje ukop. Da je barem već mrtva ili barem otputovala na mjesto s razglednice. Prognoza najavljuje jednako paklenu vrućinu kao i danas, ne mogu hodati ovamo i naći zatvorena vrata. Ako dođem autobusom, netko bi me mogao vidjeti. Na liniji 12 putuje nekoliko poznanika. Primjerice majčina sestra. Vozika se neprestano autobusom, tegli goleme košare s mlijekom i sirevima i odnosi ih na tržnicu. Uspinje se sa svojom šepavom nogom uz tri stepenice autobusa i puše kao jež dok se ne uzvere sa svojim košarama na sigurno. Poznaje sve vozače, oslovljava ih sa *sine*, prijateljuje s njima kako bi joj pomogli pridići košaru. U ovom dijelu grada živi Kemal, očev prijatelj. Stari umirovljenik i njegova supruga Davorka vozikaju se autobusom iz čiste dosade jer svaki mjesec dobivaju besplatnu autobusnu kartu. Kemal često govori ocu kako je besplatan autobusni prijevoz najbolje što mu je donijela mirovina. Promatra obnovljene fasade zgrožen odabirom boja. Žuto kao pseći drek, tko može živjeti u kući boje psećeg dreka, govori ocu. On me možda i ne bi zamijetio, ali njegova žena ne promatra pročelja kuća, već ljude u autobusu. Njezinim očima ispod

vunene frizure teško da bih mogla promaknuti. Kemalova supruga žene u autobusu naziva *frustriranim babama*. Ta je frustrirana baba prigovarala djetetu od Nazorove do trga, govori mojoj majci te joj detaljno opisuje dubok izrez na njezinim prsima u koji se sramotno zadjenuo razapeti Isus s njezine ogrlice. Pritiše košćatim rukama suhe grudi. Kemalova žena misli da je puno prikladnije razapetog Isusa nositi oko zapešća, što dalje od grudi. Užasno je glupo da putujem autobusom. Možda će se naći s nekim od rodbine i razgovarati o majci. Rođaci uvijek posluže u takvim prigodama, stoje na usluzi, tješitelji puni razumijevanja i slobodnog vremena. S rođacima može razgovarati kakva je bila, prepričavati zajedničke zgode i prisjećati se majke, čuti ponešto iz usta rođaka što o njoj dosad nije znao. Ako javi nekom od rodbine, na mene neće misliti sve do poslije ukopa. Ako ne dođem sutra, možda propustim priliku da mu budem blizu u najtežem trenutku. Uživat će dijeliti svoju bol s onima koji su joj bili bliski za života. Nekako se moram organizirati, ne mogu ne doći. Nekada ljudi uopće nisu cijepili svoju djecu, živjeli su dulje i bilo je manje bolesti, što se može dogoditi ako prebacim cijepljenje za idući tjedan? Isus je omiljen muškarac većinskom broju grudi na ovome svijetu.

Na prozorima treperi jarka podnevna svjetlost i pokušava dograbiti naše spojene obraze. Od njegovog jezika popušta grč mojeg. Vršak njegovog još uvijek je hladan od vode. Vratovi su nam ukrštene udice. Zahvalna sam mirnom telefonu boje kave na frižideru. U njegovoj je slušalici već možda mrtva Bojanova majka. Leži mrtva i čeka da telefon zazvoni. Sviđam se kavenom telefonu. Na prvu i bez posebnog razloga. Moje simpatično lice jedini je razlog što ne želi zvoniti u trenutku dok se trbusi bespoštedno biju. Zvuk nalik na šamaranje mesnatog obraza. Okrutno i bez milosti.

Ostani, rekao je.

Ostani, bila je riječ kojoj sam se nadala, a sad, tako izgovorena, izgleda smiješno, gotovo nakaradno i cirkusantski izložena među golotinjom prepletenih udova. Čak se i okrugli brojčanik telefona cerekao mojoj naivnosti da će ostani zvučati sasvim drugačije. I limena kutija sa suhim keksima zazvečala je podrugljivo kad god bi Bojan bez razloga noktom kvrcnuo po njoj iščekujući moj odgovor.

Ostala sam tri mjeseca, iako to te večeri nisam izgovorila. Niti je te večeri zazvonio telefon iz čije je slušalice trebala iscuriti vijest o smrti.

29.

Petak je, rekla je Marina stojeći na unutrašnjem dovratku mog šaltera.

Kako se držiš?

Sasvim dobro. Iako me bole leđa, odgovaram.

Znaš ti dobro što te pitam, ali se praviš bedasta. Bedasta ženica. Ženica-pšenica.

Marina je za priglupе i trudne žene govorila da su ženice-pšenice.

Bezobrazna si, pokušavam izliti uvredljiv ton iz suhog grla.

Nikad ne pričaš o njemu. Ako ne pričaš, uskoro ćeš zaboraviti. Kucnula je dvaput okatim prstenom po svom čelu. I što sad? Bilo pa prošlo. Zašto zaboraviti? Hajde, reci, zašto je važno zaboraviti? Ponašaš se glupo. Mogla bi uživati u tome, samo da znaš.

Ne želim pričati o tome.

Onda bih mogla upitati njega. Što misliš, bi li mi rekao? Muškarci ništa ne žele zaboraviti.

Pitaj ga što hoćeš.

Samo ženice-pšenice čuvaju svoje ljubavne tajne kao zmija noge, iako ih svi znaju. A tvoju znade čitav grad, ženo božja, ej. O tvojoj se tajni razglaba nad nedjeljnim juhama, Julijana. I što je najbolje, o tvojoj tajni mogu govoriti kad god požele. Trebala bi u njoj uživati. Ionako to više nije tajna.

Ako znaš, zašto želiš da ti pričam?

Nagnula je glavu i namrštila bradu. Marina je mogla namrštit i bradu do neprepoznatljivosti. Iz nje bi posve nestalo krvi.

Tako. Radi tebe.

Marina ti ne može biti prijateljica. Čuvaj je se, govorio je često Crvenkapica, ona je flajšmašina, rekao je i praznom rukom zavrteo po zraku. Ako ne pripaziš s njom, samljet će te s kostima. Svaki će te dan mljeti, više je se nećeš moći riješiti. Često mi je prijeto Marinom i

ponekad je uspio u svom zastrašivanju, od straha jedva da bih prozborila i pozdrav. Jednom sam sanjala flajšmašinu s Marininim licem. Nevidljivu ruku koja okreće ručicu i melje nepregledne redove ženica-pšenica s trudničkim trbusima, koje mirno stoje u nepreglednoj koloni i čekaju svoj red da se ljestvama popnu na vrh Marine-flajšmašine i uskoče u oštar nož koji se neprekidno okreće. Mislim da se i Crvenkapica boji Marine. Marine se boje i putnici. Ne postavljaju pitanja oko presjedanja jer, nakon što proturi narančastim noktom kartu u limenu zdjelicu, čvrsto zakuje pogled za stol i ako netko ima dovoljno hrabrosti postaviti pitanje, na njega se obruši čitava sila oštih rečenica. Od Marininih rečenica čovjek se osjeća glupljim, razvodni se u desetke raznih nesigurnosti, rasprši u mutnom staklu i zamuckuje ispriku. Marina ostaje u grlu čitav dan, zaglavljena kao sitna riblja kost. Najgori je od svega njezin smijeh. Nikad ne znaš što će izazvati salvu podrugljivog smijeha, žutih mrava koji se zavlaze pod odjeću i svojim mekim nožicama tabaju pregibima.

Te ti cipele izgledaju kao dva krumpira, aha-haha-aha-haha-ho, horde mravaca slijevaju se niz zatiljak pa niz kičmu. Podvlačim cipele pod suknju, tješim ih kao dva ružna psića u mraku samta. Saginje svoje divlje oči pod stol ne bi li ih izbliza promotrila. Mravci napreduju i probijaju se kroz gustiš dlaka pod pazuhom. Ne bojte se, cipelice moje, tu vas neće pronaći, tapkam stopalima u kožnim kućištim.

Jesi vidio te smiješne Julijanine cipele, pršte joj iz usta snopovi smijeha. Crvenkapica jedva vidljivo slegne ramenima nad podivljalom flajšmašinom i utekne prije nego što opet postavi isto pitanje. Mravci grizu kožu prepona. Mislim na Marinine gole butine i pramenove kose nalik na pregaženo leglo zmija zalijepljene za vjetrobransko staklo. Muškarac koji pridiže butine sakriven je u tamnom kutu automobila. Premeće Marinino meko tijelo i saginje se da poljubi bešumne usne. Gola i krotka, zaštićena staklom od grma bodljikavih kupina, nimalo nalik na flajšmašinu, butinama klizi niz staklo nalik na odraz mene same koju promatram u kuhinjskom prozoru Bojanove kuće. U mraku se može čuti zveckanje nakita dok rukom nježno obuhvaća vrat svog ljubavnika. Zamišljam usne kako sipko izgovaraju ljubavne riječi, prigušen smijeh bez žutih mrava, sklizak i mek kao jetra pastrve. Ponekad joj poželim reći da sam je takvu zatočila u svojim očima, nagu i ranjivu, raskuštrane kose i znojnu od ljubavi, oguljenu od mravljeg smijeha one večeri kad smo na nju sasvim slučajno nabasali Crvenkapica i ja.

Dobro onda, ženice-pšenice, pravi se i dalje glupa, tvoja stvar, rekla je i protegnula ruke kao da se upravo probudila iz sna.

30.

Nakon što sam prenoćila u Bojanovoj kući, telefon boje kave nije prestajao zvoniti. Iako nije javljao o smrti njegove majke, javljao je o koječemu. Prvo je javio da me se moj otac odrekao i da nikada više neću prijeći prag njegove kuće. Zatim je umuknuo na čitavih pola sata. Nakon toga javljao je uglavnom nepovezane i ljutnjom do neprepoznatljivosti iskasapljene očeve rečenice. Nakon što je moj otac iscrpio sve uvrede kojih se mogao dosjetiti do podneva, nazvala je majka. Njezin je glas miran. Redovi gustih i masnih rečenica koje su se jedva ulijevale u moje uho. Kao da me uči držati nož i vilicu ili pozdravljati starije. Čvrsto priljubim slušalicu na uho u nadi da će majka osjetiti moj od ljubavi prokrvljen obraz. Tiho je uzdahnula nekoliko puta. Promisli još malo, rekla je, to što činiš nije dobro. U njezin se glas ulila srdžba oca koji je stajao u njezinoj blizini, a zatim tresak slušalicom o nešto tvrdo. Zvonjava telefona bila je svaki put jednaka, iz nje se nije moglo naslutiti što me očekuje nakon podizanja slušalice. Zazvonio je jednolično prije nego što će iz njegove slušalice zagrmjeti očevo: Obitelj je svetinja, kurvo jedna!

Bojan je sjedio na krevetu ispod slike sveca s rukama koje su izgledale kao da je upravo nešto ispustio iz njih. Veličina njegove glave odgovarala je veličini razmaknutih dlanova na slici. Promatrao je nijemu dramu iz telefonske slušalice, iako su mu misli bile negdje drugdje.

U podne smo izašli u vrt kuće. Kašalj u susjedstvu podsjetio me da sam tek dan prije došla ovamo i da se nisam vratila onamo odakle sam krenula. Prisilila sam svoj izmučeni mozak da ne razmišlja o tome. Isprepleo je naše prste u čvor i poljubio me u čelo. U kući telefon nije prestajao zvoniti. Poskakivao je na frižideru, drmusao se i podrigivao čas kratke čas duge tonove. Ponekad bi zazvonio tek jednom, a zatim zamuknuo. Jedna od mačaka valjala se u travi izlažući svoj trbuh našim pogledima. Njezino valjanje podsjeti me na Andreja koji se na sličan način valja na tepihu i o kojem nisam mislila od jučer. I cijepljenje koje mora obaviti! Mislim o ceduljici podsjetniku, selotejpom zalijepljenoj na vratašcima staklenog ormarića u kuhinji. Sigurna sam da sam je ostavila. Ivan i ja lijepimo selotejpom neuredno iskidane komadiće papira na koje zapisujemo što sve treba učiniti. Kad nam ponestane selotejpa, pažljivo ga skidamo sa starih papirića s nevažecim obavijestima i lijepimo na nove. Ponekad se selotejp odlijepi i obavijest odleprša pod donji kuhinjski ormarić. Ne mogu se sjetiti jesam li novom ili starom trakom naljepila obavijest o cijepljenju i jesam li noktom tražila početak lijepljive trake kao što to inače činim. Ivan s vremena na vrijeme nacрта srce kemijskom

olovkom i zalijepi ga na ormarić. Njegovo srce ponekad probada strijela s četiri pera. Tome doda i dvije ili tri kapi plave kemijske krvi na mjestu uboda.

Razmišljam o Ivanovu srcu koje krvari kemijsko plavu krv i pitam se koja od zvonjave telefona pripada njemu.

31.

Ti si moja, rekao je jedne subote Bojan držeći moju glavu u krilu u vlaku koji se upravo zaustavljao na jednoj od stanica. Tog smo dana sjeli na vlak za Veneciju. U našoj je sobici bilo hladno, deke i kauč bili su promočeni od studeni koja je pritjecala kroz šuplje prozorske daske, ključanicu i prorez drvenih vrata, a zavojnice male peći na struju cvrčale su od vlage kao kad u zagrijano ulje dospije kap vode. Iz tog položaja mogla sam vidjeti kako ispred prozorskog stakla promiču ledeni zimski ukrasi. Gledanje ukrasa kad vlak ubrzava može izazvati vrtoglavicu.

Na početku tog tjedna Ivan je saznao za Bojana. Dok je Bojan boravio na Institutu u Ljubljani, poslala bih mu pismo odmah u ponedjeljak. Pismo bih napisala u nedjelju kad bi otišao. Pisala bih kad bi Ivan i Andrej otišli na spavanje. U kutu kuhinje uz stolnu lampu slagala sam ljubavne riječi prvi put u životu. U početku veze s Ivanom razmjenjivali smo pisma za vrijeme mog studiranja. Njegova pisma uvijek su bila u žutim omotnicama. Čekala su me u drvenoj kutiji na porti studentskog doma i odmah sam po boji mogla razlikovati Ivanovo pismo od pisama ostalih. Bila su to topla ljubavna pisma, nalik na stihove. Često je pisao o mojim očima i mojoj koži. Kasnije je ispisivao sanje o zajedničkom životu, isprva stidljivo, a zatim sve hrabrije. Uskoro je u pismima zidaao prizemnicu, sadio lješnjake, ljubio naše troje djece u meke fontane, toplim dahom ježio moje dlake na zatiljku, postavljao kapu dimnjaka i pijetla na sljeme crvenog ciglenog krova, okopavao vrt, tapecirao majčinu fotelju, a zatim je postavljao kraj prozora blagovaonice, kuhao je u svojim pismima kruškovaču od krušaka koje je sadio u prošlom pismu, radio bijele ljestve za penjačicu na trijemu, postavljao mesingane kvake na hrastova vrata, u dnu dvorišta podizao drvarnicu, istresao naše vunene tepihe preko dječje ljuljačke koja je sigurna jer su njezine prečke ukopane pola metra u zemlju, a noseće kuke od čvrstog željeza, iskopao jezerce u kojem zlatni karasi debeli poput zapešća mogu bez problema prezimiti ako se jezerce prekrije trstikom, ljubio moj vrat prije spavanja, kosio travnjak kosilicom marke Viking, ukuhavao sirup od maslačka protiv kašlja po bakinu receptu, meko jezikom milovao moju ušnu školjku, dodavao još šaku soli na ukiseljeni kupus, milovao sapunom moja leđa. Uživala sam u njegovim pismima, od silnog čitanja gotovo sam ih znala napamet.

Moji su odgovori bile štire rečenice o vremenu, nekom događaju ili o hrani koju sam jela. Na kraju bih dodala uvijek jednako: *voli te Julijana*. Prije nego što bih sjela za prazan list papira, željela sam napisati jednako ljubavno pismo, ali čim bih uzela olovku u ruke, kao da

mi je vjetar ispuhao tijelo i u njemu je ostala praznina jednaka listu papira preda mnom. Stavila sam na papir ljubavne riječi. Stršile su kao očeve sive gaće između redova bijelog iskuhanog veša, mirisnog i svježeg, razapetog na konopu iza naše kuće. Majka se uvijek trudila skriti dotrajali veš velikim plahtama, no vjetar ih je pomicao, lijevo-desno, a gaće bi se promaljale kao glumac kad se podiže kazališna zavjesa, mirne, a da ih vjetar ne zaleluja, u svojoj ponosnoj ružnoći čas skrite čas otkrite pogledu susjeda. Moje su ljubavne riječi prijevremeno mijenjale svojstvo i postajale glupa i sramotna stvar. Ivan nikada nije spominjao izostanak ljubavnog tona u mojim pismima, zbog toga nije prestajao pisati svoja. Dapače, činilo se kao da ga moja nemoć potiče da piše još zanosnije ljubavne retke. Djevojka s kojom sam stanovala često bi me molila da čitam naglas. Izmorene od učenja i pripite, obje bismo jedva dočekale večer kada ćemo čitati ljubavna pisma. Imala je sladak, šušlav glas, izvrnule bismo se na leđa i ona bi započinjala smijehom, no ubrzo bi nestalo smijeha i ostao bi samo taj divni, šušlavi glas i predivne ljubavne rečenice koje su u njezinim ustima poskakivale slatko poput malenih vodopada. Jednom me upitala zašto ne čitamo moje odgovore i ja sam joj pročitala pripremljeno pismo.

Tvoje je pismo poput recepta za ljekarnički pripravak, rekla je.

Ne znam drugačije, pokušavam, ali ne ide mi.

Lako je, samo se opustiš i pustiš srce da samo ispiše riječi, položila je oba dlana na srce.

Još iste sam večeri pokušala. Bio je to jelovnik studentske menze za taj dan.

S Bojanom je moje srce moglo ispisivati svakojake ljubavne izraze. Ušuškala bih Andreja, poljubila muža i sjela za kuhinjski stol. Ponekad sam morala dugo čekati da zaspe i već napola snena prihvaćala se pisanja. Riječi su same navirale, slagale se, pretvarale se u najljepše rečenice što sam ih ikad napisala. Kao da imam čarobnu olovku koja rukovodi mojom rukom i ispisuje uglata slova. Na kraju retka sva uglata slova bila su ljubav. Nikada mu nisam pisala o događajima. Na kraju bih nekoliko puta poljubila omotnicu kao da je živa i strpala je nježno u pretinac torbe. Po dolasku na posao izvadila bih je, još jednom poljubila i ubacila u poštanski sandučić. Tog ponedjeljka pretinac moje torbe bio je prazan, kao da je njezina utroba progutala pismo u jednom zalogaju. Istog trena tijelo mi je počelo drhturiti kao u groznici. Kroz ispremiježane misli uspjela sam razabrati omotnicu koja leži ostavljena na kuhinjskom stolu i sebe koja izlazim zatvarajući vrata za sobom. Iduće što pamtim vrhovi su mojih cipela koji nesmiljeno udaraju u zamrznut asfalt, dah koji lovim i ruke što se strahovitom silinom kreću uz moje tijelo u trku. Bujanj u grudima ritmički je nabijao s

koracima u trku, praćen ljubavnim riječima iz mog pisma. Kad sam kročila u kuću, Ivan je sjedio za stolom nadvijen nad list papira. Nije podigao glavu, spustio ju je još niže, gotovo je zabio u prsa. Andrej je sjedio nasuprot njemu i glasno srkao kakao mašući nožicama po zraku. Nježno ga je podigao, uzeo drugom rukom čašu s kakaom i posjeo ga na trosjed u dnevnom boravku, a zatim zatvorio vrata. Zabila sam tijelo u drveni naslon stolca i čekala da sjedne. Pismo je bilo položeno na stol. Nisam se usudila dotaći ga, ležalo je otvoreno, kao rasporena utroba sa svim organima izložena zimskom jutarnjem svjetlu koje je naviralo kroz prozor i od koje se papir sedefasto ljeskao. Šetao je uzduž kuhinje s povijenom glavom i ništa ne govoreći. Brojila sam pahulje rijetkog snijega. Tek se spremao padati. Čula sam tresak svake pahulje, pa sve brže kako je snijeg sve više padao, buka koju je proizvodio postajala je sve nesnosnija. A onda je rekao da mu sve ispričam. Toplim glasom koji je prekinuo buku vani. Stajao je naslonjen na stakleni ormarić iz kojeg se pomaljalo grlo keramičkog čajnika s dvije suze okačene na bradi koje su drhturile od njegovih glasnih izdisaja. Nisam mogla prozboriti ni riječi, sve riječi koje poznajem bile su na papiru koji je stajao na stolu kao nijemi promatrač. Jedino je taj papir znao istinu. Slijegala sam nemoćno ramenima i otvarala prazna usta. Činilo se da će riječi prije krenuti iz uha nego niz jezik. Izlazio je samo izdisaj jednak Ivanovu, kao da smo oboje zarobljeni u nijemom filmu, s blijedim licima, upalim očima i iskrivljenim usnama čije pomicanje ništa ne znači bez dopisanih rečenica. Uzeo je moje dlanove i u njih zario lice. Mislim da je plakao ili su mi ruke bile znojne od muke i trka kući. Zatim je presavio pismo nekoliko puta, pažljivo prstima poravnao njegove krajeve i odložio ga kraj pekmezom namazane šnite kruha koju Andrej nije ni taknuo. Srkao je kakao u zatvorenoj sobi i gledao jutarnji dječji program. Vjeverica Mira, zvala se njegova omiljena emisija. Tog smo dana ostali kod kuće. Čak ni Andreja nismo odvezli u vrtić. U tišini smo izmjenjivali duge zagrljaje i tople dahove. Snijeg je sve više padao, zatrpao dvorište, dosegnuo do prozora kuće, izmijenio je oblik drveća, pretvorio krošnje u pamučne lopte, stepenice u meke pamučne nabore, čemprese u visoke piramide, tanke strujne kabele u vunene niti koje povezuju meka klupka u kojima žive naši susjedi. Sve je izgubilo oblik i pretvorilo se u nepoznat krajolik, nestalo je ulice i travnjaka, rubovi šume spojili su se s bjelinom neba, čak je i dim koji je sukljao iz tvorničkog dimnjaka izgubio sive tonove i pretvorio se u bijelu pjenu što se vere k nebu poput kvasca.

Ručali smo juhu od graška i kokoš s krumpirima. Dan je sličio jučerašnjoj nedjelji. Pismo nismo spominjali, ležalo je uredno presavijeno, oštih rubova ispod lupina krumpira i kokošnjih kostiju na dnu kante za smeće. Nakon ručka snijeg je već toliko zapadao da se činilo kako ćemo zauvijek ostati zatrpani pod bijelim pokrivačem. I ja sam željela da tako ostane, da nikad više ne izađem iz kuće, da ostanemo okovani ledom nas troje, daleko od

svih ostalih ljudi, od tvornice i željeznih špena, od kolodvora i škrgutastog stroja koji podriguje beskrajne trake karata, od moje majke, djeteta iz Andrejeva vrtića koje ga je ugrizlo do krvi, od Marinina mravljeg smijeha, radničkog autobusa s probušenim platoon, grabe prepune žabljih jaja, od Bojanova kofera i njega samoga, i da zauvijek ostanemo u nedjelji, danu kad je Bojan daleko od grada. Čitav sam dan željela da ostanemo u polumračnom snježnom danu, da u njemu zaspimo i da se iznova u njemu probudimo. Predvečer je Ivan obukao jaknu i debele rukavice i uzeo lopatu da raskrči prilaz kući. Molila sam ga neka ne ide van, neka ostane u kući i on se prvi put taj dan nasmijao i odustao od nauma. Nije pitao zašto, nije ništa pitao, poljubio me u čelo kao što ljubi Andreja i pomilovao me po obrazu. Andrej ponekad protegne vrat i okrene obraz spreman za poljubac. Željela sam ga poljubiti u usne, ali okrenuo je glavu i izbjegao poljubac.

Kad riješiš, rekao je, izmigoljio iz zagrljaja i otišao podgrijati mlijeko za dijete. Ruke su mi ostale visjeti u zraku, kao dvije prazne vješalice. Držala sam ih tako dok me nisu zaboljele, a zatim sam ih već gotovo utrnule pustila da padnu i udare o bedra.

Snijeg je posustajao i uskoro prestao.

Do jutra meki se pokrivač pretvorio u tvrdu koru koja je zarobila čitav grad. Nevina bjelina naočigled je nestajala pod vrućim crnim pepelom koji su bacali niz cestu. Bijeli grad prepun crnih zagnojenih rana, izmrcvaren potplatima, tragovima guma i lopatama. Bjelina je ostala jedino iznad naših glava, na drveću i krovovima, u zašiljenim kristalnim ukrasima na žljebovima, zaboravljenom vešu pretvorenom u staklene krpe, u svemu onome što je izvan dometa ljudskih ruku.

Moja želja za Ivanom minula je do idućeg dana, od nje nije ostao ni najmanji trag. Mislila sam samo o pismu na dnu kante za smeće. Ivan je to znao, vidio je to u mojim naporima da svaki dan pretvorim u nedjeljni. Mislila sam samo o Ivanu, sjećala se koliko je mirisan njegov trbuh, kako uživam u njegovom jutarnje napuklom glasu i u dlakavim podlakticama koje uvis podižu Andreja. Mislila sam na novotapeciranu sjedeću garnituru i lončanice koje će u proljeće pustiti slapove tubastih petunija, na Andrejeve papuče-krokodile po koje se zavlačim pod krevet i sladunjav miris mokraće u malenom krevetu. Mislila sam o svom ocu koji u debeloj hladovini podruma doziva majku pred ručak i pita nije li svinjski but već pečen, sjeda za stol štipajući Andreja za obraz i nudeći mu komad mesa bez masti. U Čileu se 12. 6. 1978. urušilo rudarsko okno, kaže. Ako me je tu ikada i bilo, sad sam netragom nestala. Pretvorila sam se u zrak koji okružuje, ulazi u nosnice, zapinje o dlake, vrtloži se u kanalima sinusa, cijepa u dušniku i plućima i putuje njihovim tijelima. Umorna od

osmjehivanja i blagih tonova, jedva sam dočekala petak. Stropoštala sam se u Bojanov zagrljaj i udisala miris Ljubljane. Nosio ga je u naboru kože pod vratom.

Ti si moja, strujalo je u mojoj glavi i činilo se da putujem nekamo daleko. Ne kao turist, odlazim u svoju domovinu, na mjesto koje mi pripada, od kojeg sam odvojena greškom, ili od kojeg su me, još kao dušu na nebu u redu čekanja da se rodi, odvojili moja majka i moj otac kojima sam pripala nekom zabunom. Sve se otada događa posve krivim tijekom, kao šteta koju je bolje ne popravljati jer uzrokuje još veću štetu. Ostavljena od nepoznatih roditelja koji me nikada nisu rodili, s bračnim drugom koji je namijenjen nekoj drugoj, djetetom koje je jednako tako greškom dospjelo u moju maternicu, a zatim osvanulo u mom naručju. Umetnuta u život koji je namijenjen nekom drugom. Promijenjena svojstva, konačno putujem ususret sebi i ispravljam pogreške.

32.

Vlak iz Sunje pijukne. Marinin glas odzvanja iz razglasta praznim kolodvorom. Izgovara poziv za ukrcaj, iako na kolodvoru nema putnika. Glas iz razglasta ne može se prepoznati kao njezin. Ugodan je i dubok, čovjek poželi vidjeti lice kojem pripada. Bez razglasta, nataložen je katranom i čini se da riječi izgovara s naporom. Starica se okrene prema našim prozorima i veselo se osmjehne. Odmahuje rukom kao da je Marinin glas upravo izgovorio šalu koju je proključila. Iz bifea praćen glasnim smijehom žuri čovjek s malom torbom obješenom o rame. Tijelo mu žuri, a glava za njim zaostaje u pripitom pozdravu. Na pola puta do ulaza naglo mijenja smjer i prilazi mojem prozoru. Izgovorim cijenu karte koju odmah potom stroj podrigne. Uz psovku i negodovanje zbog cijene žurno uzima kartu i preskače prvu stepenicu vagona. Za sobom ostavlja kiseo trag vina i jakog losiona. Starica na psovku reagira odmahivanjem glave u polunevjerici. Marina iza panoa odvraća jednakom psovkom, tiho da je tek ja mogu čuti.

Mačke Bojanove majke zovu se Luna i Selma. Obje su dobile imena po glumicama iz sapunica, iako su obje muškog spola i poprilično ružne. Svejedno se odazivlju na svoja imena tamnoputih turskih glumica. Luna je mišolovac, a Selma lovi samo muhe i skakavce i odnosi ih u uvijek isti kut kuće. Neki od kukaca još uvijek su živi, jednonogi ili bez krila pokušavaju proždrijeti jedan drugoga nakon što im je Selma darovala milost zbog velike porcije kuhane piletine. U tri tjedna Andreja sam vidjela samo jednom. Moja ga je majka dovela k meni na posao da me podsjeti da imam dijete. Stajala je pred mutnim staklom s ručnom torbicom zakačenom za zglob. Udahnula je duboko da prikupi snagu, a zatim se sagnula pod pult i kad se ponovo uspravila, držala je mog sina oko struka, visoko podignutog kao da se upravo rodio. Čak su mu i ruke bile skvrčene u šake, a lice izgužvano od plača.

Julijana, evo ti ga, viknula je kao da mi dobacuje porugu.

Andrej je prestravljen zaječao.

Zatim ga je spustila na bok. Jeka koraka i tihi dječji plač prepratili su je srditu do masivnih izlaznih vrata. Tu ga je opet spustila na tlo kako bi ih odškrinula, a zatim uzela njegovu ruku u svoju i nestala. Andrej je iskrivljena lica okrenuo glavu prije nego što ga je povukla na ulicu. Odjednom je promijenila svojstvo iz moje u Andrejevu majku, bilo mi je to jasno čim sam vidjela da poslušno cupka uz nju dok su drvena vrata sporo sjedala natrag na svoje

mjesto.

33.

Vikendom bismo Bojan i ja spavali do podneva, a zatim bismo u dvorištu stražnjeg dijela kuće, u visokoj travi i uz podnevno čeketanje zrikavaca, dugo pijuckali kavu sunčajući se ispruženi na drvenom pokrovu cisterne za vodu. Ponekad mi je bilo toliko vruće da mi se činilo kako ću izgubiti svijest. Kroz pukotine drvenog poklopca strujao je hladan zrak iz utrobe cisterne, bilo ga je premalo da me osvježi. Zato bih ponekad porinula nos u pukotinu ili prionula ustima i sisala zrak iz cisterne koji je osim na željezo zaudarao i na trulež. Koža mi se gulila u krpicama od opekline. Bojanu sunce nije škodilo, maslinasta put upijala je zahvalno zrake i postajala sve ljepšom. Ležao je licem okrenut prema podnevnom suncu i blagovao ugodu koju mu je pružalo. Tek nekoliko kapi znoja ljeskalo se na nausnici i glatkom čelu. Omekšala od sunca, ispržene kose i tabana odlazila bih spravljati ručak za Majku, koji će joj odnijeti poslijepodne. Pod sprženim čelom kuhao je mozak, jedva opipljiv puls na sljepoočnici najavljujući je glavobolju koja se tek rađala u zatiljku. On bi nastavljao ležati ili čitati. Zrikavci su razgovarali umjesto nas. Kad bi otišao, glavobolju sam liječila Majčinim tabletama i hladnom vodom u koju sam zaranjala glavu. Zaokupljenost migrenom bila je poput zaokupljenosti djetetom para koji je tek odnedavna u braku. Okupirana boli, pokušavala sam ne misliti o pogreškama, ali čim je bol prestala, spremno me dočekalo tisuću stvari koje su me tjerale misliti.

Kad god mi se pojavi Andrejev lik, ispuže iz nekoga girusa kao da je u igri skrivača, hitro počinjem misliti o nečem drugom. Znam da ga ne smijem pustiti u misli. Ako se ušulja, grist će svojim mliječnim zubčićima dio po dio sve dok me ne nestane. Zatvaram prozore da ne čujem žamor susjedove djece. Cika ponekad probije staklo i poput strelice me probada u donji dio trbuha. Svako malo provjeravam nije li mjesečnica uranila. Dlan mi je čist nakon što ga izvadim iz gaćica. Rukama prekrivam uši da ih ne čujem. Treba dobro pritisnuti i stvoriti vakuum. Skoro do puknuća bubnjića. Najbolje je upaliti radio. U glazbi otapam djetetov lik koji savija ruke oko vrata moje majke, i on iščezava, a bokovi lelujaju u ritmu.

*Vrtuljče, stari druže moj,
Prekini pjesmu svoju.
I stani sada, stani, stoj!
Vrati mi ljubav moju.*

*Vrati mi dane što su prošli,
Pusta je zemlja, pusto nebo.*

*Ako su ruke moje prazne,
Prazno srce, san što mre...*

Ponekad obuhvaćam prazninu u grudnom košu i na onome mjestu gdje doseže njegova glava poljubim zrak. Pokušavala sam se sjetiti koliki je otprilike obujam njegova tijela. Sad je manji i mršaviji nego prije. Lagan je, ne boli me kičma dok ga podižem, mogu ga zavrtjeti oko svoje osi, a da ne osjećam bol u rukama.

Zrak se smije i guguće od zadovoljstva, pazim da ga ne stegnem previše, da ne izgubim mjeru njegova tijela u praznini s kojom se milujem. Moram se neprestano podsjećati dokle sežu njegovi tabani dok ga tako lakog držim na boku. Ponekad, tako nevidljiv, puže po podu i zavlači se pod stol k mačkama. Ruke su mu blistave, na njima nema prašine i olinjalih kupova dlaka koje su mačke povratile u kuglicama slijepljenim njihovom žuči, zavara i mačja čula, one strižu ušima i kostriješe leđa, love vlastite repove. Prevrće se po tepihu, vješa se na kvaku drvenih vrata koja se od njegove lakoće i ne pomiču. Može doskočiti s naslona kauča na stolicu pod prozorom nečujno, vještije i od samih mačaka. Zavlači se pod poplun i privija uz moju kožu, tako usko da ga Bojan ne može osjetiti pod dlanovima. Moje se dijete sakriva u staklenoj vitrini iza svijećnjaka ili pod ukrasnim jastučićem na fotelji. Škakljam mu tabane, ječi tiše i od tišine, nitko ga ne može čuti osim mene.

34.

Ni nakon tri mjeseca provedena u kući Bojanove majke nismo primili obavijest o njezinoj smrti. Samo vijesti o oporavku, svakim danom sve vidljivijem. Tako je govorio liječnik. I još je govorio da joj se u lice vratila boja i da jede redovito, a po njezinoj stolici mogu namještati satove. Bojan se neizmjereno radovao svakoj dobroj vijesti. Ja sam se potihom nadala da će ipak ostati zaglavljena između života i smrti. Ponekad sam se u mislima obraćala svecu na zidu s razmaknutim dlanovima i molila da učini da sve ostane ovako. Činilo mi se da svaka promjena može narušiti moj odnos s Bojanom, probiti sigurne zidove kuće u kojoj smo živjeli. Ujutro bih ustajala i odlazila na posao. On je ustajao nakon mene i odlazio k majci u bolnicu. Majka o meni nije ništa znala, raspitivala se o mačkama i povrtnjaku. Ja sam se o njoj raspitivala zapravo i ne hajući kako je, s glumljenom brigom. Moje raspitivanje prema vlastitoj procjeni trebalo je trajati barem desetak minuta. Sve manje izgledalo bi da me nije briga, a sve više moglo bi mu se učiniti sumnjivim.

I kako je danas? Je li pojela varivo? Je li rekla da joj je ukusno?

Volim te jer se brineš o njoj iako je ne poznaješ, rekao je jednog dana odmarajući se u mom golom krilu. Pečat te izjave bio je poljubac u lakat. Bilo je to prvi put da je izjavio ljubav, iako se i ona našla u rečenici koja je trebala biti samo moja. Tog sam trenutka bila sretna, ali do jutra prisutnost majke u njegovoj izjavi ljubavi sasvim me izgurala u stranu. Čučala sam usamljena iza točke njegove rečenice, kao nezgrapna kreatura. Izvadio je iz plastične vrećice majčin veš. Ružičaste spavaćice s obrubima od čipke, posve nespojive sa staricom koju sam poznavala samo s njezinih zidnih fotografija uokvirenih u sirovi hrast, crno-bijelih, tek naknadno narumenjenih obraza i obojenih očiju u nebeskoplavu boju, vrlo nalik na onu kakvu je imao svetac, kao da ih je izradio isti umjetnik. Željela sam to istjerati na čistac, tu pred njezinim spavaćicama, što je tog trenutka izgledalo kao pred njom samom.

Voliš li me, pitala sam ga iznad hrpe pamučnih spavaćica iz kojih je isparavao miris bolnice. Na jednoj je bilo nekoliko kapi skorene smeđe krvi.

Naravno da te volim, odgovorio je milujući krzno mačke koja je drijemala na njegovoj papuči.

Zašto mi ne kažeš da me voliš bez ovog „naravno“?

Zašto navaljuješ?

Jer želim čuti da me voliš. Mene.

Dobro, volim te.

Ali gladiš mačku, bila sam odlučna.

Kakve veze ima mačka?

Ne možeš milovati mačji trbuh i govoriti mi da me voliš.

Ali ti želiš ovoga trena čuti da te volim.

Da, ovoga trena. Možeš li mi ovoga trena reći da me voliš?

Ti nisi normalna. Naravno da te volim.

Opet si rekao *naravno*. Jučer si rekao da me voliš zato što perem robu tvojoj majci i kuham bistre juhe. Hoćeš li me voljeti ako tvoje majke ne bude?

Zašto to govoriš? Njoj je bolje, vratit će se kući.

Jer ne razumiješ da mi je nakon svega važno čuti da me voliš.

Uvijek možeš otići, Julijana, kratko je odrezao. Ozlovoljilo ga je moje inzistiranje, nije se ni najmanje trudio to prikriti.

Srce mi je bilo negdje na pola jednjaka, kao da sam ga upravo progutala u jednom zalogaju. Tutnjalo je, glasno nabijalo o stijenke želuca. Istog sam se trena pokajala zbog svog pitanja. Pogriješila sam. Ishitrenost kojoj nisam odoljela koštala me svađe koja je bila na pomolu.

Samo sam željela znati voliš li me, razjareno sam rekla.

Pridigao se i otišao u kupaonicu.

Pustio je vodu u WC-u. Zatim sam čula kako premeće stvari po staklenom etažeru. Sa zida se smiješila njegova majka s nebeskoplavim očima, rumenim obrazima i kiticom papirnatog cvijeća zataknutom u visoku punđu na vrhu glave.

Voliš li me, zaurkala sam polomljenih živaca.

Kasnije te noći ležala sam izmučena kraj njegova tijela. Prsni koš mu se mirno podizao i spuštao. Spavao je s rukama prekrštenim na prsima. Tako spavaju spokojni ljudi. Bez tereta krivnje.

Krivnja je poput vampira. Živi noću, a danju spava u našem najmračnijem kutu. Tu i tamo se pomakne, premjesti na bok i mljacne jezikom, ali dnevni san joj je čvrst i neprobojan. Dolaskom večeri otpočinje njezino buđenje i u večernjim satima još je snena i nejak a te je gotovo i ne osjećamo. Što više kročimo prema ponoći, u želucu krivnje sve je veća praznina, kruli i hući, grči se od pomisli na obilnu večeru koja je čeka čim čovjek, stol za blagovanje pun delicija, sklopi oči i krene na počinak. Danju krivnja sneno prezalogaji, ali noću je gozba. Krivnja se godinama može hraniti samo jednom vrstom jela, ponekad čitav život jede jednolično, a u drugim slučajevima jelovnik je raznovrstan i često se mijenja. Ponekad mala povampirena krivnja sisa poput dojenčeta, a s vremenom se pristojno ugoji. Želudac joj je rastezljiv do neslućenih granica, u njega mogu stati raznorazni grijesi, probavljeni neočišćeni, s kostima i utrobom. Neki ljudi mogu otvoreno pričati čime hrane krivnju, neki pak o tome šute kao zaliveni. Štoviše, skrivaju svojeg ružnog ljubimca.

Tako, recimo, Marinina krivnja također dolazi po obrok noću. Za svog ljubimca ona ima kaloričan obrok. Abortirana djeca visokokaloričan su obrok. Marina je majka četvero abortirane djece i jednog rođenog sina. Nerođeni nisu djeca, kazala je jednom, samo plod. Mislila sam na plodove jabuka ispred roditeljske kuće, zakržljali i trpki otpadnu sa stabla prije nego što dozru, a zatim ih ključaju majčine kokoši. Marina ne priča o noćnim gozbama, nisu poput mojih, one su tajne, vidi joj se to po kopcima koji ujutro izgledaju kao da su joj dva broja preveliki i razdražljivosti s kojom se bori skoro do podneva.

Crvenkapičina je krivnja mršava, uskog struka i lakih kostiju. Mislim da je loše hrani, njezina konstitucija posve je oprečna njegovoj. Zalogaji-sitnice poput onih da zataji ženi i djeci dio novca koji zaradi svirajući harmoniku i sadržaj paketa koji ponekad prisvajamo.

Krivnja mog oca je pretila. Ponekad posrće od debljine, iako moj otac taji da je tako izdašno hrani. Hrani se propalim snovima u kojima nema mirisa željeza, već velik i prostran stan, nadomak trga, s pomičnim staklenim prozorima koje majka svakodnevno čisti da bi što bolje vidio grane lipe i nedjeljne šetače koji pod njima traže hlad. Lepršavim suknjama za majku, s cvjetnim dezenima u izlozima na plastičnim lutkama s velikim, gustim trepavicama i nepomičnim frizurama, lakiranim torbicama u kojima se možeš ogledati i popraviti frizuru, i izletima u Italiju, u grad zataknut kao razglednica u našoj kuhinji iznad štednjaka, mastan i mjestimično izbljedio od kuhinjskih para, ali još uvijek se jasno nazire fontana pred kojom

stoje mladić i djevojka, oboje s ukrasnim maramama oko vrata. Ormarom od hrastovine u kojem su abecednim redom nanizane razne enciklopedije i masivni sekreter stol. Podovima prekrivenim debelim vunanim tepisima po kojima se hoda bez bojazni da će se zalutala špena zabiti u tkivo tabana. Krivnje mog oca sitne su, ali bezbrojne i debele, zbog njih nikada ne spava s rukama na trbuhu, već se nemirno trza i rukom se udara po licu kao da tjera kukce. Mislim da uopće ne spava, već se odmara zatvorenih očiju, uvijek na oprezu da mu se ne prikrade neka nova i gladna krivnja.

Mojoj krivnji zbog masnih naslaga uopće ne možeš razaznati lice. Čudovište ispremiješanih crta, sastavljeno od dječjih šaka i dlakavog Ivanova obraza, s trbušćićem hrčka kojem sam slomila vrat naslonom stolice, a zatim ga položila u kutiju od očevih cipela i zakopala u vrtu kad mi je bilo dvanaest godina.

35.

Bojan i ja nikamo nismo izlazili. Odnosno, izlazili smo zasebno, odlazili svojim poslom i vraćali se poslijepodne. Tek tu, u njegovoj kući, postajali smo kao par. Nadomak ceste, kod prvog prometnog znaka, postajali smo dva neznanca, muškarac i žena s različitim smjerovima kretanja, pokretima tijela, jezicima i mirisima, kao da smo oboje upravo pristigli iz drugog kraja svijeta. Kad bismo se razišli, on k majci, ja na posao, ostajala sam sama na svijetu. Ivan je bio poput tuđeg sjećanja, nešto što ne pripada mojoj memoriji, činilo se kao da sam zaboravila crte njegova lica i boju glasa, nisam se mogla prisjetiti ni naše kuće. U tom mutežu nazirali su se moj sin, moja majka i moj otac. Svi daleki i strani, magloviti i jedva vidljivi, miljama daleko od mene. Pri skretanju na glavnu ulicu na putu do posla zastala bih pred izlogom frizerskog salona i zagledala se u svoje lice. I s njega je nestalo očevih crta, kao da je očev gen podivljao i izmijenio oblik mojih obraza, duljinu vrata, koji se sad činio puno kraćim, i ramena posve strana, kao da ne pripadaju mojem tijelu. Iz smeđih očiju koje su me gledale iz izloga nestalo je lica Julijane, postala je neznanka, s jedva vidljivim osmijehom na licu, slična ostalim ženama s kojima će se mimoići u idućih desetak minuta. Neznana, ali živa, sastavljena od kostiju i mesa, premrežena žilama, za razliku od mene punjene slamom, sasušene utrobe i s krpenim srcem koje se objesilo zbog slabog punjenja. Željela sam biti Ja, ona Ja koja živi u ogledalu frizerskog salona, bez mučnih utega krivnje, grižnje savjesti, nesigurnosti u ljubav. Razlika između nas dvije bila je u tome što je Ja u ogledalu izgledala kao da zna kamo je krenula, sigurna u sebe stajala je nasred ceste u izlogu salona, s rukama uz tijelo, s pogledom iznad moje glave koji se rastakao negdje u daljinu. Pomislila sam kako toj Ja u ogledalu prilazi dijete ili netko koga jako voli. Ja u ogledalu nije dopustila da vidim čemu se osmjehuje, možda je doviknula na drugu stranu da joj ne prilaze kako ih ne bi mogla vidjeti ova Ja, slamnata lutka u čijem košmaru žive lica obitelji u plinovitu i nejasnom stanju. Željela sam joj pokazati, naučiti je pameti, odvaliti joj pljusk u zato što mi ne dopušta vidjeti tko joj dolazi ususret, i što ne želi reći svojoj drugoj Ja kamo je krenula i što me pokušava prevariti da sam odraz nekog drugog. Zatim sam krenula kroz staklo salona, k onoj koja mi pripada. I ona je pridigla ruke spremne na borbu. Začudo, krv koja je potekla niz moje razrezano čelo bila je slana poput morske vode.

Zašili su mi čelo i podlaktice i dali sredstvo za smirenje. Tog trenutka nisam mogla objasniti ni samoj sebi kako sam završila u izlogu frizeraja. Kao da me netko tamo namjerno gurnuo. Kad sam otvorila oči, iznad bolničkog kreveta stajao je moj otac i gledao, čini mi se, u moje

tabane koji su provirivali ispod prekrivača. Lice mu je bilo znojno ili mokro od suza.

Ne sjećam se da sam ikada vidjela oca kako plače. Ali sumnja da se radi o suzama bila je zbog njegovih natečenih kapaka. Ponekad sam zamišljala kako bi mu moglo izgledati lice savijeno od plača, ali nikada, čak ni kad mu je umrla majka, njegovo lice nije ni sekunde podleglo grču tuge ili nečem sličnom. Za razliku od oca majka je često plakala. Najčešće kad bi joj dolazio brat u posjet. Nekoliko dana prije, čim bi najavio dolazak, majčine bi se oči orosile i punile suzama. Ponekad bi joj same curile niz lice, a ponekad bi ih istisnula palcem i kažiprstom tako što bi ih zarinula duboko u očne duplje dok se u kutovima očiju ne bi iscijedila barem jedna suza. Ako je i plakao, nisam vidjela kako u tom trenutku izgleda očevu lice. Samo debele vjeđe koje je s mukom podizao.

Željela sam nešto reći, ali grlo mi je bilo toliko suho da sam proizvodila samo škripave zvukove.

Razgovarao sam s Ivanom i rekao je da se možeš vratiti kući. To bi bilo najbolje za sve nas. Spremni smo zaboraviti znaš-već-što ako sad odlučiš doći kući. Nije to ništa strašno. Svakom se moglo dogoditi. Majka veli da te Andrej stalno zaziva. Ne znamo što da radimo. Tja, život ti je divlji gustiš pa se lako izgubiš.

Buljio je i dalje u moje tabane kao da će oni progovoriti. Pokušala sam nešto reći, ili upravo tako zvuči kad čovjek nema što za reći; prazan škripaj iz grla.

Možda si nezadovoljna. Čovjek ne može biti uvijek zadovoljan, to je jasno, ali mislimo da je sve ovo popravljivo. Treba se potruditi oko-ovoga-tu, ako se ne potrudimo oko-svega-toga, svi ćemo požaliti. Moraš biti zadovoljna. Moraš. Na trenutak me grčevito uhvatio za taban.

Oči su mu bile čvrsto stisnute, a obrve nakostriješene, poput izvrnutih gusjenica s ispruženim nogama. U majčinu vrtu žive tisuće gusjenica, ispadaju u sudoper pod mlazom hladne vode, metljikavim nogama traže tvrdo tlo, a zatim se usuču na pola duljine i skupe u prsten. Izgledaju poput ukrasnog dugmeta, čovjek ih poželi prišiti na jaknu. Andrej misli da su gusjenice pametne životinje i da se samo prave mrtve. Misli i da je zelena boja krvi ljepša od crvene. Ponekad iz sudopera sakupi punu šaku ukrasne dugmadi, položi na list salate i odnese u dvorište. On ne jede salatu kao i većina djece, iako moja majka sadi sve vrste salate zbog unuka. Puterica, kristalka, endivija, *lollo bionda*, majka niže nazive salata kao naslove starih šansona i uopće je ne uznemirava to što su pune gusjenica; jezero i pastrva, dimnjak i roda, humak i krtica, salata i gusjenica. Prstima ih gnječi o rub sudopera kao

opuške i tu i tamo podiže list salate kako bi provjerila nije li se negdje sakrila još koja.

Znala sam da je otac obliven sramom dok stoji iznad mog kreveta i da će odmah po izlasku iz bolnice zastati u kafiću na uglu da okrijepi hrabrost prije nego što se pojavi pred majkom koja ga nestrpljivo čeka da podnese izvještaj, da zapravo ne želi izgovarati sve te riječi i da je majka ta koja ga je poslala s pripremljenim govorom za moje tabane. Na odlasku se slabašno nasmiješio i jedva vidljivo slegnuo ramenima. Dok sam ga kroz prozor promatrala kako hoda u smjeru kafića, pitala sam se je li ikad, uza sav majčin trud, pojeo gusjenicu.

Bojan je došao predvečer. Donio je grožđe u papirnatj vrećici i poljubio me u čelo. Cijena na papirnatj vrećici nije odgovarala količini grožđa. To je značilo da je pola odnio majci.

To je ujedno značilo da je već bio kod majke.

To je ujedno značilo da je briga o majci ispred brige o meni.

Moja majka odlazeći na grob svoje majke usput obiđe sve znane pokojnike.

To je ujedno značilo da nestajem iz njegova života, što pak znači da sam uzalud nestala iz svog života.

Priroda besmislenosti je takva da uvijek kasni za razumom.

To je ujedno značilo da je uzalud prozboriti ijednu jedinu riječ.

Slom, promrmljao je.

Ni riječ.

Trebala si mi reći da se loše osjećaš. Mogao sam nešto učiniti.

Ni riječ.

Ne želiš razgovarati.

Ni riječ.

Dobro, ne moramo razgovarati ako nisi pri volji.

Ni riječ, ni riječ.

Rekli su da ćeš se brzo oporaviti i da se ne smiješ uzbuđivati. Nećemo se svađati, je li tako?

To uopće nije bila svađa, zar ne?

Ni riječ.

Dobro, nećemo razgovarati o tome, nije trenutak. Važno je da što prije prizdraviš. Panična ataka, Julijana, to bismo mogli tako nazvati, teža depresivna epizoda.

Ni riječ.

Besmislenost se objesila o stropni luster i histerično mahala nogama struajući između naša dva tijela.

Grožđe je oprano, hoćeš kušati?

Ni riječ.

Usta su mi izgarala od suhoće, a jezik se zalijepio za nepce.

Sjedio je nadomak mojih stopala i jednako kao otac tu i tamo ih dodirnuo. Pomislim, što je to s mojim stopalima, možda sam posve luda i ne vidim da je moja glava na dnu kreveta.

Besmislenost je dosad već toliko uzela maha da se odbijala od zidova i pretvorila u propuh koji je strujao duž procjepa moje moždane kore na mjestu gdje sam možda umislila da mi je tjeme i gdje sam osjećala bolnu vratnu kralježnicu od premekog jastuka. Prstima sam odlijepila suhi jezik s nepca i ostavila ga isplaženog. To mi je donijelo kratkotrajnu ugodu. Jedina preostala briga bila je da se ne susretnem s Bojanovim začuđenim pogledom. Ipak, ništa nije moglo biti gore od grmljavine besmislenosti koja je dotad već toliko praskala da mi se učinilo kako je zapravo riječ o potresu. Starica u krevetu do mene mirno je zobala grožđe koje je donio Bojan, pljujući koštice u šaku. Iz njezine mirnoće dalo se zaključiti kako grmljavina nije zbog potresa, lice se grčilo tek zbog bezukusnih, oporih boba iz uvoza, zbog tišine moglo se čuti kako debela opna puca pod njezinim krnjim zubima, ali od potresa ni traga, vani je sve u redu, utroba zemlje monotono se valja, seizmološka igla bilježi uobičajena podrhtavanja, ptice poredane na strujnom kabelu lijeno češu kljunove o perje.

Što ti je s jezikom?

Kušam besmisao, odgovorim u trenu zaboravljajući na šutnju.

Slabašno se osmjehnuo praveći se da ne razumije. Čovjek koji razumije kako se prepisuju geni mora razumjeti daleko jednostavnije stvari. Iz tog razloga znala sam da razumije, iako

nije imao ni najmanju namjeru priznati.

Mila, moraš odmarati živce, rekao je, a ja sam zamišljala svoje živce kao iskrivljene čavle.

36.

Moram ponijeti harmoniku kući, naginje se Crvenkapica kroz prozor na mom šalteru. Svirat ću unucima. Idući je tjedan starijem rođendan, ali mi ćemo ga proslaviti ranije. Zbog prognoze moramo slaviti prije.

Rođendani se ne smiju slaviti unaprijed, dopire Marinin glas iza panoa, to je loše.

Mogla bi sutra dovesti Andreja. Bit će to prava rođendanska proslava. Uz tortu od oraha. Što kažeš na to?

Mogli bismo, odgovaram iako znam da nećemo doći. Pod stopalima osjećam rebrastu kožu kutije za harmoniku koja će sutra oživjeti za veselim Crvenkapičinim stolom pred tortom od oraha i djecom koja će pjevati rođendanske pjesmice.

Sutra je subota, dan u kojem moram pripitomiti bol koja će sasvim podivljati nakon što Bojan za dva sata izađe iz vlaka noseći kofer u jednoj ruci, a drugu tek lagano podižući namjesto pozdrava. Na toj ruci samo su prsti živi, jedva primjetno zatrepere kao da su od papira.

Crvena lepeza harmonike rastezat će se preko Crvenkapičina koljena i iznova se skupljati u krilu. Torta od oraha teško sjeda na želudac. Naročito ako je dan topao pa se pomiješa s mirisom željeza.

Ako ne bude kiše, mogli bismo sjediti u vrtu.

Rekli su na vijestima noćas naoblačenje, javlja se Marina, svejedno slavite ranije.

Možda ipak ne padne. Lani smo imali sreće iako su najavljivali kišu za čitav tjedan. Bilo bi dobro. Onda... hoćeš li dovesti Andreja?

Doći ćemo, lažem po drugi put, sigurno ćemo doći. Do ponedjeljka preostaje puno vremena za laž kojom ću opravdati nedolazak. O tome ću misliti u nedjelju navečer u krevetu. Do nedjelje navečer moja će bol biti pitoma i začahurena, a Bojan u Ljubljani.

Od petka do nedjelje ne mogu misliti ni o čemu drugom. Strpljivo ću je timariti i češati po zvjerskoj glavi. Otimat će se, divljati i urlikati.

Jednom sam gledala krotitelja tigrova prije predstave u malenom cirkusu koji je gostovao

jedan vikend u gradu. Olinjalu i bolesnu životinju gladio je žičanom rukavicom po glavi. Meko i nježno, čak mu je i izraz lica bio mek, a nakon prijateljskog milovanja nasuo je u dlan papar i utrljao ga životinji u njušku. Razjarena životinja bijesno je frktala, a krotitelj joj je lovio šiju i mirio njezin bijes tepajući joj gotovo očinski. Bio je to tužan prizor životinje koja je vjerovala nježnosti žičane rukavice, zbunjena iznenadnim promjenama svojstava krotiteljeve ljubavi.

Crvenkapica zamišljeno tapka prstima po drvenom pultu. Jagodice njegovih prstiju izgledaju kao da su i same izdjeljene od čvrstog drva. Na vršcima bijele poput jasena. Godovi ispresijecani starim posjekotinama. Na usnama mu još uvijek lebdi osmijeh zaostao od poziva na rođendan. Ponekad sve troje stojimo u krugu tišine. Ne govorimo čak ni pogledima. Zakivamo ih za kolodvorski sat, za ptičji izmet na ukrasnim željeznim bordurama stropa kolodvora, za cipele putnika koji jednako nijemo čeka vlak, za prašnjave kutove velikog hola ili za mimokretna drvena vrata. Krug tišine štiti nas od besmislenih rečenica.

Zvuk ženskih potpetica lagano probija ugodan krug tišine. Sve troje otkivamo zakovane poglede. Marinin stroj bezrazložno štucne poput dojenčeta koje bljucka višak mlijeka.

Žena prilazi napola usnuloj starici. Srdačno lovi uvelu ruku i nevoljko je ljubi u oba obraza. Starica trepće sitnim očima i veselo se osmjehuje. Ženin osmijeh posve je drugačije prirode, nacrtan zagasito crvenim ružem, otkriva da joj nedostaje prednji zub. Malo se odmiče od starice i promatra s udaljenosti staričinu priliku. Na trenutak mi se učini da starica ispravlja pogrbljenu kičmu zbog procjene. Zadovoljna uzima staričino lice u dlanove i sretno joj govori da joj je drago što je vidi.

Zatim prilazi Marininu prozoru.

Kad stiže teretni iz Novske?

Za 15 minuta, odgovara Marina. Već smo mislili da nitko neće doći po nju...

Teško je sa starcima, nikad ne znate što će im pasti na pamet. Nestašniji su od djece, odgovara nacrtani osmijeh. Zrak šušti kroz rupu gdje joj nedostaje zub. Jutros je jedna odšetala. Tek tako, u papučama i spavaćici. Pronašli smo je pred slastičarnicom prije petnaestak minuta.

Starica kima glavom i škilji kroz naborane kapke kao da se tiho raduje nepodopštini svoje buduće prijateljice. Ili kao da i sama sprema još neku.

Što čekate s teretnog, pita Crvenkapica i vadi spremno blok iz džepa na svojoj jakni.

Perilicu za rublje, odgovara žena prevrćući po torbi u potrazi za potvrdom koju će predati Crvenkapici. Novu, dodaje i vadi potvrdu, a zatim se okreće prema starici i glasno poviče: Još malo, bako, sjedite i pričekajte.

Starica veselo zakima suhim vratom.

Kako ćete odvesti perilicu? pita Crvenkapica ne dižući pogleda s potvrde.

Suprug je vani, došli smo kombijem, odvraća zagasito crveni ruž.

Piše „Tihi dom“, kaže Crvenkapica, već spreman istrgnuti listić iz svog bloka.

Dom za starce, odvraća žena. Baka nema nikoga tko bi se brinuo o njoj, razumijete... Mi ćemo je smjestiti kod sebe. Perilicu smo dobili od njezine nećakinje. Novu i s duplom centrifugom, dodaje veselo, pocupne potpeticama i ispusti nestrpljiv, šištav zvuk kroz rupu.

Talijanska perilica, primijeti Marina.

Talijanska, zabrinuto cvokne Crvenkapica. Ležajevi su im kao od papira, a o amortizerima da ne govorimo.

Žena pocupne i otrese glavom kao da će joj iz ušiju ispasti ono što je upravo čula. Niska potrošnja struje i vode! Nova generacija perilica potroši duplo manje!

Ipak... potrošnja nauštrb kvalitete, ne predaje se Crvenkapica, a ja zamišljam duplu centrifugu koja će danonoćno poskakivati i brujati „Tihim domom“ uz kлокotanje vode kroz gumene žile i srkanje zapjenjene sapunice, i koja tek što nije stigla teretnim vlakom, upakirana u kućište od stiropora, sjajnog laka i metalnog bubnja u kojem će se uskoro prepletati izbljedjela odjeća još bljeđih staraca, u čijim se glavama koprcaju deseci nepodopština od kojih će tek poneka, u sumraku lucidnosti, biti provedena u djelo te potaknuti šuštav prijekor ove žene, bezube maćehe s potvrdom u ruci, koju će uskoro zamijeniti za talijansku perilicu nekvalitetnih ležajeva, ali niske potrošnje. Razmišljam kolika je vrijednost Crvenkapice. S obzirom na dob mogao bi biti vrijedan otprilike koliko i plinski štednjak. Plinski štednjak zasigurno vrijedi više od perilice. Crvenkapica je u boljem stanju od starice i, koliko znam, zasad ga muče jedino bolna koljena. Ponekad kvrcanje u njegovim koljenima najavljuje promjenu vremena, a ponekad njima kvrcne iz čiste dosade. Istegne zglob koljena i zatim u tišini ispražnjenog kolodvora kvrcne zglobom nekoliko puta. Za njega

je kvrcanje koljena rijetka vještina kojom se nerijetko hvali putnicima. Marina vrijedi poput novog televizora s daljinskim upravljačem. Manje je potrebna od perilice i plinskog štednjaka, ali tko bi o tome mislio opčaran kolorom i velikim zvučnicima. Svoju vrijednost ne mogu ni otprilike izračunati. Sat sam praznog kućišta, bez satnog mehanizma, opruga i zupčanika. Olabavljene kazaljke treba gurati prstom, pažljivo zbrajati minute i sate da se ne izgubi pojam o vremenu i uz to pratiti smjenu dana i noći. U meni ništa ne kuca. Moja koljena ne kvrcaju. Bujanj u ušima podsjeća me da moram udahnuti zrak.

37.

Prije nego što sam izašla iz bolnice u kojoj sam završila zbog sloma živaca, posjetila sam ženu u čijoj sam kući živjela. Majka, tako sam je nazivala u svojim mislima. Majkom sam je nazivala i u razgovorima s Bojanom. Majka je bilo poput imena. Poznavala sam miris njezine odjeće koju sam prala, otprilike opseg struka, veličinu grudi i ramena, boju vlasi, s češlja u kupaonici, i mastan otisak stopala u njezinim kožnim kućnim papučama. Znala sam da ima umjetno zubalo po čaši u kojoj se nataložio debeli sloj kamenca i da zimi nosi šubaru od umjetnog krzna u kojoj sakriva nekoliko tisućica stegnutih kopčom za kosu i umotanih u salvetu s božićnim motivima. I još sam znala da je dala sašiti odijelo za svoj vlastiti ukop u čijim su džepovima kuglice naftalina i bijela svileni maramica ušivena u prednji džep. Majka je imala svu silu lukovica tulipana i sjeme mrkve, nekoliko neotvorenih čokolada koje joj je Bojan donosio i dva skupa, neotvorena parfema. Majka je srebrni jedaći pribor umatala u grubo pamučno platno, žlice odvojeno od vilica i noževa, a na zidu ispod prozora imala je zapisan recept za pekmez od dunje. Dvije dunje imala je i na ormaru, gnjile i s pljesnivim cvjetastim kolotovima, a dvije na prozoru kupaonice, iznad kojeg je plijesan sama nacrtala nešto slično zemljopisnoj karti, s tamnijim gorjem i svjetlijim nijansama ravnice, s nekoliko pljesnivih otoka i paučinom u kojoj su se mrvila dva tanka i prozirna krila muhe. U tom crnilu plijesni osušena krila izgledala su poput ukrasa. Sve to bilo mi je odbojno i neprivlačno većinu dana dok je Bojan bio odsutan.

Čim bi došao kući, sve te stvari postajale su mi manje odbojne, s njihovim sam se mirisima lakše nosila, a mogla sam čak i obuti Majčine papuče ili se ogrnuti njezinim kućnim ogrtačem.

Odlučila sam potajno svratiti na odjel gdje je ležala Majka. U tom trenutku uopće nisam razmišljala kamo ću krenuti nakon što me otpuste. O tom ću misliti kad izađem na cestu. Ne znam zašto sam počela kosu, stegnula je u rep i naslinila trepavice. Bila sam blijeda i ništa od toga nije pomoglo. Mislim da sam smršavjela nekoliko kila. Bluza je visjela prazna na grudima, a vrat mi se gubio u raskošnom okovratniku. Medicinski tehničar koji je u sobu vukao stari krevet i od napora soptao odmjerio me na trenutak, a zatim nastavio borbu s gumenim kotačima koji su cviljeli od muke niz linoleumski pod. U njegovom se pogledu ogledala moja razočaravajuća prilika. Zatekao me pred ogledalom i možda se čak podrugljivo nasmijao mojim pokušajima da frizurom popravim vlastiti dojam. Izvila sam bok. Žene izvijaju bokove. Izvijanje bokova je poput podizanja obrva da slika dobije na ljupkosti.

Izašao je kroz vrata brišući rukavom znoj s čela.

Bok je stršio kao usamljeni greben usred ničega.

Majka je ležala u sobi s još dvije starice. Iako sam njezino lice poznavala s retuširanih fotografija na koje sam nailazila u kući, sada je bilo nemoguće razaznati ostarjelo lice između tri gotovo ista. Jednake sijede frizure, razdijeljene i slijepljene od ležanja na jastucima, osušena usta, ispuhani obrazi i kvrgavi prsti koji su povlačili pokrivače do uvelih vratova čim sam ušla u sobu, kao oklope koji će ih zaštititi. Sve tri gledale su u mene na jednak način. Soba je mirisala na voće koje je trulilo na njihovim noćnim ormarićima i na mokraću. Jedna se osovila na laktove ispod pokrivača kao kornjača koja isteže vrat iz oklopa. Ni jedna nije izgledala kao Bojanova majka. Ni jednoj nije pripadao srebrni jedaći pribor umotan u grubo pamučno platno i ni jednoj glavi nije pristajala šubara. Čudno, ali prvo što mi je palo na pamet bilo je pitanje koja će od njih prva umrijeti. Ponekad, kao dijete, često sam mislila hoće li prvo umrijeti moja majka ili otac. Da sam mogla izabrati, više bih voljela da to bude majka. Činilo mi se da bi njezino tijelo lakše podnijelo raspadanje.

A onda sam ispod jednog kreveta ugledala iste papuče kakve je imala i kod kuće. Smeđe s izvezenim listom i otiscima stopala. U tom trenutku Majka je bila posve drugačija od ostale dvije žene. Dva zelena oka dobroćudno su klizila mojom prilikom zaustavljajući se na dlanovima kao da oni nose odgovor na pitanje tko sam.

Kad ćemo jesti? pitala je bojažljivo.

Još malo pa će donijeti, kažem, najviše pola sata. Ja ne jedem piletinu, rekla je Majka, pogled joj je u trenu izgubio dobroćudnost, a glas postao optužujući. Trujete nas piletinom i prljavim rukama, zaškiljila je u mom smjeru i izvukla gornji dio tijela ispod pokrivača. Ostale dvije starice šutke i širom otvorenih očiju, čak pomalo zadivljene hrabrošću Majke, zurile su u mene čekajući na moj potez. Mučila se uglaviti trup u dva jastuka i teško je disala. Prišla sam, namjestila jastuke, popravila pokrivač i pomogla joj da se udobno smjesti.

Brišete guzice i ne perete ruke, bolno je prostenjala. Treba oprati ruke sapunom nakon sranja.

Zamijenili ste me s nekim, nastojim da osjeti naglašenu blagost u mom glasu. Riječi *guzica* i *sranje* jurile su poput pikula mojim zavojitim slušnim kanalima i sudarale se sa srebrninom, šubarom, ukrasnim jastučićima i lukovicama tulipana.

Prljave guzice, mrmrljala je nepovezano Majka.

Bojan nije rekao da je u ovakvom stanju. Nosio joj je moje bistre juhe i svježije ispeglane spavaćice i nikada nije spomenuo da je Majka smežurana mahuna s isluženim mozgom. Mislila sam na čokolade u zlatnim omotima zataknete u džepove Bojanova kofera. Mislila sam na onu Bojanovu majku čiji je muž tragično skončao pod kotačima autobusa, u naftalinom natopljenim svećanim bluzama, u čijoj su kosi zatakuta dva mala ukrasna češljica, koja u svom krilu miluje meko krzno mačke, raznježena zbog rodnihi grmova gart ruža pred kućom, sjetna od Bojanova pogleda iz vitrine uokvirenog u ramu od kornjačevine. Ništa na ovoj ženi nije izgledalo kao da pripada Bojanu, ni da Bojan pripada njoj. Novorođenče sklisko od bistre plodne vode izašlo je iz neke druge žene, privilo se na dojku majke koja će u smiraj života odlaziti gasći se, a da ne govori o guzicama.

Dajte mi vode, prkosno je naredila i prstom pokazala na šalicu kraj uzglavlja.

Poznajem vašeg sina, rekla sam otirući dlanom kapi vode sa šalice.

To je smeće koje me drži zatočenu ovdje, ispljunula je gutljaj vode sebi u krilo. Tužit ću ga. Oteo mi je moju odjeću i moje cipele. Nemam svoje cipele, poviknula je iscrpljenim staraćkim glasom. Izgledala je razočarana. Trebao je to biti urlik na koji se spremala čitavog života, a iz prsa je izašao tek slabašan povik. Čovjek bi ga mogao zamijeniti za kašalj.

Ostale dvije starice više nije zanimala naša drama ni taj pokušaj poklića Majke, svaka je imala čvrsto zavezan pogled za svoj kut sobe.

Što zdrav čovjek radi u bolnici? Ja ovdje gubim dane!

Sin vas voli, ne želi vam zlo. Vi ste bolesni, šaptala sam starici u strahu da će iz tog sasušenoga grla ipak isukati snagu za viku.

On me truje. Daju mi zatrovanu piletinu. Rekao im je da mi daju piletinu. Malo me govno želi ubiti.

A onda je na trenutak stala kao da će promisliti o nećem važnom i izustila: Spasite me, i pokušala me uhvatiti za rukav. Mišje siv obraz trznuo se u nadi, iako nada uopće nije postojala. No to sam znala ja, Majka o tome nije mogla znati ništa. Stoga je njezina nada jaćala iz sekunde u sekundu sve dok nisam odmahнула glavom. I šutnja može djelovati kao hrana za nadu, iako je šutnja uglavnom dramatska pauza do nijećnog odgovora. Možda sam joj i ja sama neoprezno hranila nadu povrtnim juhama. Hranidbeni lanac koji zapoćinje

majčinim mlijekom, a završava povrtnim juhama i nadom, u kojem su mi očnjacima izgulili meso s kostiju. Oboje, i sin i majka, između zuba još imaju ostatke moga mesa. Za razliku od zvijeri oboje su domaće životinje kojima obrok treba donijeti i servirati.

Jednom sam imala kuju. Zvala se Ruža. Moja je majka majstorica u nadijevanju pogrešnih imena. Osim što je meni samoj nadjenula neprikladno ime, dala ga je i kuji. Ruža je bila smeđesiv pas kratke neuredne dlake, dugačkog repa i još duljih nogu koje su se nekako trapavo plele jedna o drugu poput kuhanih rezanaca. Ruža je jela iznutrice i mesne ostatke od ručka. Ponekad od mesa ne bi ostalo ništa, pa bi joj majka odnijela kuhani karfiol s krumpirom ili stari kruh namočen u mlijeko. Iako ružna, bila je pristojan i dobro odgojen pas i nikad ne bi pojela ništa bačeno na tlo. Hranu smo joj stavljali u njezinu posudu i ako to ne bi bilo meso, Ruža bi kraj posude provela čitav dan njuškom dotičući karfiol ili kruh u mlijeku, ali jelo nije kušala. Tek bi jezikom oblizala ružičastu njušku, mljacnula bi u prazno i gladovala do idućeg dana kad bi majka donijela nove ostatke. Majka je znala da Ruža neće pojesti bezmesni obrok, pa ipak joj ga je donosila. Ponekad bi je promatrala kroz kuhinjski prozor kako sjedi kraj posude i progundala: Ruža danas opet ne želi jesti, kao da je gladovanje bio kujin izbor iz nekog nama neshvatljivog razloga ili, ako se radilo o mesnom obroku: Ruža je opet počela jesti. Majka bi tada oprala grižnju savjesti zbog praznog psećeg želuca i objesila je na uže iznad štednjaka zajedno s kuhinjskim krpama.

Za ovu ženu i njezinog sina ja sam serviran mesni obrok, skuhan taman toliko da zapne između zuba. Nasmrt bolesnoj starici nisam mogla oprostiti što je Bojanova majka. Mirisna šija i maslinaste oči sa žutim pjegama, naslijeđene od žene koja je izgovarala riječ *guzica*, najveće su razočaranje u mom životu. Ja, mitohondrijska kći – čiji otac golemim dlanovima pokreće palicu kotla u kojem klokoće vruća legura, čijoj je majci u prednjem džepu pregače otvarač za boce koji pri zagrljaju žulja, čiji muž uparuje čarape čupajući ih iz košare s rubljem poput korova i čije dijete siše drvenu boju zarezujući zubićima u meko drvice olovke – stojim ispred Majke, nečije mitohondrijske kćeri niz čiji jezik već po deseti put klizi *guzica* i razotkriva obiteljsko stablo povijenih grana s kojih vise željezni tegovi jednaki onima na momem. Nas dvije, mitohondrijske kćeri, okružene u toj bolničkoj sobi još dvjema prastarim mitohondrijskim kćerima koje stenju u plitkom drijemežu.

Ostavila sam Bojanovu majku u mutežu staračkih misli i izašla na ulicu. Pred velikim staklenim vratima bolnice muševi čekaju svoje žene-rodilje. Ruke su im pune bijelih najlonskih vrećica i cvijeća. Nekolicina nervozno puši i pocupkuje navirujući se svako malo i kad god se vrata bolnice otvore. Žene s bijelim paketima novorođenčadi u rukama izlaze

jedna za drugom gegajući se poput gusaka, s osmijesima i zacakljenim očima. Muškarci zaviruju u paket na njihovim rukama, a zatim utisnu poljubac-dva u podbuhlo lice supruge i svi nestaju u automobilima. Za njima ostaju izgaženi listovi cvijeća otpali iz buketa i opušci. Žene mirišu na sir, muškarci na željezo. Hodajući niz ulicu, mislila sam o čežnji za domom. Pretvarala sam se da sam vojnik koji putuje s dalekog ratišta. Uši su mu još pune štektanja mitraljeza dok vuče prostrijeljenu nogu niz ulicu koja je ista kakvu ju je ostavio prije nego što je otišao u boj. U grudima mu treperi srce dok se bliži rodnoj kući. Ali u mojim grudima to nije bila čežnja. Nju nisam mogla ni na silu iscijediti iz sebe. Zatim sam mislila da sam šegrt koji dolazi kući na vikend. Leđa su mu puna masnica od mesnatih dlanova gazde, a uši polomljenih hrskavica, bolne i na najmanji dodir. Misli o mirisu rodne kuće u koju će uskoro zakoračiti i o majci koja će ga prigrлити kao da je maleno dijete. Zatim sam se sjetila majčina džepa na pregači i otvarača koji se pri našem zagrljaju zarine u meko tkivo dojke i iz te slike izostala je čežnja za domom.

Naposljetku sam mislila o djetetu čija sam majka. To mi se učinilo najbliže čežnji.

A i stjecajem okolnosti autobus koji će me vratiti Andreju i Ivanu došao je prvi.

38.

Uvijek sam željela imati prijateljicu. Kao dijete imala sam nekoliko djevojčica s kojima sam se igrala. Najčešće bismo se igrale majčinstva u staroj ruševnoj kući na kraju grada kojoj je nedostajao krov i koja je imala nekoliko do pola porušenih pregradnih zidova. Na prozorskim oknima vijorile su se raspadnute krpe, mogući dokaz da je u ruševini ipak postojala majka. Bilo je i nekoliko emajliranih kanti i polomljen plastični stolac, ali jedino su zavjese bile nešto oko čega smo mogle voditi brigu. Nekoliko puta u danu razmaknule bismo prnjave zavjese i povezale ih ukrasnim vrpčama s naših konjskih repova. To bi značilo da je u našoj igri dan. Ako su zavjese bile raspuštene, bila je noć. U igri noći mi nikada nismo spavale, spavale su samo lutke. Igra noći zapravo je bila predah od naše igre i tad bismo razgovarale o nečem trećem. Ponekad o majci iz ruševne kuće. Maštale smo kakva je bila. Bila je lijepa. Dugačke crne kose i s visokim potpeticama. Uvijek je bila na potpeticama. Za svaku od nas majčinstvo je bilo sličan ili gotovo identičan pojam. Osnovni rekvizit igre bila je plastična lutka, drvena kuhača i hod na prstima kao na potpeticama. Kuhača je imala dvije namjene; najčešće bi služila za miješanje ručka spravljenog od lišća, trave i hrđavih vijaka, a nešto rjeđe za udaranje po plastičnoj stražnjici lutke. Ponekad je bilo teško izgurati čitavu igru hodajući na prstima. Od hoda na prstima utrne čitavo stopalo i zaborave se savijati koljena, pa se jedna od djevojčica dosjetila probiti dvije rupe na balerinkama i ugurati u njih dva velika vijka. Nismo se igrale obitelji niti smo zamišljale muževe, svekrve, šogorice i ostale pripadajuće članove, bile smo samo majke na visokim petama. Nikad žene. Ja zapravo i nikada nisam uživala u ispijanju prljave vode iz rasparenih šalica za kavu uz razgovore koji su se trudili nalikovati na one koje smo čule od svojih majki, niti u prikupljanju orahova lišća koje će poslužiti kao ručak, najmanje sam uživala u lupkanju vijaka pri hodu koji su se svojim debelim glavama pri svakom koraku zabijali u meko tkivo tabana. Samo sam se igrala, da ispunim svoju dječju obavezu. Kad su ruševnu kuću srušili do kraja i na tome mjestu napravili uzgajalište nojeva, još smo kratko dolazile tamo i s onu stranu žičane ograde promatrale dugovrate životinje koje su sjedile na ogromnim bijelim jajima. Nojevi hodaju bez ikakvog napora, baš poput majki na visokim petama.

39.

Skupina mladih djevojaka bučno je prelazila kolodvorski hol. Smijeh im nalikuje na vrisak. Na trenutak zastaju točno na sredini i jedna od njih prepričava nešto tihim glasom ostalima. Zatim još jedan vrisak i nestaju iza drvenih mimokretnih vrata u danjem svjetlu koje na trenutak oštrom zrakom presiječe kolodvorsku tminu.

Neodgojene balavice, mrmlja Marina. Mogu zamisliti čemu se tako cerekaju kao koze. Ubila bih se da imam takvu kćer.

Namjeravam dodati: Marina, ti si stara kornjača, ljubomorna na uske bokove u trapericama, napete trbuščiće i pupak koji proviruje pod prekratkim majicama. Ali radije šutim. I samu me obuzima mučnina. Kolodvorski sat odbija jednom kratko za 15 sati. Postavljen je previsoko pa se putnici ogledaju oko sebe ne bi li pronašli odakle dolazi zvuk. I kad naslute da je sat nad njihovim glavama, većini se ne da zabaciti glavu. Osim zvuka koji odbija svakih šezdeset minuta, kolodvorski sat odavno je promijenio svojstvo i postao igralište za vrapce i golubove. S kovanih ornamenata visi bijeli golublji izmet kao zimski ukras. Da čovjek ne zna o čemu se radi, pomislio bi kako ta bijela „stvar“ izgleda rustikalno i kako bi bez nje sat izgledao pusto. Već rano izjutra vrapci napuštaju igralište i vraćaju se tek predvečer. Ponekad iz nekog razloga vrabac ili dva ostanu čitav dan na ornamentima.

Često mislim da ptici nije do leta. To ne bi trebalo biti ništa čudno. Ljudima ponekad nije do života

Pojedi grašak za mamu, govorio je Ivan Andreju nakon što sam se vratila. I dijete bi zinulo i utrpalo u usta golemu žlicu variva, okivajući me okovom od povrća.

Sad kad je mama doma, nećeš više piškiti u krevet, govorila je moja majka i mališan bi potvrdno kimao glavom, a ja sam bila okovana okovima od mokraće.

Mama će te voditi na more, ciktao je moj otac tresući ga iznad svoje glave kao igračku, ne znajući da oko mojih nogu kuje nov i čvrst okov.

Odjednom sam beskrajno važan komad tog savršenog stroja koji je opet uspješno pokrenut nakon što je otklonjen kvar. Za taj stroj odnos muža i žene nije bio od presudne važnosti. Ivan se iselio iz spavaće sobe odmah po mom povratku i bila sam mu zahvalna. Gotovo i nismo razgovarali, ništa nije pitao, a pogled je usmjerio negdje pokraj moga uha. Ponekad

sam pokušavala pročitati na njegovom licu prijezir, gađenje, barem optužbu, no ono je odražavalo tek umor koji se ugnijezdio na lukove obrva, koje su pod njim spale na vjeđe, i to je sve.

Iako je stroj radio savršeno, prvo sam vrijeme nakon povratka većinu dana mislila na Bojana. Majka je dolazila gotovo svake večeri u posjet. Kao da obilazi bolesnike, donosila bi voće ili kompot i ostajala sat vremena. U tih sat vremena posložila bi cipele u verandi ili pokupila veš. I njezin je pogled prolazio pokraj moje ušne školjke.

Otac je dolazio rjeđe, obično vikendom. Još s vrata započinjao je igru s unukom i ostajao u njoj čitavo vrijeme posjeta. Igra je služila za izbjegavanje nelagode.

Unutrašnjost stroja radi kao podmazana, zupčanci se okreću bez zastoja i cviljenja, rotacija i prijenos su bešumni, dinamika rada usklađena s materijalima. Stroj je pouzdan i siguran.

Crvenkapica ulazi u moj sobičak. Sa sobom je donio miris motornog ulja. Na glavi ne nosi kapu. Pola sata prije kraja radnog vremena uvijek skine kapu. Još jednom čvrsto pritisnem tabane na kožnu kutiju harmonike i zatim se odmaknem da je dohvati ispod stola.

Crvenkapica se prigne i zastenje kao da iz rupe stola čupa kakav urasli korijen. Dok je tako sagnut, opažam da na ramenu ima trag ptičjeg izmeta. Vlak koji se zaustavlja na peronu ispusti kratak zvižduk. U zadnje vrijeme zvuči kao jauk, treba prijaviti kvar, kaže i odlazi s koferom u ruci. Šipka ostaje u kutu sobe.

Iz vlaka izlaze dva muškarca. Jedan je Bojan. Nepoznati muškarac žurnim korakom prelazi hol, dok drugi nekoliko sekundi zastaje s rukom u džepu pred velikim drvenim vratima. U zadnje vrijeme rijetko poželim da se okrene.

Gotovo nikad.

40.

Nakon što prsne folikul u ženinu jajniku, jajna stanica se smjesti u prvu trećinu jajovoda i čeka na milijune spermija. To iščekivanje može trajati trenutak, jedan sat, jedan dan, a iznimno i dva dana. Jajna je stanica spremna dati dio svoga genetskog materijala i prvu hranu budućem embriju. Sve se mora odvijati brzo jer spremni spermij ima kratak životni vijek, pola dana ili tek nešto dulje.

Ako spermiji stignu do jajne stanice, jedan od njih će litičkim enzimima, koje nosi na vrhu svoje glave, uspjeti rastvoriti ovojnicu jajne stanice i prodrijeti u unutrašnjost, u njezinu citoplazmu. Istog će trenutka ta ista ovojnica postati neprobojna za sve ostale spermije. Jezgra spermija koji je ušao u jajnu stanicu nositelj je 23 kromosoma. Preslika je to genetskog materijala oca i spojiti će se s jezgrom jajne stanice. Nastat će posve nova stanica koja će kao i sve ostale ljudske stanice imati 46 kromosoma i na njima sve gene potrebne za novi život. Tada će započeti put koji će trajati deset lunarnih mjeseci – 280 dana.

Stanica će se odmah početi dijeliti geometrijskom progresijom u potpuno iste stanice, i već nakon desete diobe novi zametak života imat će 1024 stanice. Mehanizam je pokrenut, a kod svake diobe obujam stanice je duplo manji. Nakon tri dana zametak napušta jajovod i dopijeva u maternicu. Zbog njegovog izgleda koji podsjeća na plod dudu zovemo ga morula. Plivat će slobodno još dan ili dva u unutrašnjosti maternice i nastaviti s diobama, povećavajući masu stanica od kojih se sastoji.

Stalnim umnožavanjem potpuno jednakih stanica dolazi do otpuštanja stanične tekućine u izvanstanični prostor. U zametku će ta tekućina razdvojiti skupine stanica na dva dijela od kojih se jedan zove trofoblast i zadužen je za implantaciju zametka u stijenku maternice i stvaranje buduće placente-posteljice koja će zametak hraniti. On se nalazi na vanjskom dijelu zametka, koji više nije morula, već blastocista, mala loptica izvana obložena stanicama trofoblasta, a unutra drugom skupinom stanica – embrioblastom, zaduženim za razvoj budućeg tijela sa svim organima.

Stanice trofoblasta urastat će u stijenku maternice i već za nekoliko dana stvoriti prve krvne žile zametka, koje će se spojiti s majčinim. Tog trenutka majčin će krvotok preuzeti prehranu zametka. Stanice embrioblasta i dalje će se diferencirati dijeljenjem i stvoriti tri zametna listića iz kojih će nastati svi organi budućeg čovjeka. Vanjski listić, srednji i

unutarnji: ektoderm, mezoderm i endoderm.

Iz stanica ektoderma će nastati živčani sustav, koža i svi njezini dijelovi, kosa, nokti, žlijezde i oko; iz mezoderma će se razviti svi mišići, hrskavice i kosti, krv, koštana srž, limfne žlijezde, bubrezi i spolni organi, a iz trećeg, endoderma, razvija se probavni sustav, dišni sustav, štitnjača i mokraćni mjehur.

U prva tri tjedna ljudski zametak nema nikakve morfološke karakteristike budućeg čovjeka; u četvrtom tjednu zametak će biti dug tek dva i pol milimetra, ali na njemu će se nazirati nešto što sliči glavi i trupu.

Prvo što će se stvoriti jest potpun temelj za budući mozak i živčani sustav. Odmah nakon mozga stvorit će se srce i u 6. tjednu ono će već imati dvije pretkljetke i dvije kljetke. U istom, 4. tjednu stvorit će se i plućni pupoljak – osnova za buduća pluća.

U 5. tjednu iz izbočine drugog zametnog listića formirat će se već prepoznatljive ruke i noge.

U 8. tjednu počinju se razvijati spolni organi. U 8. tjednu, drugom lunarnom mjesecu, već će biti razvijeni prsti na rukama i nogama, repa će nestati, a oči će dobiti vjeđe. Zamac će tada biti dug oko 2 cm i bit će morfološki potpuno jasno da se radi o budućem čovjeku.

U trećem lunarnom mjesecu zametak je dug 9 cm i težak 33 grama, glava mu je još uvijek velika koliko i tijelo, koža je tanka i kroz nju prosijavaju krvne žile, na vjeđama počinju rasti trepavice. Postaje vizualno jasno radi li se o budućoj ženi ili muškarcu.

U četvrtom lunarnom mjesecu fetus je dug 16 cm i težak oko 100 grama. Glava počinje zaostajati u rastu za trupom, lice je još maleno, ali počinju biti vidljive individualne razlike.

Peti lunarni mjesec će donijeti prvi put veću dužinu trupa od glave, fetus se intenzivno giba, a otkucaji njegovog srca mogu se osluškivati kroz trbušnu stijenku majke. Na prstima su narasli nokti, fetus postaje osjetljiv na svjetlost, ali još ne čuje. Dug je oko 25 cm i težak oko 300 grama.

U šestom lunarnom mjesecu trepavice i obrve dobro su izražene, koža je nabrana, duljina fetusa je sada oko 30 cm i težina između 600 i 700 grama. Počinje razvoj sluha.

Od sedmog lunarnog mjeseca fetus počinje gomilati rezerve i potkožno masno tkivo. Od tada do kraja trudnoće 85% kalcija što ga majka unese u svoje tijelo otići će na izgradnju fetusova

skeleta, a pola proteina koje majka pojede fetus će iskoristiti za izgradnju svog mozga i živčanog sustava. Pluća su gotovo potpuno zrela. Fetus je sada dug oko 35 cm i težak od 800 do 1000 grama. Ako se slučajno rodi u ovom trenutku, velike su šanse da preživi.

U osmom, devetom i desetom lunarnom mjesecu fetus brzo raste, noge rastu brže od ruku, gomila se potkožno masno tkivo, a svi organi postaju zreliji. U osmom mjesecu dugačak je 40 cm i težak oko kilogram i pol, na kraju devetog lunarnog mjeseca dug je oko 45 cm i težak oko 2 i pol kilograma.

U zadnjem, desetom lunarnom mjesecu pred sam istek 280. dana bit će prosječno dug oko 50 cm i težak oko 3 i pol kile.

Upravo u tim zadnjim danima razina estrogena u majčinoj krvi je najviša, što izaziva bujanje oksitocinskih receptora na mišićnim stanicama maternice. Iz posteljice se počinje lučiti posebna vrsta prostaglandina koji će stanice maternice učiniti jako osjetljivim na oksitocin, hormon koji počinje lučiti hipofiza i koji izaziva grčenje glatke muskulature maternice.

U trenutku kad njegova razina dostigne dovoljnu vrijednost, točno oko 280. dana započet će prvi trud.

Mihaela Gašpar Đukić

Rođena 1973. u Zagrebu. Piše prozu. Prozni tekstovi objavljeni su joj u *Vijencu*, *Večernjem listu*, književnom časopisu *Re*, *Balkanskom književnom glasniku*, na književnim portalima kao što su Književnost.org i Prozaonline. Kratke priče čitane su joj na Trećem programu Hrvatskog radija.

Godine 2010. osvojila je drugu nagradu na natječaju Zlatko Tomićić za kratku priču Književnog kruga Karlovac. Godine 2011. na crnogorskom natječaju Vranac za najbolje priče regije uvrštena je u zbirku *Izvan koridora, najbolje priče 2011*. Rukopis romana *Mitohondrijska Eva* proglašen je najboljim proznim rukopisom na 7. anonimnom natječaju osječkog ogranka Matice hrvatske 2012. Zbirka kratkih priča *Slatkiš, duhan, britva* bila je u užem izboru za nagradu Ksaver Šandor Gjalski 2013.

Objavila: *Bez iznenadnih radosti molim* (roman, 2010), *Mitohondrijska Eva* (roman, 2013; drugo izdanje, 2015), *Slatkiš, duhan, britva* (proza, 2013), *O čajnicima i ženama* (roman, 2016), *Spori odron* (roman, 2018).

Biblioteka Online

knjiga 160

Mihaela Gašpar Đukić

MITOHONDRIJSKA EVA

© 2019 Mihaela Gašpar Đukić

© za elektroničko izdanje: Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, 2019

Izdavač

Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, Zagreb

Za izdavača

Krešimir Pintarić

Urednik

Goran Čolakhodžić

Fotografija

Tama66 / Pixabay.com

ISBN 978-953-345-697-3 (HTML)

ISBN 978-953-345-698-0 (EPUB bez DRM)

ISBN 978-953-345-699-7 (PDF)

ISBN 978-953-345-700-0 (MOBI)

Prvo izdanje

Matica hrvatska, Ogranak Osijek, Osijek, 2013.

**Knjiga je objavljena uz financijsku potporu
Grada Zagreba i Ministarstva kulture
Republike Hrvatske.**

